

motrišta

ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I DRUŠTVENA PITANJA • SIJEČANJ – TRAVANJ 2026. • ISSN 1512-5475

Časopis Motrišta referiran je u Central and Eastern European Online Library /Frankfurt am Main/ - <https://www.ceeol.com/search/journal-detail?id=185>

147-148

Alfirević, Bago, Bilosnić,
Dugandžić, Jurica,
Kljajo-Radić, Knezović,
Koštro, Laco, Ledić,
Marić Tokić, Mijović Kočan,
Pavković Baković, Pavlović,
Pehar, Puljić, Stanić,
Stjepanović, Šimić Tonin,
Vidmarović, Zlomislić

motrišta

BR. 147-148, ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I DRUŠTVENA PITANJA

Utemeljitelj i nakladnik: Matica hrvatska Mostar
Sunakladnik: Zdravo društvo Mostar
Za nakladnike: Ljerka OSTOJIĆ

Glavni urednik: Miro PETROVIĆ
Odgovorna urednica: Ljerka OSTOJIĆ
Koordinator: Franjo TAKAČ
Tajnica: Vanja PRUSINA
Uredništvo: Misijana BRKIĆ MILINKOVIĆ, Darko JUKA, Tina LACO,
fra Ante MARIĆ, Dragan MARIJANOVIĆ, Šimun MUSA,
Mira PEHAR, Fran Matija ZLOMISLIĆ

Lektura i korektura: Misijana BRKIĆ MILINKOVIĆ

Grafičko oblikovanje: SHIFT kreativna agencija, Mostar

Telefon/faks: +387 36 325 895
E-mail: motrista1@gmail.com
Adresa: Ulica kralja Zvonimira b.b., 88000 Mostar
Žiroračun: 338 100 220 201 2542 UniCredit Bank d.d. Mostar
Upлата iz inozemstva: UniCredit Bank d.d. Mostar
SWIFT UNCR BA 22
IBAN: BA 39 338 060 481 699 95 75

Cijena: 10 KM, dvobroj 20 KM, za inozemstvo dvostruko

Mišljenjem Federalnog ministarstva prosvjete, znanosti, kulture i športa br. 08-91-4/97. od 3.3.1997. glasilo Motrišta upisano je u evidenciju javnih glasila pod br. 661 i oslobođeno plaćanja poreza na promet proizvoda.

motrišta

BR. 147-148, ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I DRUŠTVENA PITANJA

Kazalo

književna radionica

Neven JURICA: Uvedi, Oče	7
Darko ALFIREVIĆ: Sunčani sprud	22
Igor KNEZOVIĆ: Zmajevo gnijezdo	34
Pero PAVLOVIĆ: Božje bilje	41

učilište

Silvana MARIĆ TOKIĆ, Marija BAGO, Sanja LEDIĆ: Cenzura i cenzurirano znanje . .	47
Marina KLJAJO-RADIĆ: Upisan u vremena	65

mozaik

Đuro VIDMAROVIĆ: Pjesma <i>Plava ptica</i> Irfana Mensura kao problem inkulturacije i asimilacije	73
--	----

čitaonica

Đuro VIDMAROVIĆ: Književnost Hrvata izvan Republike Hrvatske	89
Tomislav Marijan BILOSNIĆ: Saga o životnoj i ljubavnoj priči	95
Tina LACO: Svježina „staromodnoga“	98
Miljenka KOŠTRO: S ljubavlju sloviti o Božjoj ljubavi	102
Marija PAVKOVIĆ BAKOVIĆ: Umjetnički pečat jednom identitetu	105
Zvonimir STJEPANOVIĆ: Ispričana priča visokog umjetničkog dosega	108
Nikola ŠIMIĆ TONIN: Želja za istinom	110
Ivan DUGANDŽIĆ: Ukratko o romanu <i>Blijedi orao</i>	112
Fran Matija ZLOMISLIĆ: Toplina lijepe riječi	114

ljetopis

Miljenko PULJIĆ: Kazalište na Kaptolu: Sedamdeset i pet godina vedrine, glazbe i otpornosti	117
Anto STANIĆ: Fra Anđeo osvoji Bosnu bez mača i plača	125
Mira PEHAR: Kronika kulturnih događanja u Mostaru (studen 2025. – travanj 2026.) .	130

dodatak

Stijepo MIJOVIĆ KOČAN: Posve nova staza.	139
--	-----

Neven JURICA

Uvedi, Oče

UVEDI, OČE

Uvedi, Oče, i ovu zemlju pod čvrsto krovíšte.
Ljudi ruševine čiste harno kao svetište u blagdan.
Kamen odlažu u planinu
gdje su Tvoje ruke najbliže.
Blaguje se jako vino i vruć kruh uz nevinu riječ.
Trpi se mraz i zapara u teškoj i oporoj duši.
Dobri su to ljudi, poslušni vremenu,
ljeto ih daruje voćem, a zima sjećanjem.
Molitvom prisežu prije gutljaja jutarnjeg mlijeka.
Krv svoju pretvaraju u pjesme.
Povijest ih žeže šutnjom i rasipa bez spomena.
Žene se zagrcu u crne marama
da bol ne izađe s lica na svjetlo.
Još uzrastaju, Oče,
okrenuti Tvom plamenu,
poredani kao ugljevlje na ognjištu.
Povedi ovu zemlju na tvrd konak, u bijeli počinak
uz Tvoje uzglavlje.

OČEVI

Nad pustinjom povremeno se glasa anđeo.
Navikosmo na opomene.
Nemoć je naša u pepelu otaca.
Nijedne oči ne plaču nad urnama.
Nad uzglavljem palili su nam sunca,
s nježnošću pokrivali vatom zube i nokte.
Zbog njih upoznasmo vodu i vatru.
Zbog njih dizasmo zastave.
Imali smo oči čiste i krupne kao zvijezde.
Pod njihovom skrbi nismo se razlikovali od povodljivog
cvijeća.
Nekoć su bezbrižno mirisale duše.
Ali netko mora ponovno podleći
preziru i ganuću s kojim nas gledaju
u korotnoj šutnji, odozgo iz sjaja.
Netko će podleći bezglasnom zovu.
I neće biti anđela nad pustinjom.
Samoća budi jezu vječnosti.
Sporo trošenje zadebljava kapke i skraćuje pogled.
Da bi izdržali opisali smo kružnicu ljubavi:
ti voliš ravnodušnost i smrt u mojim borama,
ja volim tvoja stopala i tvoju put od blata.
Strah ima moć mjesečine:
od lica pravi maske, od tijela kipove.
Upustili bi se, Bože, u divan čin
da nam nisi uskratio snagu i svakog vrijednog.
Ali nečije uho će vas čuti iza zidova vremena,
netko će zabosti stijeg u novo sljeme,
pa pred oznojenim i radosnim tijelima zaplakati:
evo, sve učinismo u ime spomena i zbivanja!
Zatim, dugo bi čekali pustinju, slabost
i opomene.

S IMENOM MARIJA

Blagoslovljena ova zemlja Hrvata,
pir u srcu i večernja rumen
jednaka onoj u Galileji kad je tvojim zagovorom
vodu naše zebnje Bog pretvorio u vino vjere.
Blagoslovljeno nek je dostojanstvo, majko Marijo,
kojim prođosmo vjekovima u bjelini milosrđa
zagrnivši slaboću i nježnost
plaštem tvojim plavim kao vječnost.
Blagoslovljeno sjeme, trud i koljeno, svaki dan i večer
jer nismo pijesak u vremenu ni pepeo na vjetru
nego smo jedno s tobom, majko,
kao kuća, kao lanac, kao pleter.
I evo djece. Kćeri Sionska, u narodu Hrvata!
Volimo ga kao duša prvu muku, tijelo prvu ranu,
dobrota svoje uspomene.
I onda kada udarci kao kiše spiru mladost s lica.
Evo nas da se borimo dok klečimo,
da kličemo dok šutimo
da osvajamo dok se dajemo!
Skrušeni u čvrstoći koja u tvoje blage dlanove, majko,
ukapa bol i radost

GRADNJA VRLINE

Vrlinu gradimo mukotrpno kao zakon i hram,
onako kako su nas učili,
kroz dan koji vene u vremenu i rđi.
Kao zlato u zlatara zemlja se uzda
u ruke ljudske.
Imamo sve što je potrebno:
svjetlo u pomrčini, silno,
i oku nedostupno,
kao kad nas iznutra prelije nježnost
zbog nekog starog obećanja,
ili kao kad nas skameni slutnja poziva
u doba igre i zaborava.
Tako se, u dosluhu s našim dušama,
spuštaju odano i tužno
Tvoje oči, Gospodine,
nad ovu zavodljivu pustinju
u kojoj krv teče mjesto pijeska
kao udari munje u oluji
i gdje razvaline mame čežnju za utvrdama.
Tajnu Tvoje muke odgonetamo,
Skrovito, svatko svojom mukom,
i svatko za sebe uči ustrajnost.
I svatko drugačije ulazi u svjetlost.
A koliko je onih što odoše s olujom,
krupni od vlasti i razuma,
a uistinu tako tihi
kao što je tiha prašina na grobovima.
A naposljetku, svi ćemo težinu ponijeti –
– vlastiti dio tvoje tuge, Gospodine –
i oni prepušteni oluji i oni koji ostadoše,
jer je lakoća samo za djecu i anđele.
Evo gradimo vrlinu, Bože moj,
teško kao zakon,
s uzdanjem zemlje
i pod svjetlom nedostupnim oku,
a nada se skuplja kao gorčina u grlu
već stoljećima.

RIJEČI

Gospode, iz tvojih blagih dlanova
pili smo liriku
i ljubili se u posvećena usta
radosni jer se čujemo,
pa smo puštali da nad našim slutnjama
bruje zvona,
a popijene riječi pohranjivali u hramove.
Knjige su bile znamenje kao ptice i zvijezde.
Izlazili su dusi iz svake cvjetne čaške,
Iz svake prirodne i ljudske stvari,
iz našeg spokoja,
i govorili istim jezikom.
Same po sebi riječi kao ni želje
ne bi mogle otvoriti vječnost.
A onda si, Gospode,
Kao kišu poslao samoću
i mnogi su od nas skliznuli u riječ
kao u propast.
Mnogi su se zatekli sučelice –
– riječ naspram riječi
bez zvuka, svjetlosti ili oblika
od kojih bi neki spretni anđeo
sagradio most.

ODUVIJEK

Između prošlih predjela i sutrašnjih
bez ljudskog udjela
valjda od Boga dan
diže se međaš nepovjerenja.
On dijeli jasne oblike
u koje od davnina uskačemo milošću,
za čije očinstvo pitamo skrušeno,
od onih čije predviđanje
ne jamči i ispunjenje.
A čovjek kao divljač sluti opasnost.
Nitko ne napušta sigurnost kuće
bez vjere da će u pustari zateći drugu.
Kuća ispunjava sebe:
sadrži dio vječnosti i dio prolaznosti.
Traženje ako je sretno vraća se početku
Ili gledamo kako lipše
čovjek u pustari
daleko od kuće i od beskrajnog neba.
I onaj dio prolaznosti
činimo dijelom vječnosti
da ništa se ne izgubi od svog početka.
Preobražava mu se stvarnost,
zaustavlja mijena u nutрини
da uvijek ostane znano i sigurno
onako kao što je
bez ljudskog udjela
valjda od Boga dano.

PIETA

Ženo koja oplakuješ suzama kćeri
i ridaš bolom majke,
iz Tvoje će tuge proklijati palma,
zazelenjeti maslina.
Eno, Tvoja sestra iz Magdale raščupava kose,
iz njena će jauka briznuti česma.
Ruke Šimuna kapaju smirnu i aloj.
Napušteni čovjek tako priprema počinak.
A rane plamte kao zumbuli
na tvom krilu, Marijo.
O blaga zemljo Izraelova prožeta milosrđem,
trneš vatre i svirku frule.
U tebi zvijezde strpljivo čekaju.
Samo dobrota ljudska osluškuje
kako se nazire svanuće
u svakoj suzi, Marijo.
Kao što grumen zlata zasja na dnu jezera.

ZNAK ISTOG

Ono što želim reći
ti si već odavno rekao.
I ne mogu drugo nego ponoviti tvoj pokret.
Taj je pokret, tamo onda, uzburkao prostor
i moja je trenutna želja stvorena
valom koji je
nakon dugog putovanja
udario u moju obalu.
Zato, kada želim ponoviti tvoj pokret,
ja ponavljam i tebe u tvojoj želji.
Između tebe onda i tebe sada
kao i između mene sada i mene onda
samo je ovaj nimalo zanemarivi val
kao prostorni znak
jedne više istosti.
Zato te, Bože, nikada neću prestati osjećati
kao što ne prestajem, osjećati želje
moje braće
koja su bilo kada i na bilo kojem mjestu
uzburkavši prostor i odredivši i moje mjesto
potvrdila znak
jedne više istosti.

BRIŽNOST

Treba svetačka hrabrost u prolazu kroz ovaj prostor.
Za svaku riječ, za svaku misao i pokret
odgovaramo.

Oni nas gledaju ugaslim očima,
oni nas slušaju iz onostranih čahura,
osjećaju nas sjenkama
strogi i zabrinuti, pa ipak puni milosrđa.

Oni znaju našu neobuzdanu, novorođenu krv
koja svojom bojom hoće prebojiti zajedničko nebo.

A nebo je ova simfonija starih i plemenitih boja,
beskrajna freska odakle vas trajno čulno doživljavamo
očevi.

Vaša je tisućljetna ruka ispisala prostor
jasnim znacima, dala raspored stvarima,
udahnula ljepotu i duh zlata putovima.

Zato je u svakom našem pokretu slutnja greške
i iskonski strah se poput pare diže iz zemlje
gore do Božjih stopala.

Treba svetačke hrabrosti u prolazu kroz ovaj prostor,
jer za svaku riječ, za svaku misao i pokret
odgovaramo.

SUNCE

U zavičaju moje majke
gdje se sunce spaja s morem,
rastu naranče.
U otočku polju moga oca
gdje sunce lomi kamen,
rastu masline.
U svitanju moga djetinjstva
kad je sunce obasjalo put,
dozrijevale su smokve.
Moja majka je bježala u hlad
vjerujući da sunce ubrzava starost.
Moj je otac pisao riječi u morskim valovima.
Danas oni zajedno šume s morem,
pjevaju s vjetrom
i blistaju u suncu.
Ni mene više nema.
Nad onim obasjanim putem
sad trepere zvijezde.
Ali, u zavičaju moje majke
djeca bezbrižno gule naranče.
Iz otočkog kamena žene cijede ulje.
Težaci darivaju smokve i grožđe.
Tamo sunce pobjeđuje vrijeme!

SPOMENIK

U rujnu rumen lišća dočarava smrt.
Iz neba će sići trulež nevidljivih vrtova.
U polju još zori grožđe.
Žene pjevaju starinske napjeve.
Muškarci podižu spomenik prošlosti.
Njihove opore grudi prežimlje davni ponos.
Vrijeme zebnje pristiže kao jesenja vlaga.
Strah raste podmuklo kao tumor u tijelu.
Žene će umorno završiti pjesmu.
Muškarci će odložiti radost u sjećanje
kao što stare slike pohranjuju u škrinju.
Sunce koje peče Dalmaciju
zamijenit će kiše i tišina.
A mi ćemo, sjenko moje prošlosti,
nesigurni kao starost,
čekati da se za nama zaklope vrata.

LIJEP JE OVAJ NARAŠTAJ

Lijep je ovaj naraštaj
sakupljen na hridi
kao probuđene ptice za osvita.
Kuća izgnanstva,
tuga dugih lutanja skrtnuta na sandalama.
Tajnovito kao znak
štititi nas djedovska strepnja.
Sjaj u oku,
nezaboravljena niska žalosnih kristala.
Evo, ispunismo vašu mjeru ponosa i gorčine.
Netko u koroti, netko s bojama svečanosti.
Sad se oni smireni lagano povlače i nestaju.
S neba i iz prošlosti.
O, vaša je sjena u nama još velika,
neraspuknuti lanac oko duše.
Nad Hrvatskom odzvanjaju zvona,
razapeta zvučna jedra.
Kao lađa isplovjavamo iz jutra.
Nakon zanosa stići će nas mir i tišina.
Put krvi i put svile.
I nitko neće odgonetnuti
kako se od dobrote i od slabosti,
od vrline, podlosti i sitnih izdajstava,
od tijela i naših promašaja kuje obruč snage.
Lijep je ovaj naraštaj
naviještan umiranju,
jer su dugovi namireni i počinak obećan.
Djeca krupnih, bezbrižnih očiju
u povorci već stresaju prašinu
na našu mramornu kožu.

DOŠLO JE VRIJEME

Došlo je vrijeme
da se pomirimo
kao ranjena divljač.
Zatvorimo okna i vrata,
prolaze i procijepe.
Da pogasimo svijeće,
šutimo i zaboravimo sve razloge:
one koji su nas vodili
opasnim drumovima
i one zbog koji smo padali
niz oštre litice;
one s kojima smo hrabrost
vježbali za uspon;
one zbog koji smo primali zagrljaje
i one koji su nam mrznuli osmijeh;
one koji su nas doveli
do stare kuće
u kojoj nas nitko ne čeka.
To ne znači da odustajemo,
niti priznajmo tuđe pobjede.
Naše su oči mirne
kao proljetna voda.
Naši su dlanovi otvoreni kao jedra.
Gdje jača tama
mi vidimo zaštitu.
U samoći osjećamo bliskost,
u tišini čujemo glasove.
Strpljenje kao školjka
Za nas čuva smisao.

SKICA ZA PORTRET

U sjeni palme sjedi otac.
Kamena kuća i podnevna žega.
Na stolu bademi i šaka oskoruša.
Slika djetinjstva na suncu Mediterana.
U sjeni palme sjedi otac
lica izbrazdana vremenom
i morskom soli.
Sve žrtve koje su nagomilane na putu
vraćaju se kao porazi.
Kriještanje galebova,
strast cvrčka u krošnji.
Vrućina briše sjećanje i suši dušu.
Kao deblo nepomična južnjačka sudbina

OBJED NA IZLETU

Poslužuju plodove u zemljanim zdjelama
Na grubo tkanom stolnjaku.
Crno vino nude u drvenim bukarama
dobri ljudi hrapavih ruku.
Evo smo se skupili
ja, i moji davni prijatelji.
Vani klija trava, ptice zovu radost,
Sunce briše prevare.
Evo smo se skupili na objed uz bogat stol.
Svatko je za stol donio svoje vrijeme.
Držimo se za ruke, razmjenjujemo prošlost,
tugu smo pokrili smijehom i riječima.
Naša blizina otkucava sa zidnog sata.
Svoj zbogom ponijet ćemo sobom
kao nijemu okaminu u pijesku sjećanja.

Sunčani sprud

Bog
Draga moja
Nebeski je
I svod Sikstine
Sve dokle pogled i život seže
Od nazad
Ka naprijed

*

I sve ti to tako ide
Mora biti
Božja su to posla
Znaš

*

A Đavo ili Vrag
Osoba manja od
Boga da mu se pod zakutcima
može ko skrivati i inatiti
A nešto veća od nas ili kao mi
Prolaznik
Susjed
Jarac
Pas
Ptica
Pojava
Vjetar
Duh
Potres
Magla

*

I sve ti to tako ide
Mora biti
Vražja su to posla
Znaš

*

Isus blagi i ja
Između svega toga
Dođemo kao neka pauza
Priča o bluesu i jazzu
Našem utočištu
Nas prijatelja dva
Bez velikih pitanja i odgovora

*

A moj strah
Što ako bude moj strah
Strašniji od svih strašnih
slika ovoga svijeta
Bolesti
Rata
Gladi
Potopa
Od živog i neživog
Pa moj bijeg
A što ako krene moj
bijeg od svega toga
Trka
Strka
Frka
Most
Skok

Šut

Pa nizvodno rijekom
Dvanaest kilometara niže
Ja
Tijelo moje
I sunčani sprud

*

Možda trebam kakav savjet
Gledati u stranu
Oglušiti na neko vrijeme
Ili možda ipak trebam kakav lijek
Da se mozak popravi
I misli i sni ozdrave

*

Samo da znam
Kad sam java
A kad san
I da znam da u ovoj zbilji
Kakva god da je
Ovaj ja ovo uistinu jesam

Siva pjesma

(Sivi snijeg)

Sivi karton
I dječak Ja
Zeleni pastel
Zelena kuća
Crni pasel
Zamračeni prozori crne rupe
Narančasti pastel
Narančast krov
Obrnuto V
Sivi pastel
Obrubljen na krovu i tlu snijeg
Sivi snijeg
Pod sivim nebom

*

Gledajte ga dragi moji
Jer dječak Ja nije lagao
Siv je
Siv

*

I sutra kad se otopi snijeg
Iza najiskrenijeg srca
I velikih očiju
Ostat će pusta zelena kuća
S narančastim krovom
I prozorima crnim rupama
Ostat će ista i zemlja siva
I sivo nebo
Ovdje gdje se žalost nekad sivo pjeva
Gdje sam i ja nekad
Kao i onaj snijeg sa slike mene dječaka
Pao po krovovima i tlu čist i siv

Preživjeli potomci

Oborit će ih bijesan svijet
Zle
I
Nevjerne
Oborit će i neke dobre
I vjerne
Žrtve kolateralne
Mučenike bez njihove volje

*

I posut će se po njima lava
Ostat će nakon milijun
godina na istoj cesti
Otkopane praznine u kamenu
I gle gle
Brzo će ih napuniti gipsom
Kao Pompejce u njihovim
zadnjim trenucima

*

Izložiti će klečeće figure najvjernijih
Premazati bijeli gips brončanom bojom
Pažljivo ih okrenuti prema naprijed
Da čelo ljubi zemlju
A stopala gledaju u nebo
Nepomična
I strpljiva

*

Doći ćemo jednom u redovima
Mi preživjeli potomci
Ko posjetitelji muzeja
S muzejskim vodičima
Da se susretnemo zastajkujući
S tim nepomičnim
Strašnim
I nastrano smiješnim
odljevima
Naših nemogućnosti

Nebesko tijelo

O dušo draga
Umrlo je meso
Pustilo je dah
Nikoga nije pitalo
Samo se nekad naznači
Vlasnika zamolba
I jad

*

O dušo draga
Ne posveti se tijelo
Prije kraja
Utrni
I duši
Tuši
Bubri
Zeleni
Šareni
Meso
Ti

*

O dušo draga
Sad se ohlađeno
Nađeno
Pusti sebi
Onoliko koliko te ostalo
Ti slabo tijelo
Od neba
Nebu
Nebesko

*

O dušo draga
Ne šušti
Ne pucketaj
Dok ne odem

*

O dušo draga
Nek ti poprave kosti ispod
Nek te mažu
I pudraju

*

O dušo draga
Mati svega
Obnevidi
Ogluši
Obtuši
Zatomi
Stisni
Stišaj
Odšuti
Pa lagano počivaj

*

O dušo draga
Nestaj tiho
I budi novi dah
Uzdah
Suh prut
Zrak
Dug put
Za novi pot
Glad
Pjesmu
Šapat
Dodir
Mah
Zahvat
Pismo
Sliku
Gips
Lakat

*

O dušo draga
Ti ko Mjesec si

I put je dug

*

O dušo draga
Ti kuglo neba
Plutajuća
Hvataj pravac
Pravo
Pravo
Crno je
I strašno prazno
Pa gori
Pravo
Još pravo
U zvijezdin jar
O dušo draga
Izgori

Bog u gradu

Hajde hajde
Ubrzaj korak
Protegni ga
Jer čekaju te velike stvari
Trči
Skoči
Baci se na koljena
Pa nek bude otrebotina
Nek i boli
Nek bude i krvi

*

Rasti
Rasti dječake
Je li vidiš
Sav ovaj svijet
Golem
I sjajan
Oko tebe
Tu u tvom dvorištu
I preko ograde mu
Preko kamenite ove ti obale
Preko ovog ti svijeta
Preko ovog sjajnog neba

*

Ali znaj da se ovo isto nebo
Negdje mrkne i crni
Ni mjeseca
Ni sunca
Bez oblaka rose neba
Već samo teško nebo
Teško
Teško
Od vatre
Olova
Čelika
Rupava je tu zemlja
Za škrtu skloništa
Za dahtaj života
Bar još jedan

*

Suho je
Posno je
Puno zle grmljavine
I tišine kojom smrt diše
Majčina ruka zaklon je
Stišće
Prazna
Svoje malo čedo

*

Čeka kišu rosicu
Za suha usta
I koricu krušnu
Za upale oči
Čeka od Boga sama
Čeka
Čeka
Čeka
Da izgrebanih
I malo krvavih koljena
Uđe tako On
Sam Bog u grad

Plavetna tišina

Vidi
Ti
Kako se guraju
Unose licima
Reže
Ljuto
I pljunu na te
Kad si im nadohvat
Kako jedni drugima napeto krata krila

*

Vidiš li ih
Te loše
Zgrožen sam
I bježi mi se
A i ja sam poput njih
Samo se činim da nisam
Ko i oni sebi
I meni

*

Svi tonemo u vir
Od iznemoglosti
Musavi
I
Znojni
Gubimo dah

*

Treba isplivati
Zadnjom snagom
Ne potonuti
Treba jesti
I prespavati
Da možemo sve ispočetka
Biti zla djeca
Što viču na ptice

*

Ti ne smiri rijeku
Pusti onaj vir
Nas pokloni pticama dobrim
Daj nam krila
I dobar jezik
Čista lica
I pogled jasan
Da pogledom letimo u nebo
Da Sebi
A i Tebi
Budemo
Za ovdje i poslije
Pored ovog velikog mora
Plavetna tišina bez mreška
Vječni mir

Dan nakon dan dva

Mala je ova pjesma
Napuštена i sama
U pustinji ovih dana
Na preskoke praznine
U njima rođena
I stidna

Pa tako na kraju
Ti moja
Da te zovem Dan
Moja Dan
Nakon onih dan dva
Odsada za svaki dan po dan

*

Tek nakon prvog vjetra
U jedra udarila
Za novi plov
Ušuljala mi se u sobu
Legla pored mene
U moju prazninu
Gledam je
Izmoreni ljubavnik
Jedru i kreposnu
Molećivog pogleda
Da je dozovem imenom
Njenim
Pravim
Punim
Da joj tepam
Tako malo
Napuštenoj
I samoj

*

Pjesmo
Ti ljubavi
Smeđih očiju
Pa vidiš
Oh
Oh
Oh
Poginuo bih
I glupo
I ko zadnja budala
Za Te

*

Sikstina

Priroda
Padel
Žene
Žene
Žene
Sve te gladan gledam
Čekam ti srce
Da zadrhtim
Valjda
I sve je suho
I neposoljeno
Nejestivo

*

Hoću li se okrenuti lijevo
I biti dobar vjernik
Potražiti Boga
I ispustiti mu svoju tužbalicu
Hoću li se okrenuti desno
I biti samoproglašeni bitnik i buntovnik
Potonuo u odustajanju
I svejednosti
Ili ću možda na leđima gledat gore
Ko umoran turist
Svod Sikstine
I na njemu ono ko svoje Noino pijanstvo

Epitaf za metak i moju glavu

Igrali smo se skrivača kao djeca
Broji
Kukalo
Broji
Čarolija
Taj cijeli obred
Naći mjesto skrivanja
Slatki osjećaj da si sam
Tu
Neotkriven
U tajnom prešutnom dogovoru
Ti
I
Mjesto skrivanja
Ti njegovo
Ono tvoje

*

Uspori se tu sve
I pucanj
I metak
I tvoje spuštanje glave
I udar u desni tuber čeone kosti
I pucanje i prskanje lubanje
I mozak po zemlji
A majka te otkrivenog ljubi
U kožu
U krv sasušenu
U pola glave i oštre kosti
Samo da mi se o njih ne poreže

*

Jel mi se može skupiti ono
rasprskanog mozga
Za posljednji ispraćaj
Kad je već ovo ostalo u komadu
Krv ajde
Ionako se tu i tamo malo prolije
U domaćinstvu ili ringu
A ovo bi moglo sve u jedan

Pa nisam pao s broda
Nespretno i nesretno
I potonuo
Baš u Javansku brazdu
A mi djeca
Samo smo i ne znajući
Tim kukalom htjeli usporiti vrijeme
Za produžiti ugodu dječje igre

*

A je li život starijih ozbiljniji
od života djece
Vrijeme
Vrijeme
Za produžiti život
To je bilo to
A da nam to nije bilo ni razumljivo
Ni važno
Nismo eto znali
Nikako
I
Nipošto
Za dva tri desetljeća
Da će mi vrijeme odgovora tijela
na eskiviranje metka biti
vremenski srazmjerno
I da će mi metak rasprsnuti glavu

*

Kukalo
Kukanje
Kuknjava
Krik
Narik
Narikanje
Ridanje
Pa Psihoanaliza žalovanja
Za par duša
Pa Kübler-Rossica
Poricanja
Bijes

Pogodbe
Depresija jedna pa druga
pa tridesetčetvrta
(Omara
Zapaha
Truli treset
Gavran ili Vrana)
Prihvaćanje

*

Neka ostane jedna fotografija s razudbe
Vanjski pregled
Da bude šokantno i dojmljivo
Da produži život zgranutima
Sladostrasnim šokom
Sablasnog
Izvitoperenog prizora
I dulje
Dulje
Dulje
Nek traju žmarci
Bolesni
Perverzni
Grešni
Zgražajući
Osuđeni
Presuđeni
Topli među skrivenim zidovima
Jer ploča moja je bijeli brački kamen

Lužnjak

I više me ima od pedeset metara u vis
I dva i pol metra širine debla
I stariji sam nego mislim
Milenij i pol
To mi kaže Isus blagi
Prijatelj moj
Sjeća se kad su šumu sadili
I mene
Pa je uz mene znao stati
Kad sam bio mlad i gladak
Sjesti
Pa kasnije se na moje deblo nasloniti
Leđima
I tako bi uvijek pričali

*

A vidio sam s braćom
lužnjacima i prolaznike
Izletnike u divljenju
Vidio sam i zaljubljene
Naslonjene mi u podnožju debla
Vidio sam vojske kako jezde
Vidio sam i dvije kako
se kolju podamnom

I noža
I metka
I vješala mi o granama
I kuge
I požara

*

Sada padaju dugo i
bez prestanka kiše
Teško mi je mokro deblo
I bespomoćno je moje lice
I dobroćudno
Ko iz dječje slikovnice
A što sve gledao sam
Što sve
Što sve
Ovakav

Iznad
I
Ispod zemlje
Miran
Ukopan
A bezgrešan
Je li sramota živjeti
u ovolikom stidu
I nemoći
Vidi mene
Vidi me
Naslioni se na me
I prozbori
Isus blagi
Moj prijatelj
Ja sam uz tebe bio
Sve to vrijeme
I čuvao te
Opraštajući nam golemu šutnju
Kaže on tako
Zastrašujuće miran

O

(Vi Sve Moje Drage)

O vi
 Pod prozorom gledam dvor
 Moje djetinjstvo
 I popodnevna opominjanja dobrih
 susjeda za dječju nam buku
 Već pola stoljeća
 S izlaza iz portuna samo
 bacim pogled iz volta
 I stvarno
 Pa tamo nisam ni zavodio ljubav plavu
 Iz razreda
 I grlio curu s igre laštika

*

Ni kad smo ziherice nosili na trapericama
 I bedževe na jakni
 I kad sam se tek onako malo oteo od roka
 I otplovio s Mahavishnuom
 I Patom
 I Jacom
 I Stanleyem
 Volio sam tulumarske mi ljubavi
 Kratke
 I
 Duge
 Slatke
 I
 Bolne
 Studentske
 Gradske
 Prigradske
 Tu one
 I one tako daleke

*

Ja kućak
 Pijani student lotalica
 I zamamne mi Morrisonovke
 Meni drage divljake

Srne neukroćene
 Fatalne
 Za ubit sam se bio
 I htio
 S mosta zelenog u smeđu rijeku skočiti
 I s kamenom oko vrata
 Jer plivač sam dobar bio
 Sve za ljubav
 Titraj ja plam ko dodrla svijeća

*

Ljubavi moje
 Nježno i milo su treptale
 Dok su me za vrat grizle
 Za kestenom nekim
 Put Trešnjevke
 Negdje
 Valjda
 Tako lijepe moje
 Pa djecu bih nam još onda podario
 I kurvi putenoi
 Sa Svačića
 Od tristo dinara
 Šine
 Šine
 Plavi tramvaju
 Možda tu leći
 A možda drugi put

*

Ali nisam znao
 Moje kurve čestite
 I debelo napudrane
 Mirisa ruma
 Nisam znao
 Ljubavi vi sve moje
 Studentske
 Kavkaske
 Zvečkijanske
 Potihe
 I

Bučne
Da djece nema
I da mi ih nikada neće biti
*

Oprostite sve
Koje ste htjele trudne mi biti
Ni ja nisam znao
Da ne mogu
Da ne mogu
Oooooo
Pa da ne mogu
I ne mogu
Produžiti s vama sebe
Kroz dječji plač
I brižnost očinsku
Utihnula mi biologija
I Bog dragi
I da dvorište moje iz djetinjstva
Ono više nije
Nije
I nije
Samo je pogled
Iz portuna
Kratak
Prazan
I bez sjećanja
O
Vi Sve Moje Drage

Igor KNEZović

zmajevo gnijezdo

(izbor iz ciklusa o prijeratnom mostaru)

INDIJANAC

Iz fantastičnih pustopoljina knjige,
posljednjeg od Mohikanaca,
S upaljenog ruba žućkaste hartije,
Odmisli me iz mojih dječarskih sanja
Ljetna naoblaka
Što se nadvila nad konjicu, strijele i
Visoki prozor našeg stana

ZMAJEVO GNIJEZDO

Rodbina sa sela više ispred zgrade!
Mostar je još topliji, navečer,

kad se beton opusti.

NEDJELJOM

Partizanski film, eksplozije, avijacija
Banuli gosti kao pepelni snijeg na ekranu,

Je li do nas ili do njih?

POTRES

U popodnevnim satima zamumlja medvjed na lancu
Predosjeti micanje ploča
I neprospavane noći stanara s pokojim upaljenim vozilom

KUĆNI RED

Iza garaža, iza zida, iza staklenog brda

Vrapci igraju
Limuna i Naranče.

vijci i okovi

(izbor iz ciklusa o hercegovačkom poraću, napose o širokom brijegu)

TELETINA

Ove su pjesme mlade, teleće
Slabijom probavom, gastritisom
Običajem i
Refluksom hercegovine
Opterećene.

TELEVIZOR

Prebacujem kanale i stišavam ton
Iz kuhinje čujem majčin glas,
pita za naslov filma.

(Vrijeme se savija odsutno

Kao umorni urednik sjećanja
na naše osobnosti)

VIJESTI

Veranda u tišini umorne večeri gasne
Pod božjim objektivom-okom

U plavom laboru noge što sidre,
Mokrim palcima proviruju

Dok stara majka vareniku zagrije,
Noć će odnijeti sav vjetar između kuća.

PROGRAM

Završilo je prvo poluvrijeme utakmice Kupa UEFA-e
Dinamo Maccabi, jedan jedan.
Mojoj majci je rođendan,
Ona je pedeset i šesto.

Popodnevni prijenos nogometa nadglasava gluhi estetik
U životima mojih roditelja.

*

Monotono zuje najskuplji bolidi formule jedan
Otac spava na kauču, čvrsto stišće
Daljinski

PREVARIO SAM TE NJEŽNO U MISLIMA

U San smo sjeli Meli
U san bez predaha.

Parajući našu sliku, fotografiju
Zaboravih štono smo bili mi, tada.

Lakše se diše, još uvijek
Zažmirenih očiju.

(Dan poslije...)

Iz Sna si otišla Melija
Prosula se cijela čaršija.

Krah jedan jesenji,
Okus kraševih
Bombona.

IVICA

Ivica ptica
Lica ko lisica.

Odveli smo ga nisko
U grob, u mrak.

Ja se vraćam prvi.
Polako.

Janjci su
Na biciklu,

Pijane patke
Spavaju u polju.

Psi žvaču razglednice.
(*Odveli smo ga nisko*)

Škripa mante
Crta se u daljini,

Na radaru zgasne
Nedjelja. (*U grobu.*)

Ljeto iz zadaće, a
Čokot prepun drače, drače.

(*U mraku.*) Misno vino se
Pretače,

*Samo vrh zvonika
Ostade bez zagrljaja.*

granica

(izbor iz ciklusa o graničnim zapažanjima ponjaviše na relaciji dubrovnik – mostar)

NA MJESTU

U snovima
Pođem ko, do Stoca
Gazim po maketi grada
Fasadni rub me odbija
Prema centru
Na masnom bijelom papiru
Olovkom nejasno upisan
Vozni red.

PRVI PUT

u životu čujem, koji pauk?
Da mi nisu muhe auto odletjele.

Takva država bolan
To je zato što su mi strane registracije.

Ja samo
Što sam po metlu otišla, kupit

Nigdje mi auta
Nema.

SALKAN

S hodžina nosa na moj nos
sleti muha

NAŠ ČOVJEK

lijepo pozdravio sve putnike po redu
dok je izlazio u Počitelju
a ne kao ona zonzara francuzica
navalila ući u autobus prva
nego
miran vozač, stoji ispred vrata
sa svim ovozemaljskim vremenom
i pomaže lijevu ruku u laktu otvorenog
dlana, taman koliko i treba da se kaže
Stani,
Gdje ćeš

SALVETA

Ako podignem bosnu od bosne
prema suncu, vidi se kostograd jasno
i zeleno krilo kraljevo,
ako namočim hercegovinu
u more kao lakmus
kamen, škare, papir
u slanu vodu

NAŠ ČOVJEK (2)

Naš čovjek priupita jel' ovo
Naš Klek ili je njihov, evo tu je
Naša kućica, samo nema carine — ima
Naš policajac, a ono pretresaju
Njihovi neke strance, onog što je na sećiji

Naš čovjek priupita jel' ovo sad
Našna ili je
Njihovska, da zabavi vozača
Našega da mu brže vrijeme prođe
I kako bi trebalo prodat Neum, kaže

BANULI

Ni kafe, ni meze
Ne iznese
Nečastivi.

SLOVO

iznikoš e iz Bregave
dva mladića pravedna
i djevojč e u bijeloj košulji
s očima napetim
iz kojih bije srce

SPLIT

Mišićavci kromanjoni i osrednjakuše
Idu rivom u sunce,
Bolje ribe drže se hlada, jeguljasto uskim ulicama
Izmiču

VIBER

Nedostatak progresa bosanski gradići
nadamještaju kružnim tokovima
za vrćenje ukrug.

Vrćenje ukrug kao jedina konstanta u BiH.

HERCEGOVAČKI HAIKU

Mandarine i šipci,
Pod gajbama je
Na okuci mercedes.

Pero PAVLOVIĆ

Božje bilje

TRAVA IVA

Planinski dubačac, glechoma, gorski cmilj
Usnača mirisna što dragošću cviče
Raste cvati zori u bistar srebrn zir
Dražesna biljčica, krhko cvjetno žiće

Zagonetku tičeš to je trava iva
Uspokojem trepti, srcu mira ne da
Ljepotom se budi, u slovca se skriva
Na notama vjetra pjevne snove reda

Miriše na tamjan i prvi vrcan med
Sladak nektar runi blijedožuto cvijeće
Sićani grmičci bajkovit tvore svijet

Ko da rajem žare zaplamsale svijee
Svaki list i cvjetić sto lijekova krije
Priča samu sebe opjesmila nije

(Trava iva, planinski dubačac, gorski cmilj: *Teucrium montanum*). Trava iva puzajući je polugrm. Stabljika je djelomično drvenasta, listovi lancetasti, a cvjetovi blijedožute boje. Ima višestruka ljekovita svojstva. Djeluje antiseptički, uklanja štetne tvari iz crijeva i želuca, regulira probavu, te djeluje kao sredstvo za jačanje organizma. Korist se za liječenje usta, grla, kože i pluća. U narodu je poznata izreka: „Trava iva, od mrtva pravi živa“, to je inačica koja potiče iz stihova hrvatskog pjesnika i benediktinca Mavra Vetranovića: „A što je trava iva, ke e kripas tolika, od martva bi živa vratila čovika“. Berba trave ive na Ozrenu 2018. uvrštena je na UNESCO-ov popis Svjetske baštine.

PŠENICA

Triticum vulgare, prapšenica nije
U igri su samo ječam i pšenica
Kad im kažeš ime isklasat će prije
Pšenica kraljica, pšenica bjelica

Triticum turgidum i pšenica trava
U čarobnu istost stane trpkio bilje
Kad mu kažeš ime ćutiš srhe mrava
Očuvaj pak klasje osnažit ćeš žilje

Pšenica i kukolj nek rastu do žetve
Pšenica romansa, zlatno zrnje žita
Kad osvane srpanj sjetit ćeš se sjetve

Odškrinuta tajna u naslov je skrta
Mnoštvo silno hraniš, pet krušćica lomiš
Snohvaticu neba u poj širan domiš

(Pšenica, šenica, pir, šenulka: *Triticum vulgare*). Najznačajnija je zrnata biljka koja se koristi za ljudsku prehranu. Druga je na ljestvici proizvodnje prinosa žitarica, odmah iza kukuruza, a treća je riža. Koristi se i za fermentaciju za proizvodnju alkohola, piva, votke i biogoriva. Sije se i kao krmno bilje za stočarstvo, a slama se rabi za prehranu stoke. Danas se u svijetu uzgaja više sorti pšenice.

VINOVA LOZA

Vitis vinifera, svako slove više
Odaje se tajnom bajkovita svijeta
Vinoloza, čokot, jesen boje riše
Uzrelo je grožđe, nema više ljeta

U lipnju i srpnju dočekio si cvatnju
Iz pazuha lišća orunio klice
Sada dušu sladi, zaboravi patnju
Neka tiha radost rujem zari lice

Esteri, terpeni, ozvezdana biljka
Od iskona raste, san u javu plete
Prohujalo vrijeme, ostala je slika

Iz davnine priče kao ptice lete
Peharnik Želided toči rujno vino
Što je riječca tkala u javke se skrilo

(Vinova loza, čokot, loza, vinoloza, trs, vinski trs: *Vitis vinifera*). Biljka je penjačica, raste u obliku grma, a visina joj varira od tri do 15 metara. Dugi izdanci rastu iz osnovnih mladica, a kratki iz pazuha listova. Cvati od lipnja do srpnja. Plod je grožđe, zrenje traje od srpnja do listopada. Uz pšenicu, masline i ječam, vinova je loza jedna od najstarijih uzgajanih biljnih kultura. Hrvati imaju vrlo dugu tradiciju proizvodnje vina. Poznato je da je hrvatski knez Muncimir iz dinastije Trpimirovića na svom dvoru imao vinotoču Želideda.

MASLINA

Uljika, maslina, produbi joj ime
Listovi su smaragd a plodovi zlato
Propjevat će slova, zatreperit rime
Tekuće je zlato, piše Homer na to

Olea gallica i Olea alba
Obloqua oblonga, zagrlj je sjetom
Nahrani joj žilje, utrnut će parba
Tvoje časno ime pronosit će svijetom

Odjeni je suncem, poljubi je slatko
Ulje trpko liječi šezdeset bolesti
I još mnogo toga, Hipokrat će tako

Stihovez će pije van sićan vezak vesti
Tko malakše snagom duhom veći biva
I Maslinska gora rane srca vida

(Maslina, uljika, olea, mastrinka: *Olea europaea*). Maslina je zimzelena biljka koja uspijeva uglavnom u mediteranskom području. U Dalmaciji postoji duga tradicija uzgoja maslina. Danas se Hercegovina ponovno vraća ovoj kulturi. Na području Neuma postoje panjevi maslina iz Isusova vremena. Kada je maslina u cvatu, razvija cvjetove u grozdovima bijele boje. Plod je tamnozeleno do crne boje. Uz prehrambene, maslinovo ulje koristi se i u medicinske svrhe. Maslinovu grančicu u kljunu nosi Noina golubica, a anđeo Gabriel drži je u ruci kad navješćuje Mariji da će roditi Spasitelja svijeta.

CEDAR

Na planini Makmel raste rajsko drvo
Zatravljenim putem do njega stižeš teško
Ostavi se dvojbe što je bilo prvo
Namećeš se tajom nepojamna greško

Nad dolinom Kadiš raste stablo sveto
Do njega vodi staza nepregledna kleta
Probudi se iz sna, odgonetke eto
Ozbilji te java slikom novog svijeta

Lijek nad lijekom to su oraščići zreli
Cedrus atlantica et *Cedrus libani*
Nakon duge šutnje opet smo se sreli

U krilu draganja raste pogled harni
Cedrovi božanski piju zoru rujnu
Osnaženo tijelo čuti blagost nujnu

(Cedar: *Cedrus libani*). Cedar je crnogorično stablo, vrlo slično jeli – imaju sličnu građu. Cedrovo prirodno stanište prostire se od zapadne Himalaje do istočnog Mediterana. Cedar je simbol Libanona i nalazi se na njegovoj zastavi. Stara misao kaže: „Cedar ima dušu“. Ovo neobično drvo ima isti biološki ritam kao i čovjek. Ljekovita svojstva cedra spominju se i u Bibliji.

ČEMPRES

Dali su mi ime po riječi kyeo
Rastom sam stupolik, ko kip brončan stojim
Hoteć u visinu ljepotom sam zreo
Izbojak sam bio, sad stoljeća brojim

Čempres je Cupressus, sempervirens jesam
Bio sam kiparis a stablo sam sada
Da me tkogod slijedi pak sumnjao nijesam
U pjesmu me evo opjesmila nada

Cipres, čipreš, čepriš, imenom me zovu
Kao Cipar kažu, stare knjige listam
Zgodbom rađa miso uzrečicu novu

Ko šiknuti gejzir sad na suncu blistam
Tusta slova štijem a mislim na svoje
Kad se glasi slože rast će obadvoje

(Čempres, čipreš, cimpres, čepriš, obični čempres: *Cupressus sempervirens*). Najčešće su vrste čempresa obični čempres i aruzonski čempres. Čempres naraste do 25 metara visine. Krošnje su mu raznolika oblika, najčešće uske. Razmnožava se sjemenjem i neobično brzo raste. Mladi plodovi čempresa koriste se u ljekovite svrhe, naročito za liječenje zglobova. Zapisao sam ovu istinu o čempresu: „Sadile ga nekoć moje ruke jake, a on sada vitak hoće u oblake“.

HRAST

U Šekem smo išli sve do hrasta More
Bistrili smo riječi u debelu hladu
Ovdje nam je biti, čekat osvit zore
Iskupit se šutnjom, tajnom vesti sagu

Još nas Hebron čeka pokraj hrasta Mamre
Naše misli lete nad pustinjom mira
U grumenu kušnje koraci se čame
Stomorico jetka gdje si prije bila

Oaza kod Ofre na kraj puta čeka
Raslinje se javlja, hrast razgranat šumi
Čili zvuci teku kao bistra rijeka

Na istoku zora nebo zarjem rudi
Gdje su sad pismena, sakrio ih bezdan
San će driješit dvojbe, ti ćeš ostat neznan

(Hrast, dub, crni hrast: *Quercus ilex*). Postoji oko 600 poznatih vrsta hrasta. Hrast je sinonim za čvrstoću i otpornost. Uglavnom raste kao golemo drveće. Muški su cvjetovi u dugim resama, a ženski pojedinačno, u kupoli. U čašci je plod, žir koji je jajolik. Slika hrasta lužnjaka nalazi se na kovanici od pet lipa hrvatske kune. Najbrojnije vrste na našem području su: hrast kitnjak, hrast lužnjak, hrast crnika, hrast medunac i hrast sladun.

LAN

Od njega su nošnje i lanene čipke
Hrvati ga vole, Hrvati ga goje
Zaboravi niske, ukrašava zipke
U njem nebo pjeva i slovca se broje

Odjenu ga momci kad idu na prelo
Od njega se živi, on ljepotom vraća
Kad zaigra kolo nek bude veselo
Što ljubavljaju rađa novcem se ne plaća

Kraljevsko je ruho od lanena platna
Od retka do retka nizanke se roje
Uresi su modri vredniji od zlata

Nakon jetka zora što će ostat tvoje
Svak će doći svome, što će pronic šutnja
Nikad nemoj sići sa pravoga puta

(Lan, pravi lan: *Linum usitatissimum*).
Ovom biljnom rodu pripada oko 180
vrsta jednogodišnjeg i dvogodišnjeg
raslinja i trajnica polugrmova i grmova.
U Hrvatskoj uspijeva oko 20 vrsta i pod-
vrsta: pravi lan, uskolisni lan, rupičasti
lan, žuti planinski lan i bjeličasti lan. Ime
roda potječe od grčke riječi *linon*. Lan se
uzgaja zbog vlakana i sjemenki. Uzgajali
su ga stari Egipćani, Grci i Rimljani. Od
lana se izrađuju čipke i hrvatska narod-
na nošnja. Od lana je izrađeno i čuveno
Torinsko platno za koje se vjeruje da je
njime bilo ovijeno mrtvo Kristovo tijelo.

ŠARONSKA RUŽA

Ima je u pjesmi u cvjetnoj ljepoti
Čarolija nježna i ruža de Sharon
Računajući na riječ predaš se njemoti
Pismena će mudra sricati Salamon

Sred ravnice Sharon raste rajsko cvijeće
Djela apostolska svjedoče i pišu
U kraljestvu mira zaplamsale svijeće
Snohvatice neba duge šare rišu

Sve od mjesta Jope do planine Karmel
Šaronske su ruže cvjetni sag otkale
Ruži kažeš šalom, cvjetu kažeš amen

Ružičaste lapi u zapjev su stale
Mjesto Lid se zove, Lodom su ga zvali
Njegovu ljepotu poeti su krali

(Šaronska ruža, saronijska ruža, prerijski
dim: *Rosa de Saron*). Šaronska ruža je
prekrasna biljka. Na Istoku je smatraju
kraljevskom i božanskom biljkom. U
Palestini personificira simbol nježne
ljubavi. Ima trnje kao i druge ruže i cvjeta
od sredine proljeća do ljeta. Sjeme joj ne
klija desetljećima, a onda, u povoljnim
uvjetima, počinje rasti. Cvijet joj izgleda
poput ružičaste izmaglice jedinstvene
ljepote. Rodno mjesto ove biljke nalazi se
u dolini Sharon u srednjem Izraelu.

JELA

Bijela jela, jelva, hojka i jelika
Igličasto lišće s donje strane puči
Zasjenio joj ime biljka čemerika
Prosudena perom od sna javu luči

Borika i jelić, vita vitka jela
Smaragdne iglice, trokutasto sjeme
Češeri, vretena, krilatica bijela
U sjeni se krije noseć teško breme

Vejarova jela, momi, jela sveta
Zaredale uzduš dvije pruge stoma
U smaragdnoj krošnji lomi zrake svjetla

Žila srčanica, cmrokovita gnoma
Linealne supke šire krila eto
Zatoče nas tajnom iznenadno ljeto

(Jela, jelka: *Abies alba*). Jela je zimzeleno šumsko drveće umjerenih regija sjeverne polutke. Jela se grana pršljenasto, a grančice joj obično ne vise. Iglice se drže izbojaka pločasto proširenom bazom. Kora debla je glatka s mnogo smolnih vrećica. Plod je češer; u njemu su sjemenke koje su nepravilne i trokutaste, a obiluju smolnim mjehurićima.

Silvana MARIĆ TOKIĆ, Marija BAGO, Sanja LEDIĆ

Filozofski fakultet

Sveučilište u Mostaru

UDK: 098.1

351.751.5:02

Pregledni članak

Cenzura i cenzurirano znanje

Sažetak

Rad teorijski analizira razvoj i transformaciju cenzure kroz različita povijesna razdoblja, polazeći od pretpostavke da se cenzura u modernom društvu nije povukla, nego prilagodila novim komunikacijskim i informacijskim okruženjima. Posebna je pozornost posvećena ulozi knjižnica kao institucija koje su istodobno bile objekti cenzorskih praksi i prostori očuvanja javnog znanja. Metodološki pristup temelji se na kronološkoj analizi oblika i mehanizama cenzure te na razmatranju načina na koji su različite društvene skupine koristile cenzuru kao instrument kontrole mišljenja i izražavanja. Istraživački dio uključuje tablični prikaz cenzuriranih autora i djela s obrazloženjem razloga zabrane. Rezultati ukazuju na dugoročne posljedice cenzorskih praksi na prostor javnog znanja i slobodu pristupa informacijama. Rad zaključuje da cenzura, unatoč promjeni oblika, zadržava svoju temeljnu funkciju regulacije javnoga prostora, dok knjižnice ostaju ključne institucije očuvanja pluralizma informacija.

Ključne riječi: cenzura; cenzurirano znanje; informacija; mediji; tiskarstvo; znanje

UVOD

Cenzura je fenomen koji već dugo postoji u povijesti. Njezina specifičnost, a stoga i zanimljivost, proizlazi iz njezine zapletenosti u gustu mrežu odnosa riječi, i misaonog svijeta čovjeka u širem smislu, zatim moći, vlasti i socijalnih interakcija društava i njihovih dionika. Cenzura je kroz povijest mijenjala samo oblike i tehnike provođenja prilagođavajući se vremenskom kontekstu i tehnološkim postignućima. Kontrola se pojačava

u kriznim razdobljima. U razvijenim je demokracijama najučinkovitija kontrola velikog broja ljudi putem kontrole misli. Njome se bave veliki sustavi nadziranja sa sustavima indoktriniranja (mediji, obrazovanje, religija). Sustavi indoktrinacije uče što trebamo misliti i koje vrijednosti zastupati. Odbijanje povlači sankcije. Ono što nije sukladno, smješta se u domenu zabrane. U razvijenim demokracijama cenzura je zakonom zabranjena, iako nije iščezla; samo je došlo do promjene načina na koji se provodi. Autocenzura, reakcija je autora na represiju te tzv. „tiha cenzura“, zanemarivanje je pa time i uklanjanje nepoćudnih sadržaja, umjesto prijašnjih zabrana i kaznenih progona. Cenzura je bila i ostaje predmet intelektualnog zanimanja, rasprava i znanstvenih istraživanja.

Teorijsko određenje pojma cenzura

Priča o cenzuri nije novijeg doba jer cenzura, prema nizu autora, javlja se i puno ranije u prošlosti. „Cenzura (lat. = stroga prosudba) tiskanih knjiga pojavljuje se već u posljednjoj četvrtini 15. stoljeća...“ (Pelc, 2002: 148), no sama pojava cenzure seže mnogo ranije. Različiti su načini i metode provođenja cenzure, ovisno o vremenu, društvenim i političkim prilikama, razvoju tehnoloških sredstava, namjeri itd. Neki od oblika cenzure u prošlosti su:

- Indeks zabranjenih knjiga iz 1564.: Na Tridentskom koncilu raspravljalo se o pojavi pornografske literature te je posebno povjerenstvo izradilo „Deset pravila o zabranjenim knjigama“ koje su tiskane u gore navedenom indeksu, a za cilj su imale zaštitu vjerskih istina, ćudoređa i autoriteta Crkve.
- Obvezni primjerak u početku nije zamišljen samo kao način čuvanja nacionalnoga i kulturnog blaga nego je njegova svrha bila nadziranje i kontrola publikacija koje su izlazile. Kao i danas, dostavljalo se po nekoliko primjeraka knjiga ili drugih publikacija koje su se pohranjivale na točno određena mjesta. U Bosni i Hercegovini danas je to Nacionalna knjižnica u Sarajevu. Pojava obveznog primjerka veže se uz europske vladare koji su zahtijevali da se po jedan primjerak svake objavljene knjige dostavi kraljevskoj knjižnici. To je prvi uveo 1537. francuski kralj Franjo I. (cf. Pelc, 2002: 154)
- Kao početne oblike cenzure možemo navesti cenzorske odbore koji su imali zadatak da odobre svaki rukopis prije tiskanja, nakon čega su ga pohranjivali da bi ga naknadno kontrolirali i uspoređivali s originalnim rukopisom. (cf. Tuđman, 2008: 189) Cenzorski odbori spadaju pod preventivnu cenzuru.
- Osmo pravilo je dio Indeksa zabranjenih knjiga koje se odnosi na knjige koje su u pravilu dobre, ali neki dijelovi tih knjiga trebaju biti izmijenjeni. Ako se ti dijelovi izmijene ili izbrišu, knjige mogu biti dio društvenog znanja. Tada se pojavljuje formulacija *donec corrigatur* – dok se ne ispravi. (cf. Stipčević, 2000: 214)

Bez obzira na to koja skupina zauzima središnju društvenu poziciju, bilo politička, vjerska, ekonomska ili druga, ona nastoji nadzirati javni prostor, komunikacijske sadržaje koji se u njemu oblikuju te njihove autore. Iako se danas govori o smanjenju cenzure ili čak njezinu nestajanju, s obzirom na prošla razdoblja možemo zaključiti da cenzura nije nepostojeća, nego da je manje vidljiva, više prekrivena i da se ne koriste iste metode za njezino provođenje. Bilo koja vlast koja želi zadržati svoju poziciju nastojat će

kontrolirati javni prostor i utjecati na javno znanje koje je dominirajuće. U tu će svrhu iznaći načine za kontrolu svih oblika medija kojima se prenose informacije, a koje im mogu naštetiti i poljuljati njihovu glavnu poziciju unutar društva. Cenzura nije svojstvena samo totalitarnim sustavima kako se često prikazuje; i demokratska su društva ta koja provode cenzuru i ograničavaju slobodu govora, pisanja i izražavanja vlastitoga mišljenja. „U razvijenim demokracijama narod se najefikasnije može kontrolirati kontroliranjem misli. Misli su one koje mogu dovesti do djela i zato ih treba držati na uzici. Chomsky smatra da mediji imaju presudnu ulogu u sustavu indokrinacije, zajedno s obrazovnim sustavom i sveučilištima.“ (Tuđman, 2008: 174)

Vezivanje cenzure samo za prostor medija (tiska, radija, televizije, novih medija) neutemeljeno je jer se cenzura provodi i unutar niza drugih područja. Gotova sva društva, narodi, države, sustavi, izbjegavaju priznati korištenje cenzure unutar svoga prostora ili svoje skupine no njezina je prisutnost vidljiva kroz niz postupaka, zakona i propisa. „Od tada do danas, pisana je riječ, bilo da je zabilježena na glinenoj pločici, papiru ili u memoriji računala, ostala najsnažnije oružje koje se stvaralo nove, a rušilo stare vladare, države, religije. Svjesni toga, svi oni koji su bili na vlasti ili su se za nju borili pokušavali su tijekom povijesti na razne načine kontrolirati to snažno oruđe donoseći brojne propise i zakone ili pak potajno kažnjavajući 'opasne' pisce i izdavače. Takvo provođenje kontrole protoka informacija nazivamo cenzurom.“ (Hebrang Grgić, 2008: 135)

Bez ispitivanja motiva za cenzuru, ako na nju gledamo kao negativnu pojavu, možemo zaključiti da su posljedice cenzure brojne. Svaki oblik kontrole i nadzora koji nije u svrhu zaštite ljudskih prava i sloboda nego ograničavanja mišljenja i izražavanja, donosi veliku štetu za određenu društvenu zajednicu jer sprječava suprotna mišljenja, ne dopušta prodor drugačijih pogleda na svijet, a samim time ograničava i vladajuće strukture koje cenzuru vide kao oblik zaštite, a ne kao put vlastitoga uništenja. Ljudsko mišljenje ne može biti unutar okova samo zbog svoje različitosti, niti može u potpunosti (bez obzira na rigorozne cenzure koje su se provodile) biti spriječeno izražavanje mišljenja kao niti objavljivanje istoga. Skupine koje provode cenzuru dugoročno ne uspijevaju zadržati vlast i moć, nego ih takvim djelovanjem postupno potkopavaju. Gubitak kontrole nad javnim prostorom, a prije njegova oblikovanja nad prostorom pisane komunikacije, dovodi do slabljenja sustava moći koji je do tada bio ključni provoditelj cenzure i nadzora nad informacijama.

Različite vrste i oblici cenzure

U prošlosti je veći dio cenzure počivao na nadzoru knjiga i znanja, a u svrhu zaštite različitih oblika vlasti i moći. Da bi se zaustavilo drugačije mišljenje ili ideje koje ugrožavaju vladajuće strukture iznutra ili izvana putem pisanih informacija smišljali su se i provodili različiti oblici cenzure. „Nisu europske države nametnule niz normi i mjera da bi se zaštitile od novih tehnologija (izuma tiska), nego da bi zaštitile dominaciju vladajućeg znanja od 'štetnih' znanja, ili današnjom terminologijom rečeno, javni prostor sačuvali od utjecaja 'neprijateljske propagande', odnosno oporbenog znanja neprihvatljivog vladajućim elitama.“ (Tuđman, 2008: 190-191)

Kada je riječ o cenzuri, najčešće se kod dijela autora (Barendt, 2005; Schauer, 1982; Darnton, 2014; Bourdieu, 1991) navode tri vrste cenzure s obzirom na način provođenja: *preventivna*, *suspenzivna* i *autocenzura*. U novije vrijeme najviše su u upotrebi neki od oblika autocenzure. Preventivna cenzura odnosi se na provjeru zapisa prije samoga objavljivanja, da bismo mogli doći u priliku za objavljivanje. Suspenzivna cenzura naknadno je utvrđivanje jesu li narušeni neki zakoni, propisi koje traži aktualna vlast ili je dovedeno u pitanje ono što ta vlast propagira. „Kontrola može postojati i kod stvari namijenjenih za objavljivanje, tj. prije publiciranja (preventivna cenzura) ili naknadno radi kontrole tiskanih stvari zbog ograničavanja ili zabrane rasturanja (suspenzivna cenzura).“ (Sapunar, 2002: 126-127) Dok se autocenzura odnosi na cenzuriranje vlastitoga mišljenja i rukopisa zbog straha od posljedica, a da pri tome osoba nije uvjetovana formalnim zabranama.

Za uvođenje preventivne cenzure veže se ime hrvatskoga dominikanca Andrije Jamometića. „Kada je riječ o načinima ostvarivanja cenzure, dosad su se razvila dva oblika: preventivna cenzura (*nihil obstat* = nemamo ništa protiv) koja prije tiskanja vrednuje tekstove pa ih dopušta ili ne dopušta ili pak šalje na popravak kritičnih mjesta, te represivna cenzura koja se izvodi sudskim ili policijskim zabranama. U preventivnu cenzuru ubraja se i obavezno dostavljanje primjeraka koji se objavljuju.“ (Sapunar, 1995: 359) Uz različite vrste cenzure postoje i različiti oblici cenzure koji zahvaćaju različita područja djelatnosti ili područja nad kojima se provodi cenzura, a neki od njih su: filmska, kazališna, politička, vjerska, znanstvena, domaća, inozemna, itd.

Kada je riječ o cenzuri koja se provodi u medijskom prostoru, autor Josip Grbelja, na osnovi vlastitoga istraživanja, navodi sljedeće oblike cenzure: cenzura kao kadrovska sekcija, cenzura izvora informiranja i cenzura u trima novinarskim praksama. (cf. Grbelja, 1998: 214) Na osnovi „mjesta“ provođenja cenzuru možemo podijeliti na: cenzuru u knjižnicama, tiskarama, medijima, prodaji itd.

Suspenzivna cenzura predstavlja privremeno zaustavljanje, povlačenje ili zabranu dijeljenja sadržaja nakon objave i ne uključuje nužno kaznu autoru; odnosi se na ograničavanje daljnje distribucije. Dok se represivna cenzura odnosi na otkrivanje, zapljenu i uništavanje već objavljenih tiskovina. (cf. Pelc, 2002: 148) U najviše je slučajeva korištena za vrijeme vladavine totalitarnih sustava u 20. stoljeću. U tome je razdoblju došlo do milijunskoga uništenja publikacija koje su već objavljene. Tiskari, nakladnici i sami autori kroz povijest su iznalazili brojne načine da bi izbjegli cenzuru, da bi njihove knjige i ostali dokumenti došli do javnosti te prenijeli njihove ideje i mišljenja. Jedan od načina izbjegavanja cenzure već u 16. stoljeću jest prikrivanje imena korištenjem pseudonima ili izmišljanjem grada tiskanja. (cf. isto: 148) Drugi načini za izbjegavanje cenzure u kasnijim razdobljima jesu objavljivanje knjiga i drugih publikacija u inozemstvu. Cenzura novijeg doba došla je do stupnja kada njezino postojanje nije vidljivo kroz, primjerice, oduzimanje, zapljenu, uništenje, zabranu, ispravljanje dijelova knjiga i raznih publikacija, nego kroz društvenu podršku, financijsku pomoć, odobrenje projekata samo određenim autorima i djelima, zatim izostavljanje informacije, selekciju dokumenata koju rade vladajuće grupe da ne bi došlo do sagledavanja šire slike. Pod raznim su oblicima pritiska i autori, kao i urednici, izdavači, djela i to od različitih društvenih elemenata koji informacijski prostor doživljavaju kao prostor nadmetanja, sukobljavanja, borbe za informacije i informacijsku nadmoć.

„...Gledajući retrospektivno na dugu i zamršenu borbu može se nedvojbeno zaključiti da su cenzori dobili mnoge bitke, ali da su sve ratove izgubili.“ (Stipčević, 1997: 200) Privremeno sprječavanje da određene ideje i mišljenja dođu do javnosti ponekad zna stvoriti suprotan učinak; takva su djela, autori i znanja još više traženi i mogu izazvati puno veće posljedice od posljedica otvorenog dolaženja do javnosti.

Još jedna od podjela cenzure jest na unutrašnju i vanjsku, odnosno onu koja je provođena unutar i izvan vlastitog teritorija. Za pojedine su sustave posebno bile opasne knjige i znanja koja su se tiskala u inozemstvu, a koja su ugrožavala njihovu vlast. Zabrana tiskanja knjiga u vlastitoj zemlji bila je puno lakša od kontrole i nadzora tiskanja onoga što se tiskalo u inozemstvu, a što je moglo ugroziti domaću vlast. Grupe koje su bile na vlasti i u tom su slučaju pronašle niz rješenja za nadzor onoga što je ulazilo na njihov teritorij. Francuzi su donijeli sljedeće rješenje: „Tako su 1723. godine donijeli propis prema kojem su knjige koje ulaze u kraljevstvo morale proći samo kroz deset poimenično nabrojenih gradova u kojima su bile uspostavljene kvalificirane carinske službe, sposobne procijeniti što je za državu opasno, a što nije. Knjige koje su u carinsku ispostavu stizale, morale su se smjestiti najprije u posebne prostorije i tek nakon što su pregledane, mogle su nastaviti put prema određitu.“ (Stipčević, 2000: 127) Tiskanje knjiga i drugih publikacija namijenjenih određenoj skupini ljudi na određenome teritoriju nisu mogle postići isti učinak ako su tiskane vani, izvan granica toga prostora, te ako nisu u potpunosti mogle pronaći put do ljudi kojima su namijenjene, no i dalje su bile prijetnja za aktualnu vlast i cenzurirane su.

Nisu samo publikacije, pisani oblici zapisa, izloženi cenzuri, nego i svaki drugi oblik izražavanja i iznošenja ideja i mišljenja, poput filma, kazališnih predstava, koncerata, kasnije pojavom i drugih načina prenošenja informacija, razni oblici medija te različiti medijski sadržaji. Nitko nije bio pošteđen cenzure kroz povijest. Upravo zato imamo mnogo vrsta cenzure koje se samo prilagođavaju trenutnim vremenima i okolnostima u kojima se ona provodi. U izmijenjenom obliku i kroz različite načine provođenja, cenzura neće nestati s društvene pozornice.

Cenzura kroz povijest

Mnoštvo je primjera cenzure i cenzorske djelatnosti kroz povijest; navest ćemo samo neke od njih kronološki da bismo mogli doći do zaključaka o načinima provođenja cenzure, njezinim vrstama, motivima, provoditeljima itd. Gledanje na cenzuru kao negativan oblik osporavanja slobode mišljenja, pisanja, govorenja, izražavanja, nije u prošlosti uvijek tako bilo određeno. Zakoni i propisi koji su se odnosili na cenzuru našli su opravdanje za svoje djelovanje unutar niza skupina, vlastodržaca, vjerskih zajednica, država, političkih sustava i slično.

U prvim organiziranim zajednicama ljudi nema zapisa o cenzuri jer su zakoni i propisi bili toliko strogi da sama mogućnost nekog od zapisa protiv tih oblika zajednice nije bila moguća. „Stare civilizacije Egipta i Mezopotamije bile su autokratske i može se pretpostaviti da nije bilo pojedinaca koji su se usudili napisati nešto protiv države.“ (Hebrang Grgić, 2008: 137) Prve primjerke cenzure možemo pronaći u spaljivanju svjetskih poznatih knjižnica kao što je Aleksandrijska knjižnica 391..

Jedan od prvih primjera cenzure jest postupak kineskoga cara Tsim Shi-huang-tija koji je 213. godine prije Krista naredio veliko čišćenje knjiga u Carstvu. Uništene su sve knjige osim onih iz Carske palače. Zatim možemo spomenuti cara Dioklecijana koji je 303. donio Dekret u kojemu je naređeno da se unište sve kršćanske knjige. (cf. Grbelja, 1998: 44) Ovo su neki od prvih oblika cenzure kada je određena vlast koristila rigorozne mjere za kontrolu javnoga prostora i sadržaja koji su mogli doprijeti do male skupine ljudi, s obzirom na činjenicu da je tada najviše ljudi bilo neškolovano ili čak nepismeno. Strah od drugačijega i ugroženosti vlastitih ideja i mišljenja općepoznat je oduvijek. Sjetimo se filozofa Sokrata i njegove osude na smrt jer je „kvario mladež“. Do češće pojave, ali i provođenja cenzure, doći će mnogo kasnije, kada dolazi do nagloga rasta zapisa i knjiga (do tada se broj zapisa mjerio u tisućama, a kasnije će se raditi o milijunima knjiga i zapisa), otkrićem tiskarskoga stroja i slabljenjem crkvenih vlasti, a jačanjem svjetovne vlasti.

Poći ćemo od Francuske koja se kao zemlja primjer navodi za suvremene oblike cenzure. „U Francuskoj je Fransa I. ediktom od 1535. uveo smrtnu kaznu za neautorizirano objavljivanje, a Sorboni je dana vlast autorizacije (koju je držala sve do revolucije 1789.). Prvi indeks zabranjenih knjiga pojavljuje se u Francuskoj 1543.“ (Sapunar, 2002: 127) Ovdje možemo vidjeti koliko su opasne ideje bile da je u pitanju bilo čak provođenje smrtnih kazni za neautorizirano objavljivanje.

Na azijskom se kontinentu osobito ističe kineska civilizacija koja je po mnogočemu prednjačila u odnosu na ostatak svijeta, npr. razni izumi, društveni razvoj, pismenost... Carska cenzura u Kini spaljivala je Konfucijeve spise. Crkva je već od samih početaka donijela niz Bula vezanih za cenzuru. Donijela je i *Popis zabranjenih knjiga* u kojem su navedena imena autora i djela koje ne smiju biti dostupne javnosti te u kojima se nalaze oštre mjere prema prekršiteljima.

U prvim stoljeća nove ere provođena je cenzura ako bi istaknuti pojedinci narušavali postojeći poredak. „U 1. stoljeću neprilike s pogrđnim spisima imao je i car Neron. Zabranio je spise pisca Fabricija Vejenta i prognao ga iz Italije.“ (Hebrang Grgić, 2008: 138) Nakon zabrane Vejentovih spisa i prognanstva, uslijedio je rast popularnosti i pisca i njegovih djela. Aleksandar Stipčević to je nazvao *vejentovim učinkom*. (cf. Stipčević, 2004: 202)

Kada je u pitanju razdoblje srednjega vijeka, kada je Crkva imala potpunu dominaciju nad sadržajima koji su objavljivani, nije bilo toliko potrebe za popisima zabranjenih knjiga. Crkva je u 5. stoljeću objavila popis *De libri recipiendis et non recipiendis* koji kasnije nije nadopunjavao zbog njihove dominacije. (cf. Stipčević, 2000: 190) Ono što je karakteristično za srednji vijek jest to što su postojale knjige koje su bile korisne i dobre, ali pojedina mjesta unutar njih su se trebala ispraviti. Tako Sv. Jeronim kaže „ako u knjigama nađemo što god suvišnoga... to istražujemo.“ (isto: 211)

Nakon srednjega vijeka dolazi razdoblje 16. stoljeća, kada crkvene vlasti donose strože zakone i propise po pitanju cenzure jer polako počinje gubiti dominaciju u širenju informacija. U ovome razdoblju počinje otvoreni informacijski rat između crkve i protestanata. Martin Luther počeo je tužno razdoblje za knjigu jer pred vratima Wittenberga 1520. spaljuje knjige kanonskog prava i papinu bulu kojom ga osuđuje. Kao posljedicu toga, Crkva izdaje Wormski edikt koji je naložio uništavanje Lutherovih spisa i knjiga. (cf. isto: 273)

Za vrijeme Napoleonove vladavine, u Francuskoj su zabranjivani nemoralni spisi, a koliko je jaka bila cenzura, govori podatak da je Napoleon broj tiskara u Parizu 1811. s 400 – smanjio na 60. Niti nakon Napoleonovih poraza nije došlo do smanjenja cenzure. „Godine 1870. u pariškoj je Nacionalnoj knjižnici stvoren zatvoreni fond nazvan *l'enfer* (pakao) u kojem su bile smještene sve štetne knjige, najčešće okarakterizirane kao erotske i pornografske.“ (Hebrang Grgić, 2008: 190, navedeno prema Stipčević, 1991: 134)

Cenzura u Velikoj Britaniji, prema podacima iz knjige *Opća povijest novinarstva* prof. Marka Sapunara: „Pod Tudorima i prvim Stuartima novine su bile oštro cenzurirane te su uglavnom donosile službene vijesti Kraljstva; čak im je bilo zabranjeno da donose novosti iz inozemstva“. (Sapunar, 2002: 71) Ovdje je riječ o razdoblju između 17. i 18. stoljeća. U tome vremenu borac za slobodu tiska John Milton izdao je poznato djelo *Aeropagitika* 1644., u kojemu brani slobodu novinarstva.

Za kontrolu onoga što je izlazilo u Njemačkoj u 19. stoljeću, točnije 1863., dolazi do osnivanja Presse Ordonnanz „kao posebna služba što ocjenjuje koje su novine opasne za zajedničko dobro i time daje zeleno svjetlo sudskim vlastima da zabrane takve publikacije. I pri Ministarstvu unutarnjih poslova osniva se poseban odjel za novinstvo sa zadatkom prikupljanja i distribucije vijesti koje se putem veleposlanstva šire u inozemstvo. Središnji biro u Berlinu tako priprema pregled novina i organizira kontakte između Bismarcka i novinara.“ (isto: 78) Vrhunac cenzure u Njemačkoj je za vrijeme vladavine Hitlera i njegova ministra Goebellsa od 1933. koji uspostavlja *Ministarstvo za propagandu* prema kojem su tisak i svi ostali mediji trebali biti u službi nacističkih političkih i vojnih ciljeva. „Ta je institucija 1933. za pola godine 2700 publikacija svela na svega 1200.“ (isto: 81)

U Austrijskoj Carevini kontrola tiska bila je jedna od najjačih u Europi, ništa nije bilo moguće tiskati bez policijskog dopuštenja. A prema Zakonu o cenzuri iz 1816., knjige su raspoređene u četiri skupine zbog provođenja cenzure:

- *Admittitur* – knjige koje su se mogle odmah prodavati
- *Transeat* – knjige koje su se mogle prodavati, ali nisu se mogle reklamirati niti izlagati
- *Erga schedam* – više lošeg nego dobrog sadržaja pa se posudba mogla raditi samo s posebnim dopuštanjem
- *Damnatur* – knjige koje se nisu mogle tiskati ili rasparčavati (cf. Stipčević, 1991: 200)

Tijekom Prvoga svjetskoga rata u većini je zemalja pooštrena cenzura. Za vrijeme dva svjetska rata prepoznata je važnost različitih komunikacijskih kanala i njihov utjecaj na ratna događanja, zbog čega su bili izloženi različitim oblicima cenzure. Na francuskom teritoriju Nijemci su osnovali *Bureau de press*, list koji je bio pod strogom cenzurom. Drugi list *L'Humanite*, koji je prešao u ruke pacifista, bio je pod propagandom boljševika. (cf. Sapunar, 2002: 67) Do smanjenja cenzure dolazi nakon pada fašizma, ali i tada ostaje jedan od oblika cenzure – dostavljanje obveznog primjerka vladinom povjerenstvu. „Taj oblik post-cenzure bio je radi suzbijanja eventualnih profašističkih glasila.“ (Sapunar, 2002: 106)

Cenzura u Italiji počinje se ubrzano provoditi dolaskom Mussolinija na vlast 1929. Kao bivši novinar, zabranio je slobodu novinarstva i pokušao stvoriti strogo usmjereni novinski sustav. U medijima je vidio prijetnju svome obliku vladavine koji je želio što

duže održati na vlasti, a javnost mu je u tome bila prijetnja, kao i slobodna javna riječ. „Država na sve načine podiže naklade svojih glasila i strogom cenzurom odražava njihov fašistički kurs sve do svršetka Drugog svjetskog rata.“ (isto: 105)

Kontrolu nad novinama u Rusiji poslije pada cara preuzimaju boljševici. Priopćenje koje su izdali 1917. glasi: „Pod slobodom tiska vlada radnika i seljaka podrazumijeva oslobađanje tiska od kapitalističkoga jarma, prijelaz tvornica papira i tiskara u vlasništvo države te dodjeljivanje jednakih prava svim skupinama građana...“ Sve oporbene novine, poglavito one buržoaske, odmah su nakon toga ukinute.“ (isto: 109) Sve je u tim novinama bilo podređeno tematici komunista i oktobarskoj revoluciji. U tu se svrhu osniva i poseban ured *Agitprop – odjel za propagandu i agitaciju*. Taj je ured cenzurirao novine i novinare te davao naputke o čemu pisati.

Kada je u pitanju cenzura u ostatku svijeta, na azijskom kontinentu spomenut ćemo Kinu i 1989. kada dolazi do krvavog gušenja studentskih prosvjeda koji su se borili za liberalizaciju, za veća prava i slobode. Nakon gušenja prosvjeda na trgu Tien An Men, dolazi do pojačavanja cenzure i centralizacije državnih kanala. Situacija ni u 21. stoljeću nije puno bolja jer Kina cenzurira i internet, brani svojim građanima pristup određenim tražilicama, cenzurira cjelokupni javni prostor.

Primjer zemlje koja često nije bilo koji oblik cenzure jesu Sjedinjene Američke Države, gdje su za vrijeme američkog senatora Josepha McCarthyja (1909. – 1957.), tj. za vrijeme „lova na vještice“, u 15 godina, zabranjena, prikazana ili spaljena 52 naslova. (cf. Grbelja, 1998: 50-51)

S pojavom novih oblika medija, posebice interneta, kada imamo ubrzano širenje informacija bez obzira na granice, bez prostornih ograničenja, postavlja se pitanje provođenja cenzure. Cenzura i dalje postoji kao postupak nadziranja ljudskoga mišljenja, pisanja i govora, samo se provodi drugim metodama i tehnikama. „Prema intenzitetu internetska cenzura može biti potpuna, djelomična ili odabrana. Potpuna i djelomična provodi se uglavnom u totalitarnim državama. Odabrana cenzura jest ona kojom institucije u demokratskim društvima odabiru sadržaj štetan pojedinim grupama korisnika, npr. djeci. Četiri su osnovne vrste cenzure na internetu – politička cenzura, sigurnosna cenzura, cenzura internetskih alata i društvena cenzura.“ (Hebrang Grgić, 2008: 158) Veliki se novac ulaže u cenzuru na internetu, no najčešća vrsta koja se provodi jest autocenzura – kada autori sami sebe cenzuriraju prije objavljivanja.

Totalitarni sustavi u 20. stoljeću uveli su niz zakona, propisa, mjera za sprječavanje sadržaja koji su u pitanje dovodili njihovu vlast i njihove postupke. „Neki su režimi knjige javno spaljivali, drugi su ih uništavali u tajnosti, ali s jednakim posljedicama za knjige.“ (isto: 145, navedeno prema Stipčević, 2000: 281) Za vrijeme vladavine komunizma i jednostranačja postoji niz primjera cenzure. Jedan od njih je primjer društvenoga znanja nacionalnog bibliografskog leksikona koji je trebao služiti, prije svega, kao društveno dobro. Hrvatski bibliografski leksikon koji je trebao izaći u osam primjeraka prošao je postupak cenzuriranja, no, na svu sreću, bezuspješno, te je ipak ugledao svjetlo dana unatoč nizu osporavanja za njegovo izlaženje u javnosti. Nakon izlaženja prvoga broja, policija, tadašnja milicija, zaplijenila je prve primjerke koji su se pojavili u Zagrebu. Iako je reakcija policije trebala uslijediti nakon odluke pravosudnih tijela, to se nije dogodilo. To dovoljno govori o moći i vlasti koju je imala KPJ (Komunistička partija Jugoslavije) sa sigurnosnim službama. Neki od razloga

koje su navele određene osobe koje su se suprotstavile izlaženju HBL-a (Hrvatskog bibliografskog leksikona) su:

- Napredovanje desnice
- Davanje prevelikog prostora određenim osobama iz hrvatske povijesti
- Premalo prostora za članove tipa NOB-a (Narodnooslobodilačke borbe)
- Veličanje hrvatske nacije
- Veličanje prošlosti
- Sadržaji koji potiču na revoluciju
- Izmjena prošlosti koja ide na štetu vladajućima
- Prodor nacionalizma
- Pokušaji kroatizacije
- Sami naslov „hrvatski“ bibliografski leksikon
- U leksikonu se nalazi prevelik broj osoba iz crkvenih krugova, a to je bilo nedopustivo
- Prostorni raspored pojedinih osoba nije bio odgovarajući, itd. (cf. Tuđman, 2008: 199-205)

Ono što je, po njima, bilo potrebno jest usklađivanje društvenoga s javnim znanjem, a oni su odlučivali što je to javno znanje. Puštanje jednog takvog djela u prodaju nije dopustivo jer se stvara mogućnost da se pojavi veći broj ovakvih djela. Ono što će omogućiti ipak izlaženje jednog ovakvog djela koje je komunistička vlast svrstala u štetno znanje jest, prema prof. Aleksandru Stipčeviću, „poremećena piramida vlasti u Partiji“ (Stipčević, 2000: 208) Moć pojedinaca nije bila tolika da su mogli doći do jednoglasne odluke o sprječavanju izlaženja jednog ovakvog djela kao što je HBL.

Jedan od najgorih načina provođenja cenzure jest prisiljavanje autora na izmjenu sadržaja knjige, odnosno izmjena originalnog teksta. To je bio čest slučaj u povijesti kada su autori i više puta mijenjali izvorni tekst da bi knjiga mogla biti objavljena. Neki od njih nisu niti dočekali objavljivanje svojih djela. Dok je jedan od apsurdnijih primjera cenzure u povijesti nadziranje i ubojstvo golubova – pismonoša.

Dvije vrste cenzure koje su također prisutne kroz povijest jesu: javna i tajna cenzura. Javnu cenzuru provode većinom nasilni sustavi, oni koji imaju potpunu kontrolu vlasti, dok tajnu cenzuru provode sustavi koji su demokratski ili su dijelom demokratski. I javna i tajna cenzura znaju se preklapati u nizu sustava. U bivšoj Jugoslaviji cenzura nije postojala, barem ne u službenim zapisima, no uvelike su je provodila čak i visoka tijela Komunističke partije. Oni su provodili „nevidljivu cenzuru“ koja je onemogućavala tiskanje nepoželjnih knjiga, a autore je kažnjavala progonima, zatvorima, nemogućnošću zapošljavanja, isključenjem iz javnoga života itd.

Kroz povijest su se samo mijenjali način kontrole različitih vrsta znanja te metode korištene za različite oblike kontrole. I svjetovna i crkvena vlast, ali i drugi oblici vlasti, tijekom povijesti su smišljali različite načine kontrole javnoga prostora da bi njihove ideje što duže živjele. „Povijest cenzure jest i priča o razvoju i zaštiti javnoga znanja kroz povijest, ali i priča o ljudskoj gluposti, zabludama i teroru koji se provodio u ime zaštite vladajućih javnoga znanja, a protiv oporbenih knjiga i njihovih autora i izdavača te često i protiv čitatelja i sljedbenika 'loših' knjiga.“ (Tuđman, 2008: 80)

Cenzurirano znanje i uloga knjižnica u suprotstavljanju cenzuri

Znanje nije jedinstven pojam koji je nedjeljiv. Zbog toga postoji mnoštvo podjela znanja i broj tih podjela iz dana u dan raste. Različite znanosti i različite znanstvene discipline drugačije pristupaju pojmu znanja i određuju njegove karakteristike ovisno s kojega područja polaze i u kojim sredinama djeluju. Znanje, kao i informacija, ima mnoštvo značenja. Svi temeljni pojmovi ne mogu se u konačnici definirati jer njihovo istraživanje dovodi ne samo do novih definicija, nego i do novih postulata u znanosti i novih oblika istraživanja, kao i utjecaja koje ti pojmovi proizvode. Znanje prema autoru Hrvoju Stančiću „je informacija koja mijenja nešto ili nekoga – i tako što ostaje osnova za neko djelovanje ili, pak, čineći osobu (ili instituciju) sposobnom za drukčije ili efikasnije djelovanje.“ (Stančić, 2003: 43) Miroslav Tuđman znanje definira kao: „Znanje nije više 'subjektivna spoznaja' nego egzistira kao svijet objektivnog znanja koji je autonoman, objektivan i neovisan o 'subjektu spoznaje' (K. Popper, 1972)“ (Tuđman, 2008: 29)

Mnoštvo definicija i samo usložnjavanje dovodi i do mnoštva podjela znanja. Neka od njih su: individualno i kolektivno, implicitno i eksplicitno, opće i specifično, otvorena i zatvorena, specijalizirana itd. S razvojem tiskarstva dolazi i do razvoja i specijalizacije raznih znanja. Također, s pojavom novih grana djelatnosti, novih zanimanja, znanosti i znanstvenih grana, dolazi do pojave novih znanja.

Odnos prema znanju u prošlosti i danas nije istovjetan, no oduvijek su postojala ona koja su predstavljala opasnost za vladajuće skupine. Ta opasna ili štetna znanja zabranjivana su, isključivanja, osporavana, prikrivana, zanemarivana itd., samo da ne bi dospjela do javnoga prostora i izazvala određene učinke.

„Knjige koje imaju dominantnu ulogu u jednome društvu tvore javni i privilegirani korpus znanja, za razliku od sudbine nepoželjnoga znanja u istom društvu. Svijet znanja nije jedinstven, ni zajednički svim pripadnicima jednoga društva ili nacije, a kamoli pak čovječanstva. Svijet je knjige, kao i cijeli svijet znanja, prepun zabrana i nepremostivih ograda. Nerijetko, knjige koje su u jednome društvu slavljene, u drugom se proganjaju i čitaju tajno.“ (Tuđman, 2008: 48)

Odnos prema knjizi i znanju usporediv je, u jednome su društvu cijenjeni, u drugome zabranjeni, u jednome društvu ili razdoblju mogu se tiskati, u drugome ne smiju izaći na vidjelo, u jednome su prijatelja, a u drugome donose razvoj.

Povijest knjige počinje pronalaskom pisma, u vrijeme kada čovjek stvara prve velike civilizacije i počinje bilježiti tragove svoga postojanja. Ubrzo nakon pronalaska pisma nastaje i ideja progona i uništavanja „nepoćudnih i štetnih knjiga“. Iako nije poznato kome je prvome pala na pamet misao da javno spali knjige svojih protivnika, ova ideja prvi slučaj bilježi oko 2200. god. pr. Kr. u faraonskom Egiptu. (cf. Stipčević, 2000: 257-258)

Prvo pak zabilježeno javno spaljivanje jedne knjige dogodilo se već u 5. st. pr. Kr. u Ateni, kada je djelo filozofa Protagore „O bogovima“ javno spaljeno na glavnom atenskom trgu, iz razloga što se autor usudio sumnjati u postojanje bogova, što je rezultiralo i autorovim progonstvom iz Atene. (isto: 262) Motivacija za progon određene knjige i njezina autora najčešće je bila na osnovi moralnog, vjerskog ili političkog protivljenja sadržaju iste. „Spaljivanje knjiga znači ujedno i spaljivanje autorove duše, autorove misli i njegove poruke. Spaljivanje knjiga, zamjenjuje na svoj način, spaljivanje samog

autora, pa ako se vlasti nisu uspjele dokopati autora, bilo je dovoljno da se spale njegove knjige. Plamen pak pretvara knjigu u pepeo, u ništa, a time i ono što knjiga sadrži.“ (Stipčević, 1994: 122)

Bilo je puno tiskara koje su tiskale i knjižara koje su prodavali nepoželjne i „opasne“ knjige, unatoč svim mjerama koje su izdane. Crkvenim i svjetovnim vlastima to je postao problem pa su ubrzo došli na ideju da popišu sve „opasne“ knjige i tako upozore vjernike. Predviđene su bile i sankcije za one koji se usude kupiti takve knjige. Europu je u prvoj polovini 16. stoljeća prepravila bujica luteranskih i drugih „opasnih“ knjiga. Sveučilišta, razni vladari i gradske uprave već su bili izdali svoje popise zabranjenih knjiga. Događalo se i da jedna knjiga u jednom gradu ili državi bude proglašena „opasnom“, a drugdje ne.

Engleski kralj Henrik VIII. prvi je izdao službeni popis zabranjenih knjiga 1526., opasnost je vidio u knjigama njemačkih i vlastitih reformatora, posebno Martina Luthera. Henrik VIII., uz to što je zabranjivao knjige, dao ih je i javno spaliti pa je stoga poznat kao jedan od najgorljivijih uništavalaca knjiga. Njegov su primjer slijedili i mnogi drugi vladari, kao, na primjer, kraljica Elizabeta. Slično je bilo i u drugim europskim zemljama što se tiče popisivanja zabranjenih knjiga. I Crkva je počela izdavati popise: prvi opći popis zabranjenih knjiga izdao je papa Pavao IV. Prvo izdanje popisa *Index librorum prohibitorum*¹ tiskano je u Rimu 1557. (Sliško, 2018: 13, navedeno prema Stipčević: 2006: 356)

Cenzura sadržaja često je bila praćena kažnjavanjem autora i nakladnika. Kazne su trebale zastrašiti sve koji su namjeravali stvarati i izdavati. Raspon kazni koje su stizale prostirao se od onih blažih – kao što je plaćanje novčane kazne ili obveze ispravljanja djela, preko nešto strožih – poput kućnog pritvora i boravka u zatvoru, do onih težih poput robijanja i smrti.

Posljednju je kaznu početkom 17. stoljeća pretrpio Giordano Bruno koji je spaljen na lomači zbog svojih heretičkih vjerskih naučavanja. (Giordano, Bruno, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=9837>, 12. 1. 2026.)

U radu je istraženo – koje su publikacija kroz povijest bile zabranjene zakonom ili kojima nije bio dopušten slobodan pristup na neke druge načine, što je oblik cenzure iz političkih, pravnih, vjerskih, moralnih ili komercijalnih razloga. U donjoj tablici (tablici 1) naveli smo značajnije zabranjene knjige i djela, dajući kratak kontekst zbog kojeg je svaka knjiga bila zabranjena (popis zabranjenih knjiga mnogo je veći, ali ovim istraživanjem obuhvaćene su one koje su poznatije na ovim prostorima):

1 *Index librorum prohibitorum* [i'ndeks libro:'rum ~to:'rum] (lat.: popis zabranjenih knjiga), u Katoličkoj crkvi, službeni popis djela koja su, na bilo koji način, bila u suprotnosti s katoličkom vjerom, zbog čega je bilo zabranjeno čitati ih, trajno držati, tiskati i širiti. Prvi službeni *Index librorum prohibitorum* objavila je Kongregacija indeksa 1559., za pape Pavla IV.; opširniji je bio Tridentski indeks za Piju IV. iz 1564; bio je na snazi do nove odredbe Leona XIII. (1900) kojom su se veće ovlasti davale mjesnomu biskupu. Posljednji je *Index librorum prohibitorum* objavljen 1948., a konačno je ukinut 14. VI. 1966., u duhu reformi II. vatikanskoga koncila.

Tablica 1: *Popis zabranjenih knjiga i autora*

<i>Naslov</i>	<i>Autor(i)</i>	<i>Godina izdanja</i>	<i>Vrsta građe</i>	<i>Bilješka</i>
Lolita	Vladimir Nabokov	1955.	Roman	Vlast ga zabranila u Francuskoj, Argentini, Novom Zelandu, Južnoj Africi i Kanadi zbog opscenog sadržaja
Dekameron	Giovanni Boccaccio	1953.	Sabrane novele	Zabranjeno u Australiji od 1927. do 1936. i od 1938. do 1973., u SAD-u zabranjeno prema Federalnom zakonu protiv opscenosti (Comstock Low) ² iz 1873.
Golicave priče	Honoré de Balzac	1837.	Zbirka kratkih priča	Zabranjeno u Australiji od 1901. do 1923., i od 1928. do 1973., u Irskoj od 1953. do 1967., te u Kanadi 1914. zbog opscenog sadržaja (priče podsjećaju na Boccacciov Dekameron, tvrdnju je iznio sam autor u predgovoru iz 1832.).
Ljubavnik lady Chatterley	D. H. Lawrence	1928.	Roman	Zabranjeno u Australiji od 1929. do 1965., u Ujedinjenom Kraljevstvu privremeno zabranjeno zbog kršenja Zakona o opscenosti do 1960., u SAD-u privremeno zabranjeno do 1959.
Patnje mladog Werthera	Johann Wolfgang von Goethe	1774.	Roman	Zabranila vlast za vrijeme Habsburške Monarhije
Djela (Rani radovi i Glavni radovi)	Karl Marx	1841. –1883.	Izbor iz djela	Sva Marxova djela bila su zabranjena u Austriji 1938., nakon što je zemlja pripojena nacističkoj Njemačkoj; nije poznato kada je zabrana prestala
Djela	Albert Einstein	1901. –1938.	Izbor iz djela	Sva djela Alberta Einsteina koja su objavljena do 1938. zabranjena su u Austriji, nakon što je pripojena nacističkoj Njemačkoj.
<i>Mein Kampf</i> = Moja borba	Adolf Hitler	1925.	Autobiografija / Politički manifest	U Austriji, Verbotsgesetz ³ 1874. zabranjuje tiskanje knjige. Protuzakonito je posjedovati ili distribuirati postojeće primjerke zbog zagovaranja nacističke ideologije. U Njemačkoj su tiskanje zabranile bavorske vlasti 1945., a zabrana je ukinuta 2016., nakon isteka autorskih prava, kada je djelo ponovno tiskano. U Gvatemali je zabranjeno za vrijeme režima Jorgea Ubico Castañeda ⁴ . U Poljskoj je djelo zabranjeno do 1992., a u Ruskoj je Federaciji zabranjeno i etiketirano kao ekstremističko.

- 2 *Comstocov zakon* iz 1873., zabranio je slanje „opscenih, razvratnih ili lascivnih, nemoralnih ili nepristojnih“ publikacija putem pošte. Zakon je također proglasio prekršaj za bilo koga ako proda, pokloni ili posjeduje opscenu knjigu, pamflet, sliku, crtež ili reklamu.
- 3 *Verbotsgesetz 1947* (Zakon o zabrani iz 1947.), skraćeno Verbotsg, austrijski je ustavni zakon koji je izvorno donesen 1945. i više je puta izmijenjen. Zabranio je Nacističku stranku i njezine podružnice, a u kasnijim desetljećima, odredbe zakona počele su se koristiti protiv neonacizma.
- 4 *Jorge Ubico Castañeda* (1878. – 1946.), bio je gvatemalski diktator, general gvatemalske vojske, izabran je za predsjednika države 1931. na izborima na kojima je bio jedini kandidat.

Naslov	Autor(i)	Godina izdanja	Vrsta građe	Bilješka
Životinjska farma	George Orwell	1946.	Politički roman	Orwelovo djelo kontroverzno je od samog svojeg nastanka. Paradoksalna je činjenica da ga je 40-ih godina zabranio i Sovjetski Savez i Sjedinjene Američke Države. Dok su Sovjeti shvatili Orwelovo djelo kao kritiku totalitarnog komunizma, Amerikanci su djelove <i>Životinjske farme</i> interpretirali kao socijalističku propagandu. Nakon pada Berlinskog zida, ovakav ideološki konflikt izgubio je na važnosti, no ovo malo književno remek-djelo nije prestalo privlačiti zabrane. Ujedinjeni Arapski Emirati knjigu su zabranili 2004. zbog prikaza svinja, koji se kosi s muslimanskim poimanjem te životinje. U Čehoslovačkoj je djelo zabranila Vlada 1948.. Roman je 2002. zabranjen u školama Ujedinjenih Arapskih Emirata jer je sadržavao tekst ili slike koji su bili u suprotnosti s islamskim vrijednostima, ponajprije antropomorfnu ⁵ svinju koja govori, kao vođu farme. Međutim, zabrana se više ne provodi. Novela je cenzurirana i u Vijetnamu.
Alisa u zemlji čudesa	Lewis Carroll	1865.	Dječji pustolovni roman	Zabranjena je u provinciji Hunan u Kini pod vladom KMT-a, 1931., zbog prikazivanja antropomorfiziranih životinja. Cenzor, general Ho Chien, smatrao je pripisivanje ljudskog jezika životinjama uvredom za ljude. Smatrao je da bi knjiga navela djecu da gledaju ljude i životinje na istoj razini.
Oliver Twist	Charles Dickens	1839.	Roman	Zabranjen u nacističkoj Njemačkoj zbog prikazivanja židovskih likova.
Gorski vijenac	Petar II. Petrović-Njegoš	1847.	Drama u stihovima	Zabranio ga u bosanskohercegovačkim školama Carlos Westendorp, španjolski diplomat i bivši političar, koji je bio visoki predstavnik u Bosni i Hercegovini.
Da Vincijev kod	Dan Brown	2003.	Roman	Katolička crkva odmah se usprotivila jer su dijelovi romana bili neprihvatljivi zbog interpretacije Kristova života s kojim se Vatikan ne slaže. Propaganda koju je vodila Sveta Stolica u zapadnom svijetu protiv teza koje Brown iznosi, nije naišla na plodno tlo te je <i>Da Vincijev kod</i> uskoro postao svjetski hit. Libaninci su naputke vjerskih vođa shvatili malo ozbiljnije pa je godinu nakon objave ova knjiga zabranjena.

- 5 *Antropomorfizam*, od grčkih riječi *ánthrōpos* (grč. *άνθρωπος*), u značenju „čovjek“ i *morphē* (grč. *μορφή*), „oblik“, davanje je nekih specifično ljudskih karakteristika životinjama, biljkama, prirodnim ili natprirodnim fenomenima i božanstvima. Karakteristika antropomorfizma je da se svi ti fenomeni simbolički prikazuju s ljudskim karakteristikama (lice, odjeća i sl.), odnosno tumače kao ljudske osobe s ljudskim motivima.

Naslov	Autor(i)	Godina izdanja	Vrsta građe	Bilješka
Od Kandije do Hammerfesta	Slavko Batušić	1937.	Putopisi	Godine 1942. napravljen je privremeni popis pisaca zabranjenih za prodaju u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj. Popis je odmah tiskan u <i>Katoličkom listu</i> i časopisu <i>Luč</i> . Tijekom ožujka 1942. taj popis je poslan svim izvještajnim i promidžbenim uredima velikih župa Nezavisne Države Hrvatske sa zahtjevom da se pošalje dalje, svim knjižnicama u njihovim župama. Među zabranjenim djelima nalazi se i ovaj navedeni putopis.
Čangi	Alojz Majetić	1963.	Roman	U Jugoslaviji je zabranjen roman zbog vulgarnog rječnika i prikazivanja mlade generacije u pogrešnom svjetlu. Knjiga je 1980. i 1985. doživjela nova izdanja koja nisu bila zabranjena, što svjedoči o popuštanju cenzure s vremenom.
Nova klasna analiza komunističkog sustava	Milovan Đilas	1957.	Politološka knjiga	1957. zabranjeno unošenje i raspačavanje knjige u kojoj je Đilas proširio svoju kritiku komunizma. Iz nepoznatog je razloga službeno zabranu doživjelo samo njujorško izdanje knjige, dok su njemačka, argentinska i britanska izdanja, kao i jedno njujorško na engleskom jeziku, dopuštena i uvedena u fond NSK-a.

Političko nasilje provodilo se kroz povijest i nad hrvatskim jezikom, poviješću i kulturom. Nakon donošenja Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika 1967., Stjepan Babić, Milan Moguš i Božidar Finka izdali su *Hrvatski pravopis* koji je objavljen 1971., u nakladi Školske knjige. Pravopis je odlukom Centralnog komiteta Komunističke partije Hrvatske spaljen 1972. u Tvornici papira u Zagrebu, ali je te iste godine hrvatska emigracija tiskala njegov reprint, pa se od tada *Hrvatski pravopis* popularno zove – *Londonac*. Uz odluku o spaljivanju *Hrvatskog pravopisa*, ista je sudbina zadesila i knjigu *Povijest hrvatskoga naroda*, autora Trpimira Macana, koja je također tiskana u nakladi Školske knjige. (Žužul, 2023: 32-33)

U povodu tridesete obljetnice Školske knjige, više od osamdeset eminentnih hrvatskih znanstvenika priredilo je *Enciklopediju hrvatske povijesti i kulture*, čiji je glavni urednik bio Igor Karaman. SUBNOR⁶ je pokrenuo hajku protiv ovog vrijednog djela zbog članka „Koncentracijski logori“, u kojem je navedeno da su tamo stradali deseci tisuća ljudi, dok je velikosrpska propaganda govorila o broju od 700 000 do 1 700 000 ljudi. Knjiga je povučena iz prodaje i spaljena 1981. u Tvornici papira u Zagrebu. Franjo Tuđman tada je javno upozorio da knjiga nije spaljena samo zbog sadržaja, već i zbog likovne opreme s hrvatskim kockicama na ovitku. Kada je izabran za prvog hrvatskog predsjednika, Franjo Tuđman utemeljio je ediciju „Hrvatska i Europa – Povijest, kultura, znanost i umjetnost hrvatskoga naroda“, u izdanju HAZU-a i Školske knjige. Glavni urednik prve

6 Savez udruženja boraca Narodnooslobodilačkog rata (skraćeno SUBNOR) bio je krovna društveno-politička organizacija u Socijalističkoj Federativnoj Republici Jugoslaviji, koja je okupljala borce Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije i druge sudionike narodnooslobodilačke borbe, 1941. – 1945.

knjige, naziva *Rano doba hrvatske kulture*, bio je akademik Ivan Supčić koji je bio član redakcije koja je izradila spaljenu *Enciklopediju hrvatske povijesti i kulture*. (Isto)

Znanost, iako zamišljena i kao dio društvenoga i javnoga znanja, vrlo je često izvan i jednoga i drugoga znanja te postaje dio cenzuriranoga, zabranjenog znanja. Nemali je broj primjeraka i znanstvenika, književnika, pisaca, koji su ostali nepoznati javnosti, a da su svojim radom, izumima i djelima mogli dovesti do cjelokupnog razvoja i društva kojem su pripadali, ali i šire zajednice korisnika. Okarakterizirani kao prijetnja sustavu bili su izloženi nekim od oblika cenzure tako da ni oni, a ni njihova djela nisu dospjeli do javnosti, nisu postali živa poruka. „...bitna je značajka znanosti da postoji kao javno znanje, tj. publicirano znanje koje je dostupno javnosti radi kritičke provjere i postizanja konsenzusa.“ (Tuđman, 2008: 179-180)

Dio znanja na koji se ovaj rad referira jest javno znanje, znanje koje ima učinka, a koje je izloženo raznim oblicima sukoba i stalno je na udaru. Tim znanjem gospodare javni i masovni mediji i svi oni koji kontroliraju vlast u određenom trenutku te kroz kontrolu javnoga prostora i javnoga znanja samo svoje ideje i stajališta prikazuju kao ispravna i relevantna. Javno znanje nije postojalo u prošlosti. Barem ne u formi u kakvoj se javlja nakon izuma tiskarskoga stroja. „Ekspanzija uporabe tiskovina proizvela je prostor javnog znanja, novi prostor u kojem su pisane poruke bile sredstvo za ostvarivanje ciljeva i interesa kojima su služili. Prostor javnoga znanja nije nikada bio idilična razmjena znanja, nego prostor u kojem su se vodili, i u kojem će se voditi, otvoreni ratovi pisanim porukama. Već s Gutenbergovim izumom ratovi riječima u javnome prostoru po svojem su karakteru bili propagandni, vjerski, gospodarski, ideološki, i cilj im je uvijek bio isti: zadominirati prostorom javnoga znanja da bi se osvojila (ili sačuvala) moć i vlast u društvu.“ (isto: 187)

Knjižnice vjeruju u intelektualnu slobodu zato što nam je podjednako prirodna, i podjednako potrebna, kao i zrak koji dišemo. Cenzura je anatema za nas jer inhibira našu ulogu u životu – učiniti zapisano znanje i informacije ljudske vrste slobodno dostupne svima, neovisno o vjeri ili njezinu izostanku, etnicitetu, rodu, dobi ili bilo kojoj drugoj kategoriji koja nas razdvaja jedne od drugih. (cf. Gorman, 2000: 9) Cenzura u velikoj većini svoje pojavnosti predstavlja antitezu slobodi mišljenja, izražavanja i slobodnog pristupa informacijama i znanjima. Stoga ne čudi da se knjižničarstvo izričito suprotstavlja cenzuri i pokušajima cenzure. Tako Hrvatsko knjižničarsko društvo u Etičkom kodeksu zauzima jasan i nedvosmislen stav: „Knjižnični djelatnici provođenje navedenih općih načela osiguravaju kroz profesionalno djelovanje zalažući se u svom radu posebno za: [...] suprotstavljanje i neprihvatanje bilo kojeg oblika cenzure[...]“⁷ (Etički kodeks Knjižničarskog društva <http://www.hkdrustvo.hr/hr/eticki.kodeks/> 6.1.2026.)

Danas, u suvremenim demokracijama, knjižnice mogu anticipirati cenzuru iz nekoliko smjerova, odnosno mogu biti pogođene sljedećim tipovima cenzure. Prvo, cenzura odozgo, iako manje vjerojatna u demokracijama nego u drugim političkim režimima, ostaje stalan potencijalan izvor cenzure. Drugo, cenzura odozdo, koju provode sami knjižničari, također je jedan od njezinih mogućih oblika na koje knjižničari moraju biti posebno osjetljivi jer ona predstavlja izdaju profesionalnih vrijednosti. Pogotovo treba

7 Hrvatsko knjižničarsko društvo, „Etički kodeks“, pristupljeno 6.1.2026, <http://www.hkdrustvo.hr/hr/eticki.kodeks/>

paziti da se ne ponovi čišćenje knjižnica koje se dogodilo na ovim prostorima tijekom devedesetih godina prošloga stoljeća zlouporabom mehanizma otpisa građe. Treće, cenzura odozdo koja za cilj ima zaštitu javnog morala, jedan je od najstarijih oblika cenzure odozdo i za očekivati je da će biti prisutna i u budućnosti. Četvrto, cenzura odozdo koja se poziva na političku korektnost i poštivanje osjećaja, odnosno koja se temelji na emotivizmu, čini se kao jedan od značajnijih izvora cenzure u današnjim demokracijama, i svakako kao jedan koji će se održati u dogledno vrijeme. Peto, cenzuru odozdo koja se poziva na zaštitu djece.

Upotreba riječi *odozgo* (eng. *top-down*) i *odozdo* (eng. *bottom-up*) preuzeta je od Jona Elstera koji koristi te pojmove kako bi razlikovao legitimacije ustava u procesu demokratizacije država: „Legitimacija odozgo: ustav može pretendirati da bude demokratski legitiman ako je ustavotvorna skupština nastala demokratski legitimno. Interna legitimacija: postupak u ustavotvornoj skupštini mora poštivati demokratska načela. Legitimacija odozdo: nacrt ustava daje se na referendum kako bi ga ratificirao narod.“ (Elster, 1994: 43, navedeno prema Merkel, 2011: 100) Dakle, legitimacija odozgo zahtijeva legitimnost zakonodavne institucije, legitimacija odozdo znači potvrdu od naroda.

Koje će konkretne mjere knjižnice i knjižničarska struka poduzimati u borbi protiv cenzure, ovisit će o brojnim faktorima: veličini i tipu knjižnica, dostupnim resursima, mogućnosti društvenog utjecaja, zajednici kojoj knjižnica služi, društveno-političkim prilikama i dr. Knjižničari i knjižnice pojedinačno imat će nešto suženiji prostor djelovanja; njihova primarna briga trebala bi biti cenzura i borba protiv nje u vlastitom, neposrednom okruženju, odnosno u njima samima. U zajednicama koje su sklonije cenzuri, odnosno imaju manje razumijevanja za intelektualnu slobodu, ili čiji su financijeri i upravitelji (ravnatelji) tako nastrojeni, trebat će činiti određene ustupke.

Znatno širi manevarski prostor i veću mogućnost društvenog utjecaja u borbi protiv cenzure, proaktivno (npr. predlaganjem zakona, sudjelovanju u njegovoj izradi ili poboljšanju, edukaciji javnosti i njezinoj senzibilizaciji) ili reaktivno (npr. protestiranjem protiv cenzure ili pokušaja cenzure, davanjem potpore autorima i njihovim djelima itd.), imaju knjižničarska udruženja na nacionalnoj i međunarodnoj razini. Udruženja i organizacije kao što su IFLA, Hrvatsko knjižničarsko društvo, American Library Association, Canadian Library Association i druge, tu mogućnost i taj potencijal društvenog djelovanje ne bi trebale ostaviti neiskorišten, jer cenzori sa svojim tijelima, politikama (eng. policies), udrugama, podružnicama, novinama, portalima i drugim resursima koji su im na raspolaganju, svakako neće odustati od cenzure. Knjižnice nisu usamljene u toj borbi, koja je, u suštini, borba protiv sila iracionalnosti, intelektualnog infantilizma i slijepe vjere. Njihovim realnim i destruktivnim posljedicama svjedočimo svakodnevno, i one nas uporno podsjećaju da, nažalost, ne govorimo samo o borbi ideja, već o stvarnoj, krvavoj borbi. Proljeće naroda, označeno godinom 1848., zapravo je izraz znatno starije tendencije u kojoj se mnoštvo naroda kroz stoljeća nastojalo osloboditi tiranije i slobodno živjeti s dostojanstvom. Taj nedovršen, kontinuiran proces uvijek su pratili oni koji nisu vjerovali da će narod biti dovoljno razborit u svojoj suverenosti.

Možemo li danas reći da je takvo nepovjerenje bilo neosnovano? *Noblesse oblige*, sigurnost u konsenzusu nije dovoljna. Dostojanstvo života koji zahtijevamo za sebe radi naše zajedničke humanosti i, ništa manje važno, radi naše krhke egzistencije u indiferentnom svemiru u kojem ne poznajemo susjeda, moguće je jedino uz ispunjenje

moralne i intelektualne odgovornosti, što je na individualnoj razini još jedna borba u koju smo uključeni. U obje, razum, logika, i tolerancija superiornije su vrijednosti i zvižde vodilje.

Zaključna razmišljanja

Od prvih oblika komunikacije među ljudima provodi se cenzura. S razvojem informacijsko-komunikacijskih izuma i povećanjem važnosti informacija, cenzura je kroz povijest dobivala na značaju. Kroz povijesni pregled cenzure, izmjene metoda i tehnika provođenja cenzure može se pratiti i niz drugih promjena koje se događaju unutar društvenoga prostora: od nastanka novih institucija i organizacija, razvoja novih oblika pismenosti, pojave zakona i pravila koja se tiču prava na informacije, razvoj novih znanosti, podjela znanja pa sve do otvorenih ratova za informacije. Cenzura je navijestila i dovela do niza društvenih promjena unutar raznih oblika vlasti – od svrgavanja do postavljanja novih nositelja vlasti.

Posljedice cenzure mogu se istraživati i analizirati tek nakon određenoga vremenskog odmaka. Jedno je sigurno: cenzura nikada nije nestala iz javnoga prostora, jer nadziranje ljudskoga mišljenja, drugačijih ideja, nešto je što je svojstveno kroz povijest od crkvenih do svjetovnih vlasti. Načini provođenja cenzure od udara na knjigu, autore, tiskare, izdavače i nizom drugih postupaka ipak nikada u potpunosti nije došlo do potpune kontrole medija kojima se prenose informacije. Cenzurirano je znanje, prije ili kasnije, izašlo u javnost, možda ne s istim učinkom, ali pronašlo je put u javni prostor. Sa slobodnim pristupom informacijama koje se zagovaraju u informacijskom dobu, pokušava se prikazati da je cenzura nestala, no i demokratski i nedemokratski sustavi i dalje provode neke od njezinih oblika.

Knjižnice su od samih početaka provođenja cenzure bile uključene u kontrolu pristupa informacijama. Ta im je uloga najčešće nametnuta od strane raznih vlasti. Bez obzira na to, upravo su knjižnice zaslužne što su neke zabranjene knjige ipak sačuvane, bilo kao dokaz protiv autora, bilo kao rezultat skrivenih akcija knjižničara koji su ih željeli sačuvati usprkos zabranama. Pravo na čitanje, kao pravo na traženje i primanje informacija, opće je ljudsko pravo, koje pripada podjednako svakom čovjeku, bez obzira na spol, vjeru, nacionalnost, rasu ili dob, koje je zajamčeno u odgovarajućim dokumentima o ljudskim pravima.

LITERATURA:

- Barendt, E. (2005). *Freedom of speech* (2nd ed.). Oxford University Press.
- Bourdieu, P. (1991). *Language and symbolic power*. Polity Press.
- Darnton, R. (2014). *Censors at work: How states shaped literature*. W. W. Norton & Company.
- Elster, J. (1994). *Die Schaffung von Verfassungen: Analyse der allgemeinen Grundlagen*. U: Preuß, Ulrich K. (1994). *Zum Begriff der Verfassung* (Pp xx-xx), Frankfurt na Majni, navedeno prema Merkel, W. (2011). *Transformacija političkih sustava*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.
- Etički kodeks Knjižničarskog društva <http://www.hkdrustvo.hr/hr/eticki.kodeks/>
- Giordano, Bruno, <https://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?ID=9837>
- Gorman, M. (2000). *Our Enduring Values: Librarianship in 21. St Century*. Chicago-London: American library Association.
- Grbelja, J. (1998). *Cenzura u hrvatskom novinstvu 1945.-1990.*. Zagreb: Naklada Jurčić.
- Grgić Hebrang, I. (2008). *Cenzura – neizostavan čimbenik razvoja ljudske misli i društva*. In: Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem (Pp 135-166). Zagreb: Zavod za informacijske studije.
- Pelc, M. (2002). *Pismo – knjiga – slika*. Zagreb: Golden Marketing.
- Sapunar, M. (1995). *Osnove znanosti o novinarstvu*. Zagreb: Epoha.
- Sapunar, M. (2002). *Opća povijest novinarstva*. Zagreb: ITG.
- Schauer, F. (1982). *Free speech: A philosophical enquiry*. Cambridge University Press.
- Sliško, I. (2018). *Knjižnice u Europi od 16. do 18. stoljeća: tiskarstvo i izdavaštvo*. Osijek: Akademija za umjetnost i kulturu u Osijeku. Navedeno prema: Stipčević, A. (2006). *Povijest knjige*. 2. prošireno i dopunjeno izd.. Zagreb: Matica hrvatska.
- Stančić, H. (2003). *Upravljanje znanjem*. In: *Modeli znanja i obrada prirodnog jezika* (Pp 39-70). Zagreb: Zavod za informacijske studije.
- Stipčević, A. (1991). *Selekcija informacija u referentnim publikacijama*. *Radovi Leksikografskog zavoda 'Miroslav Krleža'* 1, 1: 197-203.
- Stipčević, A. (1994). *O savršenom cenzoru ili priručnik protiv štetnih knjiga i njihovih autora*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Stipčević, A. (1997). *Kako izbjeći cenzora*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Stipčević, A. (2000). *Sudbina knjige*. Lokve: Naklada Benja.
- Tuđman, M. (2008). *Informacijsko ratište i informacijska znanost*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Tuđman, M. (2008). *Svijet znanja i sudbina knjige*. In: Aleksandru Stipčeviću s poštovanjem (Pp 175-229). Zagreb: Zavod za informacijske studije Filozofski fakultet u Zagrebu.
- Žužul, A. (2023). *50 godina od spaljivanja vrijednih izdanja Školske knjige u Tvornici papira*. *Novine Školske knjige*, 32-33.

Marina KLJAJO-RADIĆ

UDK: 821.163.42(497.6).09-1 Koroman V.

Izvorni znanstveni članak

Upisan u vremena

Zbirka pjesama Veselka Koromana – *Stariji od vremena*

Sažetak

Pjesnički opus Veselka Koromana recentna je poetska pojavnost u modernome hrvatskom pjesništvu. Ono što ga čini iznimnim jest jezik kojim on oblikuje svoj književni izričaj suptilno u njega integrirajući semantički diskurs. Svrstan i uspoređivan s postmodernističkim piscima, Koroman vješto pravi odmak i gradi svoj jedinstven književni identitet. Njegov jezik traži dekodiranje i bliskiji odnos s čitateljem, ali ga i oplemenjuje lirskim dionicama. U vremenu političkoga diktata, kada je Koroman najviše stvarao i kada je književnost opstajala pod blagoslovom politike, u njegovoj su poeziji traženi vjerski elementi kako bi ga se konačno maknulo s književne pozornice. Zato Koroman ostaje na samosvojnom jezičnom iskazu tragajući za sobom i svijetom oko sebe.

Tek u slobodnoj Hrvatskoj slobodno progovara i o svom odnosu s transcendentnim bivstvom te objavljuje zbirku *Stariji od vremena*. To je svojevrsan poetski dekalog u kojemu, kroz naslove ciklusa, odgovara na Deset Božjih zapovijedi. Iskren, samoispovjednim poetskim činom izražava svoju duhovnu dimenzioniranost pa njegova *anima*, na impresivan i emotivan način, dodiruje čitatelja. Tom zbirkom Koroman daje važan doprinos hrvatskoj katoličkoj književnosti.

Ključne riječi: *postmodernizam, hermetizam, književni identitet, dekalog, duhovnost, transcencija, katolička književnost*

Bogati književni opus Veselka Koromana¹, koji traje već skoro sedam desetljeća, kao i njegovo respektabilno mjesto u suvremenoj hrvatskoj književnosti, određeni su au-

1 Veselko Koroman rođen je u Radišićima kod Ljubuškog 7. travnja 1934., a umro u Mostaru 7. siječnja 2025. Bio je pjesnik, pripovjedač, romansijer, esejist, književni kritičar, putopisac i antologičar. Osnovnu je školu završio u Ljubuškom, a srednju ekonomsku i višu pedagošku u Mostaru. Na Filozofskom fakultetu u Sarajevu diplomirao je 1965. književnost i filozofiju.

U književnosti se javio pjesmom *Suza* u listu *Mlada Hercegovina* 1953. Prva knjiga pjesama *Grad prema sjeveru* (1957.) najavila je darovita pjesnika koji njeguje refleksivnu poeziju, a svojstvo vlastitoga identiteta pronalazi u rodnome mjestu.

Njegov bogati književni opus obuhvaća 47 knjiga među kojima prevladava poezija. Objavio je 512 pjesama, od kojih je 145 uvršteno u 78 antologija, 12 u čitanke, a 327 prevedeno na druge jezike. Društvo hrvatskih književnika u Zagrebu nominiralo ga je 2017. i 2018. za Nobelovu nagradu.

tentičnom poetikom prepoznatom odmah na početku njegova stvaranja. Autor je to reduciranih stihova sa slikama i motivima zavičajnoga habitusa i iz njega iznjedrena osobnoga jezičnog nasljeđa koje on sažima u svoj poetski izričaj „(...) u neku vrstu gustog semantičkog tkanja eliptično zasnovanog, suptilno nijansirajući semantičke di-onice što se kao nepredvidljivo svježje i nenametljive metafore ritmički organiziraju, oblikom nevezanog stiha, u svojevrstu igru duha, traga za svojim mjestom u jeziku, traga, kroz jezik, pjesmu, kroz stvaralački, stihom naznačene oblike anorganskog i organskog života, za čovjekovim mjestom u prostoru i vremenu, za njegovim mjestom u povijesti i univerzumu.“²

U odnosu na Danijela Dragojevića odmah se uočava Koromanov odmak u liricičnijem poetskom iskazu, s tim da se i Anđelko Vuletić i Petar Gudelj smatraju njegovateljima epskoga. Koromana, Dragojevića, Marovića, Cvitana i Gudelja stručna je kritika smještala između krugovaša i razlogovaca, iako je Dragojevićeva i Marovićeva poetika drukčija. No, isto je tako argumentirano da je Koroman ostao u sjeni onih koji su bili bliže generacijskim modelima ili pak središnjim strujanjima. Ipak, uporan i samosvjestan, opstaje na trnovitu pjesničkom putu potvrđujući svakom novom knjigom svoju vokaciju i jedinstven književni identitet koji je sam definirao: „jer istinski pjesnik, doista stvara iz ničega, a ne oponaša već stvoreno. Ali to ništa za nj je zapravo stjecište svega što jest... Aficiran iz daljine i iz najmanje udaljenosti, uglavnom u vlasti impulzivno-intuitivnog, dakle iracionalnoga traganja za kozmičkom logikom stvari on na svoju ljudsku površinu nastoji izvući bezmjerno sitni dio zbilje, koju je na trenutak samo nejasno ugledao.“³ Minuciozno ispituje esenciju same poezije, njezinu moć i njezinu svrhovitost u svome bivstvovanju, kao i otklon od drugih, što mu otežava radost stvaranja i nosi upit: *Gdje sam / to ja, jesam li na pravom mjestu, pitam / se, kao što se vjerojatno pitao Dante / postavljajući dolje, na dnu svijeta, / temelje Paklu svom (Od vremena do vremena)*. Njegov stihovani jezik traži dekodiranje i bliskiji odnos s čitateljem jer to je izlazak u postmodernističku avanturu novoga, gdje se on ne gubi u avangardističkoj destrukciji, nego lirično ostaje na tragu spoznavanja sebe i svijeta oko sebe.

Zbirka pjesama *Stariji od vremena* (Alfa, Zagreb, 2008.) poetski je dekalog koji, na impresivan i emotivan način, oblikuje pjesnički iskaz ispovjednoga tona. Razmatranje Deset Božjih zapovijedi kroz refleksivni i meditativni podtekst ima fenomenološku dimenziju preispitivanja zbiljskoga k transcendentnome i obrnuto. Koroman zahvaća u sva vremena – i u vrijeme prije Krista, i u sadašnje putovanje kroz život, i u onostrano, vječno bivstvo. Njegovo duboko poniranje u onostranost, pjesmom kao tavnim sredstvom, imaginacijom ulazi u novu zbilju postojanja u kojoj više nije relevantan zemaljski put. Svjestan blizine kraja zemaljskoga života (imao je *pedeset šest sunčanih i jednu Mjesečevu godinu*) poetski ispovijeda svoju (bez)grješnost. Odgovara na Deset Božjih zapovijedi ostihovljujući ih u naslovima ciklusa zbirke.

Znao sam samo jednoga Boga – ciklus je koji počinje pjesmom *Kad sijevnulo je nad trešnjom*, koja je ključ pjesnikova intimističkog spoznanja i priznanja Boga. *Trešnja* se hermeneutičkim iščitavanjem otkriva kao simbol s prvinom najslađega voća, potom

2 PERO ŠIMUNOVIĆ, „Autentično traganje u jeziku“, *Kritičari o Veselku Koromanu*, Hrvatsko kulturno društvo HUM Mostar, Mostar, 2001., str. 57.

3 ŠIMUN MUSA, „Težnja za puninom“, *Kritičari o Veselku Koromanu*, Hrvatsko kulturno društvo HUM Mostar, Mostar, 2001., str. 395.

metonimijski s majkom, obitelji i na koncu metaforički s trajnom integriranošću s habitusom iz kojega je potekao: *ni ljeti, ne da nikako, biljka vjerna, / da izađem iz sebe, odem nekamo oдавде*. Kroz antropomorfiziranu *biljku vjernu*, iako ljeti nema plodova crvenih, pjesnik analogno otkriva njezinu/ Božju postojanost u sebi i poznavanje samo jednoga Boga. Adjektiv *vjerna* u svojoj višeznačnosti konotacijski jest postojanost u primljenome kršćanstvu, iako je biljka nekada bila *divlja*, aludirajući na poganska vremena. Duboko intimistički uronjen u vlastitu nutrinu, autor bez pretenzija otkriva svoje zadovoljstvo što u nametnutome ateističkom vremenu i progonu koji je proživio, ostaje vjeran svome Bogu čiju je blizinu osjećao: *U stvarima oko tebe, u zvuku i muku*.⁴

Druga Božja zapovijed u poetskome iskazu *Kadikad, izgovorio sam Božje ime uzalud* priznanje je grješnosti koja u autorovoj percepciji samo reflektira Božju volju s čovjekom u kojemu je grješno sjeme: *Uistinu / Ne znam zašto bi se Bog srdio / i na koga, i na što, kad sve je / što bdi iz njega samog, i takvo / kakvo jest, po volji njegovoj*. Ovo je poetsko opravdanje ipak samo konstatacija koju Koroman svojom suptilnom poetikom emotivno denotira: *Zato, / gledam sunce u kasno predvečerje / i mislim rastužen, najiskrenije: / Moj jezik neka govori što može, tražeći oprost: ako milost znate, / stvari prekrasne, bude oprošteno. Milost i sintagma stvari prekrasne* autorova je osobna težnja za savršenim životom, kao i traganje za svetošću življenja: „Jasno mu je, kako kaže, da pjesma nije toliko u riječima koliko u onome što te riječi dodiruju”⁵, a ovdje eksplicite dodiruju strahopoštovanje spram druge Božje zapovijedi.

Nisam svetkovao svaki dan Gospodnji – priznanje je grijeha koje Koroman u pjesmama ovoga ciklusa transcendirao kroz tragiku gubitka sina što ga vodi u izolaciju. Svoju bol prihvaća povezujući je književno s ontološkim bivstvom Šopa, Dantea, s kojim (sinom njegovim) */ se oni također susreću ondje, u vrtu / plavetnom*. Prebacivanje adjektiva *plavetnom* u novi stih stilistički je intenzifikator koji konotira vječnost iz koje se pjesniku javljaju njegovi roditelji kao tješitelji i molitelji Boga: *Usred koga raduju se dolasku / unukovu roditelji moji, i mole Boga da / me utješi čime, tamo, u nizini zemaljskoj*.

Kao kontrapunkt slijedi intimistička neizrečena bolna istina: *Grmeći / izbezumljen*, pjesnik se pita: *Gdje je, ružo, to kraljevstvo / svetih? Kud se vinu dijete moje?* Ulazeći u prostore ontološkoga, pjesnik transcendirao kraljevstvo svetih i propituje – je li ono na nebu ili na zemlji, u crkvama. Svoju bol stoički podnosi stihovima se posvećujući: *ta posvećena svrha njegova življenja nije osvajanje prolaznih časova nego ustrajna borba za besmrtnost i rad za vječni život u kojima neuklonjiva patnja i bol, neuspjeh i siromaštvo mogu biti isto tako odlučni kao radost i veselje, uspjeh i napredak*.⁶ Upravo apelativ *ružo*, u izdvojenosti zareza i vokativnome obliku, postaje stilem koji na duhovnoj razini artikulira sve tjelesne boli i patnje, dok je u njezinoj ljepoti i mirisu sublimiran gubitak djeteta, njegova mladog bića i prekinute obiteljske ljubavi. Ruža je za Koromana mistični izvor ljepote, *bestežinsko zanebesje*, bezvremena, motiv koji se javlja i u drugim njegovim pjesmama, a on ga obrazlaže ovako: „Ružu iz pjesme *Kako tada tako i danas* također sam gledao u budnom stanju, godinama, kako raste puna čiste, bijelim osjenjene tjelesnosti, negdje u bestežinskom zanebesju. Ona je tu znak one ljepote prema

4 ANTUN BRANKO ŠIMIĆ, „Nadeni Bog“, *Opomena*, Konzor, Zagreb, 1995., str. 155.

5 VLATKO PAVLETIĆ, *O poeziji Veselka Koromana i razgovor s njim o poeziji*, Svjetlost, Sarajevo, 1987., str. 104.

6 KVRIN VASILJ, *Čovjek: njegova veličina i njegova bijeda*, Ziral, Mostar, 1998., str. 34.

kojoj se, ja vjerujem zato što ju je nekoć doista spoznao, u svim vremenima okreće naš duh.”⁷ Ruža, dakle, nema snoviti izvor, ona je zbiljski objekt pjesnikova divljenja i ushita u korelaciji s velebnim božanskim stvarateljskim činom.

U ciklusima *Poštovao sam oca i majku* i *Nisam ubio*, Koroman zorno, bez zadržke, izriče svoju čistoću spram najsvetijih poriva ljudskoga bića – poštovanje roditelja i ljudskoga života: *zbog čega, prečuo sam možda / jedan ili dva, to jest godinu koju, / onog što je umro. Koga u mom kraju, / ovud gdje je malo ljudi, prije noći / tako prate, uzaludno, da se vrati, strašno zovu.*

Ohološću uvrijeđen pjesma je u kojoj autor u poetskoj iskrenosti buntovno potvrđuje svoje mjesto u književnosti isprovociran superiornošću samozvanih pjesnika:

*Rekoh jednom nekome: da ne mislim, nego
znam, kako u domovini lirskoj, po gorama,
poljima njezinim, danas ne osviće, nigdje,
glasnik nijedan življi od mene. Kakav naći
bi se mogao, u što sumnjam, samo na
putovima onostranim.*

Potom se pjesnik vješto vraća u zbiljsku realnost te sintagmom *domovini lirskoj* opravdava gordost stihovlja kritizirajući moderno pjesništvo koje je samo sebi svrhom, koje gubi svoju esenciju i intenciju, istodobno i smiono progovarajući o politizaciji umjetnosti, njezinoj sustavnoj marginalizaciji i smetnji onima koji brišu granice između biti i ne biti čovjek. Poanta je doći, zaživjeti u vječnosti, a sve ovo na zemlji s tih visina bit će nam nevažno, i poniženja, i patnje, i bol – sve ima svoju svrhovitost u vječnome životu: *Što / će meni, kad me ne bude, uskrstitelji otud, / slava ikakva iz krajeva koje sam napustio (Ohološću uvrijeđen).*

Kad kaže da nije ubio, onda zna i granicu svoga života. Preostaje mu u njegovoj skromnosti pet godina ili dva puta toliko, a možda i dvadeset (nagrađen je s više od dvadeset, umro je u 91. godini života). *I ne pitajte otud, sa svojih / litica, kako to znam. Dojavio mi netko, / čuo od lista kojeg više nema (Doslovno govoreći).* Leksem *litica* svojevrstan je simbol koji u ovoj pjesmi otkriva strmoglave ljudske puteve za one koji su ubijali, a duhovnu proročansku viziju za one koji su poštovali život kao svetinju.

Na šestu Božju zapovijed: *Ne sagriješi bludno*, autor odgovara stihom: *Ne znam jesam li griješio sa ženom*, što je, zapravo, pitanje, jer on ne poznaje granice te zabrane. Pita se je li grijeh pogledati tuđu ženu, izustiti riječ divljenja ili ostati, ne htijući, zatečen ljepotom ženskoga tijela. Koroman je u cijelome svom opusu vrlo malo stihova posvetio ženi. U svojoj skrovitosti tek ponegdje dopušta prirodnoj žudnji ne odoljeti privlačnosti žene: *Zato, koji su živi, čuditi se / ne će meni što sam, u divljem času, / pustio riječi na-došle da oteku, / u tminu.* U njima ima dječje iskrenosti i mudračeve filozofičnosti koje izazivaju neprihvatanje granica, nego traganje za novim višeznačnim otkrićem kroz riječi: „Nitko ne zna jesu li žene prve ušle u crkvu, izumile češalj, peć, vjetrenjaču. Zašto nisu izračunale koliko je udaljen Neptun od Jupitra. Što ih je omelo da kao pjesnikinje dostignu muškarce, ako imaju pouzdaniji ukus, mekše glasove, jaču intuiciju od njih.”⁸

7 V. PAVLETIĆ, n. dj., str. 179.

8 V. PAVLETIĆ, n. dj., str. 76.

Ova ironizirana pitanja javljaju se u širokoj skali suznačenja i zapravo su kontrastna refleksija na ženu kao "razliku". Tijelo žene ostaje univerzalni simbol i fluidni korelativ, vječni objekt žudnje i strasti koju bi autor očito izbjegao, ali ne odolijeva. Na njegovu poetsku iskrenost i samokritičnost, predstavljajući ovu knjigu, Ratko Perić je rezimirao: „I ako si grijesho, oprošteno ti je pjesmom.“

U ciklusu *Nisam krao* četiri od pet pjesama neizravno govore o pjesnikovu tajnovitom poetskom otkrivanju otajnih aspekata stvari i njihovih odnosa, odnosno o riječima koje su njegov autentični izraz i odabir: *Ničim označene, stavio sam, već / odavno, riječi besposlene iz pjesama / svojih (Ispod crte); U zid crkve preda mnom sada zagledan, / vidim kako putuje kamenje. Donose ga, / na leđima, svake nedjelje. I slažu / zatim dugo dugo, čekićem Božjim. Kao / ja riječi svoje. Oni, kojih više nema (Prolaznik); Ljepša je zato livada u riječima mojim, nego tamo gdje se nudi mjesečina (U snu, 2007.); Ovdje, gdje sada / su, nema dvojbe, Riječ živa (Pet stotina).* O originalnosti Koromanova pjesništva, o njegovim uzorima, njegovoj jezičnoj virtuoznosti, višeznačnosti, podtekstu i nadtekstu, semantičkoj višeznačnosti, očitovali su se mnogi jezični znalci i kritičari, ali kao da je sam pjesnik želio naglasiti izvornost svoje poetike i objektivizirati mnoštvo „dometavanja“, „premetavanja“, potkradanja i skrnavljenja poetske riječi, odnosno plagiranih književnih uradaka.

Koroman je, doduše, imao velike uzore, ali on nije nasjeo niti ih je površno prepoznatljivo nasljedovao. Učio je, polako i mukotrpno, i ono što je naučio nije bilo da oponaša nego da stvara; da otkriva u jeziku i od jezika, a ne da ponavlja prastare motive i teme; da biranim riječima i njihovim nesvakidašnjim ustrojem iznosi uvijek nešto novo i neizrečeno, a ne da se zanosi pričom i da njome druge nastoji ganuti i zanijeti. Ako je zaista teško reći što Koroman u nekim stihovima i pjesmovnim cjelinama izriče, lako je ustanoviti da je to nešto što se nikako drukčije ne bi moglo izreći. Da je t o n e š t o, dakle, potpuno, istinski njegovo, izvorno.⁹

I ciklusom *Nisam svjedočio lažno*, koji Koroman otvara pjesmom *Već odavno // Jecaji violina jesenskih / ranjavaju srce pjesnikovo // A bol tvarnu izdržati ne može / onaj što iz boka je mog. // Pa gura od sebe, razbacuje po / uzglavlju 'slatko zlato jeseni'*, pjesnik subjektivizira svoju bol za izgubljenim sinom i njegovom patnjom. Gubitak sina, ta najveća ljudska bol, očito je pokretač ispita savjesti: Zašto meni, što sam sagrajesho? Potom se naslov ciklusa ozvučuje gorčinom i krikom jer nije svjedočio lažno. Lirska slika *razbacano 'slatko zlato jeseni'* transformira se u pjesnikovu nutrinu kao oporo zlato jeseni objektivizirajući težinu gubitka i najbolnija mjesta njegova života, neiskustvenost punine te suhoću življenja: *teče rijeka / mogeg srca – od istoka na zapad, / ali ne zna što je uvir, ispunjenje: kao Tigris, Amazona (Za nečim).* Snažan lirski proplamsaj, gotovo krik zbog gubitka sina: *Jecaji violina jesenskih* ne dopuštaju radosti prirode da se ukotvi u njegovoj duši.

Ciklus *Pogledao jesam, kadšto, odabranicu čiju* intimno je priznanje sitnoga grijeha, jer čovjek ne može uvijek kontrolirati kako će reagirati na ljude oko sebe, osobito je

9 V. PAVLETIĆ, n. dj., str. 105-106.

teško odoljeti ljepoti i privlačnosti ženskoga bića: *Ali dozvati više mogao nisam / ljestve one, iz sna, stube / cvjetne... Te gledah začuđen, / sve do jutra, kako udaljilo se, // uistinu, nebo od zemlje. Iznad / bokova njezinih, toliko, da / krojač nijedan iz roda mog, / prije sumraka novog, spojiti // ga ne može s njom (Usred noći)*. Misao grješna usidrila se u biću pogleda požudna.

Srcem, ne poželjeh nikad stvari tuđe posljednji je ciklus i svojevrsni epiloški prohod pjesnikova intimnog cjeloživotnog spoznavanja sebe i svijeta oko sebe, njegovih snajenja, boli, samoće, starosti, prazna doma, doma bez radosti: *Sumnjam da će radost, koja nije / prividna, ispuniti barem jednom, / ovdje, moj dan. Premda uvjeravaju / me u suprotno, sa žarom bezdanim, / zvijezde udaljene (Stojeći pred kućom)*. Knjigu završava razmišljanjem o starosti: *Star sam kao želja*, i spoznajom o skoroj blizini smrti koju umiruje stihom: *Stariji od vremena*, što u svojoj semantici ima konotaciju nadživljavanja vremena umjetnošću, pjesnikovom poezijom.

Svi ciklusi, poetski dekalog, mogu se dekodirati kroz stihove pjesme *Stvoritelju Bože* koja je i sinteza ove knjige. Kao da je Koroman želio svjedočiti ono što bi htio da su i drugi velikani hrvatskoga pjesništva prezentirali čitatelju. Tako je nastala misao u zapisu iz knjige *Svijet ili dvije polovice*: „Ako za života, sam, nije uradio sve što je potrebno, dakle, ako nije zapisao da se rodio (u ovom ili onom trenutku), da je trajao na svijetu (i kako), te ako svoje ime nije urezao vlastitom rukom na spomenik koji će mu stajati iznad glave – (kao određeni čovjek) posve će umrijeti.“¹⁰ U njoj je sublimirana bit Koromanove poezije, njezin nastanak, odnos s čitateljem te izravna religioznost.

Koroman je pjesnik reducirana stiha, često antigramatski isprekidanima zarezima koji su stilski intenzifikatori zbiljskoga zaustavljanja života, prekidanim ratom, tragedijama, rastancima i odvajanjem od najbližih. Svoju bol, rane i ožiljke pjesnik situira u podtekst i tako se zbližava s čitateljem koji hermeneutičkim iščitavanjem dolazi do spoznaja egzistencijalnoga, kroz autorovo iskustvo i opažanje o mogućem bivstvu po pjesmi. Iskrenost u tajanstvenosti svoga hoda kroza život pjesnik ne ogoljuje na način izlivanja boli u kalup pjesme. Zna da nema onih kojima bi mogao otkriti bol, upravo su oni ti zbog kojih je patnik i zato se utječe Svevišnjem:

STVORITELJU BOŽE

*Koliko će puta povjerovati
štovatelj moj
da mislim – što mi na umu nije,
da ne slutim – što pod pljuskom
svetim u meni je.*

Pjesnik potvrđuje Božje djelovanje u sebi, u svome stvaranju i zato mu se obraća pitanjem o nepoznatljivosti čitatelja njegovih stihova koje oni drukčije razumiju od pjesnikove namisli. Otvara i filozofično pitanje – kako razumjeti poeziju, kako je odvojiti i može li se odvojiti od pjesnika samoga: „Prema Kantu moguće je bolje razumjeti nekoga pisca nego je dotični pisac sama sebe razumio. Naprotiv, prema Ladanu, nije moguće

10 V. PAVLETIĆ, n. dj., str. 118.

znati predstavlja li neka pjesma intiman i dubok doživljaj svoga pjesnika. Ako je neku osobu moguće bolje razumjeti nego ona samu sebe razumije u svome razumijevanju, onda bi *a pari*, tj. iz posve istog razloga, bilo moguće nekome čitatelju doživjeti pjesnikov doživljaj dublje i intimnije od sama pjesnika.¹¹ Za Koromanovu poeziju potrebna je izobrazba i određeno književnoteorijsko poznavanje pojmovlja, kao i natprosječne asocijativno-recepcijske sposobnosti koje su uvjet za cjelovito razumijevanje pjesme.

U stihu *da ne slutim – što pod pljuskom / svetim u meni* je izravno potvrđuje stvaralačku činjenicu: da sam pjesnik nikada ne zna konačni lik svoga djela, osim ako ga sam razumije kao dar Božji. Otuda sintagma *pljusak sveti* kao stvarna istina pjesničkoga nadahnuća i stvarna spoznaja izravnoga iskustva.

U ovoj se pjesmi očituje originalnost Koromanova jezičnog izraza: višestruko stilsko markiranje stihova, retorička pitanja bez interpunkcijskoga znaka, opkoračenja, zarezi i crtice. Treba zastati i razmisliti nad svakom riječi, prodrijeti u njezino tkivo i spoznati težinu i neshvaćenost onoga koji stvara, kao i definiranje poetskoga čina koji je „pljusak svetosti“ jer je čovjek neodvojiv od svoga bitka, Stvoritelja.

Naslovi pjesama poetični su odgovori na Deset Božjih zapovjedi filozofično prezen-tni, a ujedno su i prvi stihovi pjesama, neodvojivi od njih, kao što je pjesnikov život neodvojiv od njegovog djela. Veselko Koroman nadživljuje vrijeme, njegov je hod uspravan, a stih dragocjen prilog suvremenoj duhovnoj hrvatskoj lirici, jer ovom je zbirkom „stariji od vremena“, upisan u sva vremena hrvatske književnosti.

LITERATURA:

1. FRANGES, Ivo, *Riječ što traje*, Školska knjiga, Zagreb, 2005.
2. KOROMAN, Veselko, *Hrvatsko pjesništvo Bosne i Hercegovine od Lovre Sitovića do danas*, Ministarstvo prosvjete, kulture, znanosti i športa Hrvatske Republike Herceg Bosne, Mostar; HKD Napredak, Split; IP Obzor, Međugorje, Mostar – Split – Međugorje, 1996.
3. KOROMAN, Veselko, *Sabrane pjesme*, Naklada Ljevak d.o.o., Zagreb, 2004. i PCC d.o.o., Međugorje – Čitluk, Zagreb, 2004.
4. LEKSIKON HRVATSKIH PISACA, Školska knjiga, Zagreb, 2000.
5. LOTMAN, Jurij M., *Struktura umjetničkog teksta*, Alfa, Zagreb, 2001.
6. MEIĆ, Perina, *Od riječi do riječi*, Synopsis, Zagreb – Sarajevo, 2010.
7. MOTRIŠTA, Matica hrvatska, Mostar, lipanj 2001.
8. MOTRIŠTA, Matica hrvatska, Mostar, lipanj 2003.
9. MOTRIŠTA, Matica hrvatska, Mostar, studeni – prosinac 2014.
10. PAVLETIĆ, Vlatko, *O poeziji Veselka Koromana i razgovor s njim o poeziji*, Svjetlost, Sarajevo, 1987.
11. ŠIMUNOVIĆ, Pero, *Kritičari o Veselku Koromanu*, Hrvatsko kulturno društvo HUM Mostar, Mostar, 2001.
12. ŠIMUNOVIĆ, Pero, *Polemike i kritike*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru, Mostar, 2014.
13. VASILJ, Kvirin, *Čovjek: njegova veličina i njegova bijeda*, Ziral, Mostar, 1998.

11 VASILJ, Kvirin, *Čovjek: njegova veličina i njegova bijeda*, Ziral, Mostar, 1998., str., 99-100.

Summary

The poetic work of Veselko Koroman has been a recent poetic phenomenon in modern Croatian poetry. What makes him exceptional is the language which shapes his literary expression, subtly integrating semantic discourse into it. Classed and compared with postmodernist writers, Koroman skillfully takes a step back and builds his unique literary identity.

His language requires decoding and a closer relationship with the reader, but he also refines it with lyrical sections. In the time of political dictate, when Koroman created the most and when literature survived under the blessing of politics, religious elements were sought in his poetry in order to finally remove him from the literary stage. That is why Koroman remains in his own linguistic expression, searching for himself and the world around him.

It was only in free Croatia that he freely spoke about his relationship with transcendent existence and published the collection "Stariji od vremena".

It is a kind of poetic decalogue in which he responds to the Ten Commandments through the titles of the cycle. He expresses his spiritual dimension through a sincere, self-confessive poetic act, so his anima touches the reader in an impressive and emotional way. With this collection, Koroman makes an important contribution to Croatian Catholic literature.

Keywords: *postmodernism, hermeticism, literary identity, decalogue, spirituality, transcendence, Catholic literature*

Đuro VIDMAROVIĆ

Pjesma *Plava ptica* Irfana Mensura kao problem inkulturacije i asimilacije

**Od Tugomira Alaupovića do Charlesa Bukowskog:
Potraga za narodnosnom i konfesionalnom samoidentifikacijom**

Slušajući preko YouTubea sadržaj pjesme *Plava ptica* koju je na priredbi, u čast svetoga Save (Rastka Nemanjića), 18. veljače 2015., u svojoj osnovnoj školi u Bačkoj Topoli, dojmljivo izveo srpski, tada dječak-pjevač, Žarko Pribaković, uočio sam kako dotična pjesma odudara od naziva svečanosti. Osim riječi *princ* ništa drugo u toj pjesmi ne upućuje na kult sv. Save. Njezin sadržaj je više panteistički disperziran nego konfesionalno discipliniran. Međutim, estetski gledano, riječ o vrlo nadahnutom poetskom uratku. Skladateljska pratnja pojačala je značaj literarnog teksta. Na YT prezentaciji koncerta nisu predstavljeni autor i skladatelj. Stoga sam si dao truda i istražio tko je pisac *Plave ptice*. Možda bi koristilo nakon čitanja ovog eseja poslušati kako Žarko-dječak izvodi ovu skladbu. Prilažem poveznicu na e-snimku navedenog koncerta (<https://www.youtube.com/watch?v=ZYnPLk5T0XQ>), s fotografijom dječaka koji je pjesmu izveo snažno, gotovo impresivno za njegove godine.

Foto 1: Dječak Žarko izvodi lijepu pseudosakralnu pjesmu *Plava ptica*, Irfana Mensura

Evo što sam saznao o pjesmi *Plava ptica*!

Autor teksta je, na moje veliko i ugodno iznenađenje, glumac: bošnjačko-srpski kazališni umjetnik kojega sam često gledao u vrijeme bivše države, Irfan Mensur (rođen kao Irfan Kurić), dok je glazbu skladao srpski glazbenik Aleksandar Sanja Ilić.¹ Napisana je za potrebe beogradskog Jugoslavenskog dramskog pozorišta (kazališta) za istoimenu predstavu.

Tekst pjesme *Plava ptica*:

Duboko, dublje, još dublje...
tonem u plavo još plavlje...
letim visoko, još bih gore
slutim nevinost tek rođene zore...

Svemir, svilen i plav k'o krv princa
plavi vojnik na putu do sunca...
sa nadom jaše na plavoj ptici
čujem tišinu, oko mene su krici...

Ref.:

Moj bog ima plave oči
moj bog je protiv kraljeva noći
da letim k'o drugi tražim pravo
sklopit ću ruke i misliti plavo. x2

¹ Aleksandar Sanja Ilić rođen je 1951. u Beogradu, gdje je i umro 2021. Napisao je brojne hitove koje su izvodili i velikani hrvatske glazbe, kao npr. Gabi Novak, Radojka Šverko, Tereza Kesovija, Bisera Veletanlić, Dado Topić, Jasna Zlokić i drugi. Tijekom karijere, Ilić je pisao i glazbu za kazališne predstave, mjuzikle, serije i filmove, a dobitnik je brojnih jugoslavenskih i srpskih prestižnih nagrada za iznimna glazbena ostvarenja.

Povuci i mene u tu svilu...
budi nježan... nemoj na silu...
šapni mi tajnu svevišnju i plavu
možda zajedno taknemo slavu...

Ref.:

Moj bog ima plave oči
moj bog je protiv kraljeva noći
da letim k'o drugi tražim pravo
sklopit ću ruke i misliti plavo. x2

Zbog toga što me se pjesma dojmila, a potom i dramatični uvjeti u kojima je nastala, predstaviti ću poznatog kazališnog umjetnika i redatelja, Irfana Mensura, koji se uspješno iskazao kao pjesnik-amater.

Zbog toga što je riječ o povijesnoj istini, kao i zbog činjenice što je riječ o javnoj osobi, otkrit ću hrvatskoj javnosti pojedinosti iz životopisa Irfana Mensura, poglavito zbog toga što se, zahvaljujući svojim precima, neizravno tiče i hrvatske povijesti.

Prvo iznenađenje: Irfan Mensur podrijetlom (po majci) je Hrvat, aristokratskog roda.

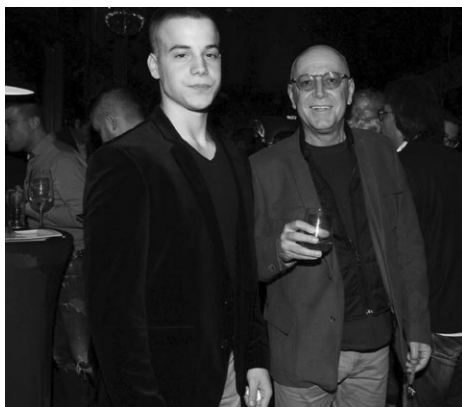

Foto 2: Irfan Mensur sa sinom Pavlom

Irfan Mensur rođen je u Sarajevu 19. siječnja 1952. Stjecajem obiteljskih prilika i ne-prilika, odgojen je i školovan u Srbiji. Prihvatio je kulturu toga naroda, kako se danas popularno govori – uspješno je prošao procese integracije i inkulturacije na jezičnoj, emocionalnoj i kulturološkoj razini, postavši vrstan i cijenjen srpski kazališni umjetnik, scenarist, pedagog... Je li tijekom svoga intelektualnog formatiranja doživio i proces asimilacije, odnosno poistovjećivanja sa srpskim narodom na razini historijske svijeste, dakle ne samo domoljublja, već i rodoljublja, manje je poznato. Asimilacija znači i odre-knuće od vlastite izvorne etničke zajednice. Prateći njegov stvaralački rat, ali i privatni život, može se zaključiti kako je prošao sva tri socio-psihološka procesa: integraciju, in-

kulturaciju i asimilaciju. Međutim, upravo pjesma *Plava ptica* upućuje na životne poteškoće, dovoljno neistražene u socio-psihologiji: u kojoj je domicilna sredina raspoložena i do koje mjere primiti useljenika, inorodca, *dotepenca*, bez obzira na činjenicu što je prošao sva tri stupnja. Imamo različita iskustva. Navodim dva najpoznatija: Mak Dizdar i Enver Čolaković, jer su u cijelosti prihvaćeni u hrvatski etnički i kulturološki krug. Ivo Andrić i Irfan Mensur obratan su primjer; unatoč integraciji, inkulturaciji i asimilaciji. Iz Mensurova životopisa može se zaključiti kako u tom nastojanju nije naišao na odgovarajuće razumijevanje u beogradskoj životnoj sredini. Bez poznavanja njegova životopisa teško se može razumjeti lijepa pjesma *Plava ptica*.

Kako piše u njegovu životopisu, Irfan Mensur rođen je u krilu muslimanske konfesionalno-etničke sredine, koja se 1992., političkom voljom svojih predstavnika i prihvatanjem EU čimbenika, preimenovala u poseban etnos/narod pod nazivom Bošnjaci. Rođen je u aristokratskoj muslimanskoj obitelji, što bi mu davalo pravo smatrati se bošnjačkom povijesnom elitom. Rođen je u Sarajevu kao Irfan Kurić. Rođen od oca Mensura Kurića iz Niša, čija obitelj vuče podrijetlo iz Donjeg Vakufa u Bosni i Hercegovini. Dakle, bio je beg, dok mu je majka, Nada Wasche, Čehinja rimokatoličke vjere, potomak stare hrvatske aristokratske obitelji Alaupović. (Bilo bi dobro istražiti kako je obitelj bega Kurića preživjela slom K.u.K. monarhije i stvaranje prve Jugoslavije, kada je većina begovskih i inih uglednih muslimanskih, danas bi rekli bošnjačkih, obitelji bila *motivirana* iseliti u Tursku? Vjerojatno je tome razlog i ženidba s hrvatskom aristokratkinjom.)

Međutim, stjecajem obiteljski prilika, otac se razveo od prve žene Nade Wasche i oženio nišku glumicu Miroslavu Mimu Vuković. Ondje je mladi Irfan živio s ocem i maćehom. Pošto je Irfan selidbu i život na novoj adresi doživio vrlo traumatično, godine provedene u Nišu teško je podnosio. Međutim, pošto je Mima bila glumica, preko njezinih je prijatelja otvorio oči i zainteresirao se za tu umjetnost. Otac mu je omogućio studij glume u Beogradu gdje je diplomirao na Fakultetu dramskih umjetnosti. Tada je donio neobičnu odluku, promijenio je staro begovsko prezime Kurić u Mensur, po očevu imenu. Zbog toga je, međutim, imao problema. Ubrzo je postao član beogradskog Jugoslovenskog dramskog pozorišta (JDP), od 1974. do kraja 1990.. Kroz to vrijeme, ostvario je zavidnu glumačku karijeru. Dobitnik je dvije godišnje nagrade koje dodjeljuje JDP. Bavio se kazališnom pedagogijom i režijom.

Mensur je ostvario zavidnu i višegodišnju karijeru, ali njegov privatni život je također vrlo zanimljiv.

Podsjećam kako je, *de facto*, glumčev rođak po majci, dr. Tugomir pl. Alaupović, bio pristalica jugointegracije s pozicija tajne političko-terorističke organizacije *Mlada Bosna*. Radio je kao srednjoškolski nastavnik i bio profesor dr. Ivi Andriću, možda i više od toga, jer je sudjelovao u životnim opredjeljenjima i političkoj karijeri velikoga pisca. Kao ministar za vjerska pitanja u prvoj Vladi Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, prof. Alaupović povukao je u Beograd, u svoje ministarstvo, kao provjerena istomišljenika, Ivu Andrića, još nesvršenog sveučilištarca, koji je vrlo brzo na tim pozicijama izgradio briljantnu diplomatsku karijeru.

S majčine strane Mensur, dakle, ima i hrvatske aristokratske korijene. Naravno, zbog te činjenice ne pada mi na pamet prisvajati ga. Međutim, prilika je obznaniti i malo povijesti obitelji Alaupović. O povijesti begovske obitelji Kurić malo je znano.

Ekstemporacija:

ALAUPOVIĆI, STARA HRVATSKA PLEMIĆKA OBITELJ

Alaupovići su jedna od najpoznatijih srednjovjekovnih obitelji u Bosni, čiji potomci danas žive ne samo u srednjoj Bosni nego i u Hrvatskoj. Korijeni Alaupovića sežu do 1333. kada se prvi put spominju u pisanim dokumentima, a njihovo podrijetlo veže se uz rudare Sase u Fojnici. Legenda o ovom rodu govori da je neki njihov predak po imenu Šćito Hlapović, kao njihov mogući praotac iz spomenute povelje Stjepana II. Dabiše, a naveden i u 'Istoriji narodnog predanja' Vljaka Palavestre, bio rudar, te kako je bio zadužen da svako jutro budi rudare u Fojnici uzvikom: 'Alle auf!', što na njemačkom jeziku znači: 'Svi ustajte!'. Tako on u narodu dobi nadimak 'alaup', a od tog nadimka s vremenom posta prezime Alaupović koje se prenosilo s koljena na koljeno sve do danas. Prvi s tim nadimkom spominje se izvjesni Stjepan.

Alaupovići su već u 14. i 15. stoljeću bili plemići, a njihov obiteljski grb može se naći u nekoliko različitih grbovnika.

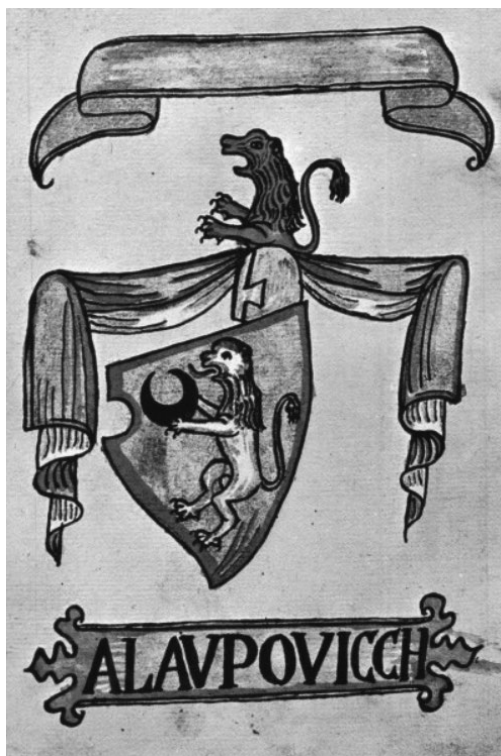

Foto 3: Grb Alaupovića

Članovi ove obitelji bavili su se raznim poslovima, ali najjača njihova strana, od 1885. do 1912., bila je trgovina, a njihov najpoznatiji predstavnik u tom cehu bio je Franjo, trgovac željezom i željeznom robom. Bili su članovi ovog roda uspješni i u podizanju i poslovanju pilana. U knjizi skupine autora *Fojnica kroz vjekove* spominje se Alaupova pilana, vlasništvo Tome i Franje Alaupovića.

U plejadi poznatih Alaupovića, ovoga se puta vrijedi sjetiti Tugomira Marka Alaupovića (1870. – 1958.), poznatog pjesnika, pripovjedača, autora *Napretkove* himne, političara i ministra vjera u Vladi Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, zatim Marka, nadbiskupa vrhbosanskog (1885. – 1979.) te još 13 svećenika iz ovog roda koji se zovu: Antonius, Petar, Marko, Vinko, Pavao, Juro, Vico, Anto, Andrija, Georgijus, Dragutin te Anzel-Franjo.

Još jedan kuriozitet u vezi s Alupovićima. Ova fojnička obitelj prva je bosanskohercegovačka obitelj koja je, nakon stvaranja današnje suverene Republike Hrvatske 1990., postala članom Hrvatskoga plemićkog zbora u Zagrebu. Dogodilo se to u siječnju 1997., kada je diplomu Zbora primio Vladimir pl. Alaupović. Tako danas mnogobrojna obitelj Alupovića, razasuta diljem Europe i Amerike, svoje plemstvo *dobiveno davnom zaslugom predaka prenosi rođenjem, ali i učvršćuje i odgojem i potvrđuje životom.* (Gordan Gledec)

Tugomir Alaupović – književnik, političar jugointegralističke orijentacije, Mensurov rođak, učitelj Ive Andrića

Tugomir Alaupović (Dolac kod Travnika, 18. kolovoza 1870. – Zagreb, 9. travnja 1958.), hrvatski pjesnik i pripovjedač, političar jugounitarističke orijentacije. Obitelj pripada starom bosanskom plemstvu. Rano je izgubio oca pa ga je odgojila majka Ivka, rođ. Abramović-Klinčić. Osnovnu školu završio je kod franjevacu u Docu (1876. – 1880). Prvi mu je učitelj bio fra Jako Matković, pisac „Bibliografije bosanskih franjevacu“. Osnovnu školu završio je kod franjevacu u Docu, gimnaziju u Travniku, Sarajevu i Zagrebu. Studirao slavistiku i klasičnu filologiju u Zagrebu i Beču. U listopadu 1894., obranio je na bečkom sveučilištu disertaciju *Vila Slovinka – od Jurja Barakovića*, s osobitim osvrtom na pakao u XII. pjevanju. Iste godine postao je suplent na klasičnoj gimnaziji u Sarajevu, predavao je hrvatski, latinski te grčki jezik i filozofiju (do 1910.). Kada je položio državni profesorski ispit, predavao je i na sarajevskoj Tehničkoj školi. Prijateljevali su s književnicima fra G. Martićem i S. S. Kranjčevićem. Godine 1910. imenovan je upraviteljem Velike gimnazije u Tuzli, gdje osniva i reorganizira brojna kulturna, kazališna i književna društva. Poslije je savjetnik na Odjelu za školstvo i nadzornik srednjih škola u BiH (1913. – 1915). Prvi profesor gimnazije rodom iz Bosne pod austro-ugarskom vladavinom. Austrougarske su mu vlasti povjerile važnu dužnost savjetnika Odjela za školstvo i nadzornika srednjih škola u BiH, ne znajući kako je protivnik te države. No otkrivena je njegova ilegalna politička aktivnost. Zbog političke jugoorijentacije, otpušten je iz službe 1915. i stavljen pod kazneni sud kao veleizdajnik, zatim oslobođen. Godine 1916. umirovljen je i interniran u Franjevački samostan u Sarajevu. Godinu dana kasnije, preseljava u Zagreb i postaje, gle čuda (!), tajnik Matice hrvatske, gdje je mogao slobodnije politički djelovati. No čim je K.u.K. monarhija izgubila rat, žurno se 1918. vraća u Sarajevo, gdje postaje članom tamošnjeg Narodnog vijeća Države Slovenaca, Hrvata i Srba (Država

SHS), te povjerenik (ministar) za prosvjetu i bogoštovlje. Nakon stvaranja Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca (Kraljevstvo SHS) *prvodecembarskim aktom* regenta Kraljevine Srbije Aleksandra Karađorđevića, Alaupović prelazi u Beograd i biva, kao provjerena osoba, imenovan Ministrom vjera u Vladi nove države. To ostaje do 1920., kada ga regent i premijer Nikola Pašić imenuju za šefa Povjerenstva za prosvjetu u Zemaljskoj vladi u Zagrebu i privremenog pokrajinskog namjesnika u Hrvatskoj i Slavoniji, kako bi disciplinirao Hrvate. Ivi Andriću je ponudio mjesto tajnika u Ministarstvu vjera koju je ovaj prihvatio i počeo s radom 12. rujna 1919.. Andrić je već u veljači 1920. prešao u Ministarstvo vanjskih djela i počeo, premda tek apsolvant Filozofskog fakulteta, diplomatsku karijeru dugu gotovo dva desetljeća. I nakon drugog umirovljenja, 1922., Alaupović je aktivan: prvo je član, potom i predsjednik Državnog savjeta te osnivač i član Demokratske stranke. Godine 1929. konačno je umirovljen, no djeluje u Beogradu kao član odbora Državnog monopola. Godine 1931. dolazi u Zagreb, gdje ostaje do smrti. Nakon pobjede partizana i uspostave komunističke Jugoslavije, Alaupović se politički reaktivira. Od pristaše kralja Petra, postaje pristaša komunističkog lidera, Josipa Broza Tita. Takav će obrat učiniti i njegov učenik Ivo Andrić. Alaupović je po naređenju maršala Tita i SKJ pristao sudjelovati u osnivanju dvojbenog protuvatikanskog *Udruženja katoličkih svećenika NR BiH*, vezanog uz politiku SKJ. Političku djelatnost odvajamo od umjetničkog rada. Alaupović je dobar književnik u kontekstu svoga vremena. Književna djela prevedena su mu na češki, francuski, njemački i talijanski jezik.

Koliko smo kao narod malobrojni, pokazuje i moj slučaj. Majka moga dobrog prijatelja iz studentskih dana, pokojnoga prof. Branimira Ilića, teta Dragica Kempny, pripadala je obitelji Alaupović, a bila je udana za uglednog zagrebačkog sveučilišnog profesora, prof. dr. Karla Kempnyja.

MENSUROVA ASIMILACIJA I INKULTURACIJA KAO SMETNJA

Nakon završetka Akademije, Mensur je bio marljiv i djelatna na filmu, televiziji i u teatru pa se većina njegovih ostvarenja sada već smatra antologijskim. Nakon što je JNA počela rat sa Slovenijom, a zatim s Hrvatskom i s BiH, a koji se ubrzo pretvorio u velikosrpsku agresiju, Irfan Mensur je 1992., zbog maltretiranja srpskih ekstremista, morao pobjeći iz Beograda i nastaniti se u Sarajevu. Ovako opisuje te dramatične događaje:

Protjerivanje iz Beograda

Jedne noći, 1992., Mensur je morao pod prijetnjom srpskih ekstremista napustiti Beograd.

Te 1992. izgubio sam pravo biti čovjek jer su neki ljudi smatrali kako nemam pravo da postojim i to su mi jasno stavili do znanja. U to vrijeme zvati se Irfan Mensur u Beogradu bilo je nepristojno. A Beograd me odgajao, školovao, u mene ulagao. Nijesam sebe osjećao kao neko strano tijelo. Međutim, pojavili su se ljudi koji su smatrali da sam strano tijelo i to mi pokazali upotrebom sile. (...)

Umalo nisam nastradao i devedesetih. Bila je 1992., a ja sam imao pištolj u ustima. Bukvalno! Mogao sam tada da nestanem. Neki primitivni ljudi, kad je sve bilo sivo, željeli su da se svi prezivamo na ić. Sa Žarkom Lauševićem su tu večer htjeli da popiju piće, a mene su tjerali zato što se zovem Irfan Mensur. Sve se događalo u 'Stupici' i izvan nje. Otišao sam iz Srbije, ali sam odlučio vratiti se. Provjerio sam kod vođe sive Srbije vraćam li se ili ne. On mi je rekao da se vratim. Jedini sam čovjek koji je vratio švedski pasoš. Dobio sam ekspresno njihovo državljanstvo. Moj očuh je vidio da na pasošu ima vodeni žig koji oni nemaju na svojim pasošima. Dobio sam pasoš političkog izbjeglice... Nisam se osjećao tako... Samo sam htio da se sve smiri i da se taj kukolj istrijebi. Vratio sam ga. Otišao sam kasnije s jugoslavenskim pasošem u London, Kopenhagen, u Švedsku, pa nazad u Srbiju, ispričao je svojevremeno Irfan Mensur za Kurir (Proslavljeni glumac Irfan Mensur više puta je, kako kaže, gledao smrti u oči. 2. 8. 2023.)

Preživio sam i povratio se. Bilo je tužno i ružno, bio sam ponižen, ali sve je to prošlo mojim prevladavanjem problema, odustajanjem od sredine koja me odgajala i školovala, pa onda i povratkom iz inata.²

Posljednjih 25 godina Mensur se bavi i kazališnom režijom, po vlastitom priznanju možda čak intenzivnije nego glumom. Od predstava koje rado izdvaja su Plava ptica, postavši hit u JDP-u, zatim Nižinski i Skupljač, koja mu je donijela nagradu Zoran Radmilović i posljednja Čehov je Tolstoju rekao zbogom.

KAKO JE NASTALA MENSUROVA PLAVA PTICA

Mensur objašnjava kako je pjesma *Plava ptica* ostala upamćena kao *glas razuma* u teškim godinama za autora, kada je zbog etničko-konfesionalne pripadnosti bio fizički maltretiran i istjeran iz Beograda. O tome je progovorio za beogradske *Novosti online*, 11. listopada 2020., u memoarskome tekstu *Držali su mi pištolj u ustima jer se zovem Irfan Mensur*. Navodim dijelove ovoga vrlo zanimljivog memoarskog teksta:

Nediplomatski govor o rodnome gradu kao o nekom krdu

Kako bi se, očito, dodvorio Beogradu odnosno potvrdio svoju asimilaciju odnosno posrbljivanje, Mensur u razgovoru s novinarom ironizira svoje rodno mjesto. Ovakav postupak uobičajen je kod većine asimiliranih odnosno odnarođenih pojedinaca – nastoje naglašeno iskazati utapanje u većinski etnos od njegovih pripadnika. Stoga Mensur govori, naravno srpskim jezikom:

Rodni grad Sarajevo pamtim po mom opredjeljenju da budem samo dio nekog krda koje se valja po ulici bez ikakvog cilja. Prva sećanja su mi vezana uz semenke. Na uglu moje ulice su prodavali semenke i kikiriki. Celo društvo okupljalo se oko tog kioska i dalje nismo išli. Naravno, da bismo opravdali naše stajanje, kupovali smo semenke i gledali devojčice kako prolaze ulicom ili izlaze iz škole.

2 Vidi: <https://express.ba/naslovnica/408028/irfan-mensur-dijelio-bolnicku-sobu-sa-poznatim-glumcem-kad-je-odlazio-ostavio-mi-je-amajliju/>

Slijedi kulturološki i civilizacijski preokret dolaskom u Srbiju. Nema više prijava djece koja prodaju sjemenke – tu je teatar!

Kada sam se iz Sarajeva preselio u Niš, počeo sam da posećujem pozorište i shvatio da postoji još nešto osim sporta. Nikad pre toga nisam otišao u pozorište. Prvi put sam tamo ušao sa 16 godina. Živeo sam u kući profesionalne glumice, a kod nas su dolazile i njene kolege često u goste. Iz radoznalosti sam odlazio u pozorište da shvatim o čemu oni pričaju i naslutio lepotu tog poziva. Intimno sam poželio da i ja postanem glumac i otišao pravo na Fakultet dramskih umetnosti kod Minje Dedića.

(...)

Kako je intervju nastao nakon što je Mensuru dopušten povratak u Beograd, slijedi daljnje dodvoravanje, ali sada vrijeđanjem Hrvata, premda po majci pripada tom narodu:

Međutim, bio sam već primljen na akademiju u Zagreb, jer su me gledali naši kućni prijatelji, koji su tamo bili profesori, i rekli da je to dobro i da izađem na prijemni. Moj pokojni otac mi je rekao da pošto nisam nastupao nigde, ni pred razredom govorio pesmicu, jer je nikad nisam ni naučio, da odem da vidim kako to izgleda u Beogradu. Prijemni je tamo bio ranije dvadesetak dana. Primili su me u uži izbor. Počinjao je već tada prijemni u Zagrebu, ali ja sam odlučio da ostanem u Beogradu i ne odem na fakultet gde sam već faktički bio primljen. 'Sva sreća, primili su me i nisam napravio glupost. Moglo se desiti da budem i zagrebački glumac'. (spac. Đ. V.).

(...)

Dokaz srpskog identiteta se!?

Uloga kneza Pavla Karađorđevića u mom Jugoslovenskom dramskom pozorištu je obeležila moju karijeru. Po njoj je čak i moj mlađi sin Pavle dobio ime. Ljudi su posle te predstave čekali da se upoznaju sa mnom. Uloge koje su označile moj skoro pola veka dug boravak u JDP su 'Nahod Simeon' u režiji Dejana Mijača, 'U potrazi za Marselom Prustom' i 'Seobe' kod Vide Ognjenović. Bilo je još dosta uloga, ali onih za radnu knjižicu.

(...)

O progonu iz Beograda 1992. govori još sa strahom, izbjegavajući navesti povijesni kontekst i povijesne ličnosti

Isto bih ponovo uradio... Sedam dana, spremajući se da odem, imao sam obezbeđenje. Nisam znao da li je napad organizovan ili ne. Ni koraka nisam mogao da napravim da me ne prate. To ružno vreme sam brzo zaboravio. Bio sam okružen ljudima koji tako ne razmišljaju.

Kad sam se vratio, meni su nekoliko puta stavljali prislušne uređaje na telefon. Nastavio sam da dobijam pretnje, jer nekome nisam odgovarao. Od jednog od tadašnjih načelnika SUP dobio sam na poklon pištolj s dozvolom za nošenje. I njega sam vratio. Nisu to bila laka vremena. Ekscese su pravili pojedinci... (spac. Đ. V.)

Zabrinjava strah koji veliki glumac osjeća još i 2020.. Kao i podilaženje onima kojih se boji. Ostao bi veliki umjetnik i bez ovog obznanjenog sjećanja. Zasmetalo me i to što se nije sjetio kolega hrvatske narodnosti koji su, kao i on, bili prognani zbog etničke pripadnosti. Stoga podsjećam na njihova imena: Milan Štrljić, Đokica Milaković s gospođom, poznatom glumicom Željkom Rajner, pjesnik i slikar Miro Glavurčić, pjevač Zlatko Golubović, veliki pjesnik Petar Gudelj...

Na kraju ipak malo diplomacije:

Mensur najavljuje suradnju s Mirom Gavranom

U jednom razgovoru s Mensurom, novinar je zabilježio: *Mensur je skroman autor koji sebe ne smatra pjesnikom, već samo čovjekom koji može 'muzici da pomogne da se neka misao uobliči', ali pjesme za koje je napisao tekst, poput kultne 'Plave ptice' i 'Ulice sa imenom sumnjivog heroja' uspješno traju godinama. Za Đorđa Davida je za album 'Balkan' od devet pjesama napisao osam. Za kraj razgovora otkrio je kako će se uskoro 'pozabaviti' monodramom koju će za njega preraditi Miro Gavran, najizvođeniji hrvatski dramski pisac, i s kojom će pokušati obići regiju (!??) i malo više se 'aktivirati' kao glumac.*³

MENSUROV VJERSKI SINKRETIZAM KAO TRAŽENJE SIGURNE LUKE I BIJEG OD VLASTITOGA RODOSLOVLJA

U istom razgovoru novinar je zapisao: *Mensur se ne odvaja od brojanice na kojoj stoji Davidova zvijezda, polumjesec i križ i priznaje da ima svog boga.*⁴

Foto 4: Irfan Mensur i njegove brojanice, 2019.

-
- 3 Raduje me ova suradnja moga dragog kolege Gavrana s cijenjenim bošnjačkim i srpskim intelektualcem, redateljem, glumcem, pjesnikom...
- 4 *Sjedinio je judaizam, islam i kršćanstvo. Po mišljenju pisca ovih redaka, riječ je utjecaju bahajske religije.*

Vjerujem u boga koga sam izmislio, koji je skup svih vjera. Njemu se svake večeri pomolim za zdravlje mojih sinova, porodice, mojih prijatelja, za svoje lično zdravlje. Ja čak znam i kako on izgleda, ali ga nikada ne bih nacrtao, niti pričao o tome. To je samo moje i ja to ne bih ni sa kim dijelio. Ja sam na neki način ateista koji vjeruje. Ne priznajem instituciju hrama, poštujem je, ali ne priznajem, jer imam svog boga i svoj hram, kaže Mensur, dok pokazuje njemu najdražu brojanicu koju je uradio njegov kolega Bogdan Diklić.“

Mensur o svome obiteljskome stablu

Za tjednik *Novosti* Mensur je dao intervju. Izdvajam ulomak u kojem se osvrće na svoje rodoslovno stablo.

Vratću se malo na vaše porodično stablo. Vi ste i pisali dosta, radili dramatizacije, režirali... Otac Mensur Kurić, rodom iz Sarajeva, potiče iz begovske porodice iz Donjeg Vakufa, a vaša majka Nada Vaške (Wasche) potomak je grofovske porodice Alaupović. S mamine strane imate češke, mađarske i hrvatske korene. Da li Vam je ikada palo na pamet da ekranizirate svoju porodičnu priču koja je intrigantna, gledano kroz prizmu naših emotivnih, nacionalnih, geografskih isprepletanih mreža, kroz ova naša balkanska vremena?

Zbog svoje genetike samo ponekada sam - stradao. Jer, čini mi se da sam živio u pogrešno vrijeme. Sada ne. Sada se ponosim svojom genetskom mrežom, ali bilo je jedno vrijeme kada sam zbog te genetske mreže bio samo kažnjavan. Ne mislim u smislu stvarne kazne, ali je bilo bogohulno izgovoriti da ne pripadaš nikome, bogohulno je bilo izgovoriti da si Jugosloven. Znae, ja ne mogu da pripadnem nikome. Bilo bi suviše egoistično da se opredijelim, jer ne mogu da se opredijelim, ja sam ateista koji vjeruje u Boga. Izmislio sam čak i svog boga, kao što sam izmislio i da ne pripadam nikome. Moja religija je časnost, a svom bogu se pomolim za zdravlje svoje familije, prijatelja i svoje lično. Ali to je Bog koji nema svoj hram.⁵

(...)

Svojevremeno ste režirali predstavu 'Plava ptica' u JDP koja je bila hit. Song koji prati pjesmu ostao je zauvijek. Pjeva se često kao neka vrsta slobodarske pjesme, pjesme 'protiv kraljeva noći'. Kako je biti na čelu projekta koji je ostao 'za zauvijek'?

Što se same pjesme tiče, ona je nastala nekim čudnim spletom okolnosti. Njeno trajanje je još čudnije. Glumci su to otpjevali kao svoju himnu ugodnog rada na predstavi, a posle toga je to prepjevano u skoro stotinjak varijanti, što zbornskih, a kapela, poznatih pop i rok pjevača... Čak sam čuo, dok sam bio u tzv. izbjeglištvu da je jedan poslanik u Skupštini recitirao nekoliko stihova te pjesme, što sam primio kao jedan svojevrsan rari-

5 Vidi: <https://www.novosti.rs/kultura/vesti/907466/igram-jovana-cvijica-posle-trideset-godina-irfan-mensur-projektima-koji-ocekuju>

tet. Ima još jedna priča, a to je da je u jednom trenutku Demokratska stranka razmišljala o tome da ta pjesma bude himna te stranke u vreme kada je ta stranka bila zaista demokratska stranka, i vrlo jaka i veoma značajna. Do dogovora nije došlo, ali se ta pjesma pjevala na njihovoj konvenciji. Pjesma je ostala kao znak jednog sivog vremena, ostala je možda zato što se bavi bojom. Plava ptica u siva vremena.

Irfan Mensur, prema riječima koje je osobno izgovorio, ima nakon nestanka SFRJ problem sa svojim cjelovitom etničkim identifikacijskim kodom. Cjelovito posrbljivanje uključivalo bi prijelaz u pravoslavlje, odnosno u članstvo Srpske pravoslavne crkve. To nije učinio, već je izmislio vlastitu vjeru. Kojem narodu pripada, kojoj vjeri, kojoj kulturi...? Jugoslavenstvo je bilo za umjetnike kozmopolitskog usmjerenja, lagodno i k tome politički oportuno rješenje. Međutim, to je bio politički pristup fenomenu samoidentifikacije.

U Hrvatskoj je bilo sličnih slučajeva, gdje su probleme stvarali umjetnici s miješanim rodoslovljem, a bez integracije u hrvatsku kulturu. S teško proživljenim raspadom Jugoslavije suočile su se talentirane i marljive spisateljice Dubravka Ugrešić i Slavenka Drakulić, autori kao npr. Goran Babić, Boris Dežulović, Jurica Pavičić, Rade Šerbedžija... Ne diram u vrijednost njihovoga djela, jer ga odvajam od autorovih političkih i ideoloških opredjeljenja. Da ne govorimo o ranijim književnicima poput Đure Vilovića. Veliki Kafka takvih problema u svoje vrijeme nije imao. Bio je Židov, Židov po vjeri – koje se nije odrekao, bio je Čeh po državljanstvu – kojeg se nije odrekao, a sva je djela napisao na njemačkom jeziku – kojega se nije odrekao. I danas ga ravnopravno smatraju dijelom svoje književne povijesti Izrael, Češka i Njemačka.

Irfan Mensur je, naravno, Bošnjak, jer se kod Slavena, i skoro svih Europljana, pripadnost narodu određivala prema ocu, dok se kod Židova to čini po majci. Budući da je odrastao u Srbiji i kulturološki bio asimiliran u tu sredinu, on kao umjetnik pripada srpskome narodu, odnosno srpskoj kulturi. Pokojni Pero Kvrgić takvih dvojbi nije imao. Ali, ako prihvatimo mogućnost da umjetnici mogu imati više domovina, tada kod Mensura nestaju dvojbe. On je umjetnik s dvije domovine: Bosnom i Hercegovinom i Republikom Srbijom. Što će mu jugoslavenstvo koje u etničkome smislu ništa ne znači, a politički je vrlo kompromitirano!

Mensur je, kao umjetnik, doista srpski kazališni glumac i književnik, jer piše srpskim jezikom, obrazovan je u Srbiji i emotivno je vezan uz kulturnu baštinu toga naroda (i na to treba biti ponosan), ali je ujedno i bošnjački umjetnik, jer se nikada nije odrekao etniciteta i vjere svoga oca (i na to treba biti ponosan). Takva sinteza je neusporedivo bolja od stvaranja nove nadcije. Teza o umjetnicima s više domovina ovoga umjetnika pretvara u most suradnje i osobu autentičnog, multietničkog i multikonfesionalnog formata. Ako se s time složi, tada može javno priznati kako je baštinik dvostrukog aristokratskog statusa: po ocu pripada turskom begovskom rodu, a po majci hrvatskome grofovskom. U praksi to malo znači, ali je povijesna činjenica. Prihvatili je ili ne, ona je činjenica. Irfan je doista, kako ga u Srbiji s pravom tituliraju: Gospodin.

MALO O POVIJESTI PLAVE PTICE KAO SINTAGME

Plava ptica, za koju je Mensur napisao stihove, dječja je kazališna predstava, nadahnuta istoimenim romanom Morisa Meterlinka, belgijskog književnika i dobitnika Nobelove nagrade za književnost 1911. Predstava Morisa Meterlinka iz 1908. doživjela je brojne inscenacije i filmske adaptacije, počevši od predstave u režiji Stanislavskog, preko opere Alberta Wolfa, do japanske animirane serije.

Priča kreće od toga da jedne zimske noći dječak Titil i njegova sestra Mitil upoznaju vilu Berilin koja dolazi u njihov san da bi ih poslala u potragu za Plavom pticom. Susret s Vilom donosi djeci sposobnost razumijevati tajnog života stvari i životinja iz njihova bliskog okruženja pa tako Pas, Mačka, Voda, Vatra i Kruh postaju njihova pratnja na putu kroz svijet mašte, Zemlju uspomena (gdje se sreću sa svojim pokojnim bakom i djedom), Zamak noći i Carstvo budućnosti (gdje upoznaju djecu koja čekaju svoj red na rođenje).

Priča o Titilu i Mitil na poetičan se način bavi velikim pitanjima kao što su život i smrt, prijateljstvo, ljubav, odanost i izdaja i poručuje na kraju da nam je prava sreća najčešće pred nosom i da ćemo je naći u putovanju, a ne u stizanju na cilj, u traženju, a ne nužno u nalaženju i u nesebičnosti, bez očekivanja nečega za uzvrat.

Potruga za *Plavom pticom* predstavlja, na simboličan način, potragu za srećom, a predstava, na djeci blizak način, govori o njezinoj relativnosti i neuhvatljivosti.

Melodiju za *Plavu pticu*, na riječi Irfana Mensura, napisao je (sada pokojni) Aleksandar Sanja Ilić. Poslije uspješne skladateljske karijere (između ostalog, njegov rad je i pjesma *Princeza* iz 1984. koju su izvodili Dado Topić i Slađana Milošević) osnovao je grupu *Balkanika* 1998., koja njeguje izvorni etno-melos. Objavili su četiri albuma, od kojih posljednji *Ceeepaj* prije četiri godine.⁶

6 Sanja Ilić & Balkanika – Plava ptica / Blue Bird. Vidi: https://www.youtube.com/watch?v=XK_kR5Kl3rl

Podsjećam na djelo čuvenog rusko-židovsko američkog Nobelovca Charlesa Bukowskog⁷ *Plava ptica*:

Plava ptica

Ima jedna plava ptica u mom srcu koja
želi da izađe van
ali ja sam isuviše opasan za nju,
kažem joj, ostani unutra,
neću
da te svako
vidi.

Ima jedna plava ptica u mom srcu koja
želi da izađe van
ali ja je nalijevam viskijem i uvlačim
dim od cigareta
tako da kurve, barmeni
i sitni trgovci
nikad ne saznaju
da je
unutra.

Ima jedna plava ptica u mom srcu koja
želi da izađe
ali ja sam isuviše opasan za nju,
kažem joj,
smiri se, zar želiš da
me raščerupaš?
zar hoćeš da mi zajebeš
sve?
zar hoćeš da mi upropastiš prodaju knjiga u
Europi?

Ima jedna plava ptica u mom srcu koja
želi da izađe
ali ja sam pametan čovjek, pustim je napolje
samo ponekad noću

7 Charles Bukowski (1920. – 1994.) bio je utjecajni američki pjesnik i romanopisac njemačkih korijena, prepoznatljiv po sirovom, naturalističkom stilu i pričama o alkoholu, siromaštvu i *simpatičnim gubitnicima* s ruba društva. Njegov alter ego, Henry Chinaski, protagonist je većine njegovih djela, uključujući romane *Pošta* i *Bludni sin*. Rodio se kao Heinrich Karl Bukowski (Hajnrh Karl / Henri Charles), Bukowski Mlađi, u Andernachu u Njemačkoj. Njegov otac, Henri Bukovski, bio je američki vojnik, a majka Katarina Fet Njemica. Godine 1922., obitelj Bukovski seli u SAD, u Los Angeles, grad u kome će Bukovski provesti najveći dio svog života. Charles Bukowski bio je utjecajan američki pisac i pjesnik poznat po često kontroverznim djelima.

kad svako živ spava.
kažem joj, znam da si tu,
i zato ne budi
tužna.
onda je vratim nazad,
i ona pomalo pjevuši
unutra,
ne dam joj da
umre
i onda mi tako spavamo
zajedno
sa našom
malom tajnom
i sve je to toliko lijepo da
bi čovjek mogao
da zaplače,
ali ja ne plačem,
a
ti?

Duro VIDMAROVIĆ

Književnost Hrvata izvan Republike Hrvatske

O zbirci stručnih radova Marine Kljajo-Radić *Trag vjere u književnosti* (Fram-Ziral Mostar i Sveučilište u Mostaru, Mostar, 2023.)

Marina Kljajo-Radić jedno je od najpoznatijih književnih imena književnosti Hrvata u BiH, ali i cijeloga hrvatskog naroda. Ova vrijedna sveučilišna profesorica, pjesnikinja, znanstvenica i društvena djelatnica predstavila se zbirkom svojih stručnih radova pod intrigantnim naslovom *Tragom vjere u književnosti*. Očito svjesna delikatnosti teme, zatražila je pomoć recenzenata, istaknutih znalaca hrvatske književnosti kršćanskog nadahnuća, dr. sc. Drage Šimundže, dr. sc. Vladimira Lončarevića i poznatoga književnika Božidara Prosenjaka.

U knjizi koju predstavljamo autorica je objavila 18 radova, *od izvorno znanstvenih, preglednih, do studija i ogleđa, a poveznica im je tematsko-motivski izbor same autorice koja je dala primat onim piscima ili pojedinim djelima u kojima su implementirani duhovni elementi kršćanskoga svjetonazora-tradicijskih, naslijeđeni, spoznajni i iskustveni te mistični*. U nastavku prof. Kljajo-Radić ističe kako u ovoj knjizi nastoji zbog stoljetne zanemarenosti vratiti dignitet duhovnoj tematici kršćanskih tragova vjere u djelima književnika koji su znanstveno valorizirani. (...) *Pisci kojima se bavi u najvećoj su mjeri odabir predloženih imena na znanstvenim skupovima, a birani su oni rakursi njihova književnog stvaranja koji su duhovno oplemenjeni i umjetnički implementirani na religioznome uvjerenju, etici i transcendenciji. Bitak čovjekov počiva upravo na tim temeljima, a suvremenoga doba u svome transhumanizmu surovo uklanja i ruši kako bi se otvorio put bešćutnosti, marionetama ljudskim koje se klate na globalističkim materijaliziranim trapezima padajući u vlastiti ambis.*

Kako sama ističe, temeljni oslonac našoj autorici u ovom djelu je tekst koji joj omogućuje porinuti u *prostore duhovnih nagnuća i osvijetliti upravo one dubine ljudskog bitka koji opstoji upravo u vjeri*.

Smatram kako je najvažniji recenzent ove knjige, dr. Drago Šimundža, bio vrlo temeljit. Njegove knjige: *Problem Boga u suvremenoj književnosti* (1983), *Ljudske vrijednosti i kršćansko poslanje* (1995), *Bog u djelima hrvatskih pisaca: vjera i nevjera u hrvatskoj književnosti 20. stoljeća, I–II* (2004–05), otvorila su vrata novom pozitivnom teorijskom i spoznajnom prihvaćanju cjelokupne hrvatske književne baštine kršćanskog nadahnuća. Prof. Šimundža već na početku svoje recenzije daje autorici visoku ocjenu i njezinu knjigu naziva *vrijednim književnim djelom koje u svojoj naravi ima znanstveni karakter*. Budući da se slažem s ocjenom prof. Šimundže, slobodno navodim i njegovu sljedeću ocjenu: *Zapravo, autorica zrelo i promišljeno nadilazi društvenu indiferentnost spram religioznog fenomena u hrvatskoj i svjetskoj književnosti, potvrđujući transcendentnost ljudskog bivstva i činjenicu da je književnost i barometar duhovnih kretanja, a da je Bog temeljno ljudsko pitanje*.

U eseju *Religiozna amblematičnost i motiv bogotražnja u poeziji Lucijana Kordića*, Marina Kljajo-Radić indirektno otkriva i vlastita teološka i filozofska polazišta, tako što se oslanja na Kordićev esej *Trenuci svete ljepote* u kojem je napisano sljedeće:

Načeti problem je pitanje koje sam sebi često postavljao još u danima moje mladosti, to jest treba li u očitovanju vjerskih osjećaja biti nametljivi hvastavac služeći se pobožnjačkim rječnikom i kričavim pobožnjačkom naglaskom? Mislim da nipošto ne! Jer vjersko osjećanje predstavlja najvišu moguću finoću i nježnu obazrivost. S obzirom na to da često puta znadu biti zavedeni i sami tzv. katolički pjesnici držeći, da je religiozno pjesništvo samo ono, koje obrađuje religiozne sadržaje te koje se služi već ustaljenim vjerskim rječnikom. Ali to je posve kriva pretpostavka, i obmana zna tako daleko doći da oni sljedeći njezin put ne uspijevaju stvoriti niti jedne istinske umjetničke pjesme. Umjetničkog gledišta, oni su pravi pravcati religiozni bojadžije.

Lucijan Kordić (a preko njega i de Chardin utjecao je na hrvatsku modernu književnost polovine 20. stoljeća, nažalost, zbog ideoloških razloga, ne u mjeri u kojoj je trebao i koliko bi to bilo poticajno na više autora. Zbog toga je opravdano učestalo se vraćati ovom važnom književniku i misliocu, preko kojega je hrvatsko pjesništvo uhvatilo vagon u europskome pjesničkom vlaku. Nažalost, u drugoj polovini 20. st. glavna struja europske književnosti napušta temelje kršćanske etike i poetike, udaljavajući se time od svojih povijesnih izvora.

U Hrvatskom biografskom leksikonu (HBL) o Kordiću, između ostaloga, stoji: *KORDIĆ, Lucijan (Ante), pjesnik (Grljevići kraj Ljubuškoga, 9. VI. 1914. – Mostar, 16. VI. 1993.). U Franjevački red stupio 1933. Gimnaziju završio 1936. u Širokom Brijegu, filozofsko-teološki studij 1940. u Mostaru. Nakon ređenja 1939. bio kapelan u Hercegovini. Zarobljen 1945. kraj Bleiburga, pobjegao te emigrirao u Italiju. U Rimu 1949. apsolvirao slavistiku i romanistiku. Od 1953. obavljao pastoralnu službu među hrvatskim iseljenicima u Fri-*

bourgu, Hergiswilu, Baselu i Zürichu. Bio supokretač (1970.) te urednik nakladne kuće ZIRAL (Zajednica izdanja »Ranjeni labud«, Chicago – Zürich – Rim). Nakon demokratskih promjena, fra Lucijan se vraća (1990.) u domovinu, i nastanjuje se Širokom Brijegu.

Kako ističu autori u HBL-u Kordić je prve stihove objavio u srednjoškolskom listu *Ruže*, potom je pjesmama, esejima, književnokritičkim prikazima i člancima surađivao u mnogim časopisima i periodicima. (...). Slijedi svrstavanje s kojim se ne slažem. HBL piše kako je L. Kordić *jedan od glavnih predstavnika poratne hrvatske 'emigrantske književnosti'*. Ovakvo *rubriciranje* zastarjelo je i ne odgovara objektivnoj povijesti hrvatske književnosti. Premda prinuđen živjeti u emigraciji, jer bi ga komunističke vlasti sigurno uhitile i osudile na dugogodišnju robiju, kao npr. Vjenceslava Čizeka, estetskim dosezima svoje poezije fra Lucijan je Kordić nadišao predmetno-tematska ograničenja i specifičnosti, ako se tako može kazati, *čiste* emigrantske književnosti, premda od nje nije bježao. Štoviše, ostavio je potresne tekstove o blajburškoj tragediji hrvatskog naroda. Međutim, kao pjesnik priključio se, prije svega, tadašnjim suvremenom europskim književnim strujama, što je nama u Domovini toga vremena, to bilo onemogućeno. Zbog toga je njegova poezija suvremenija i *naprednija* u odnosu na domovinsku tog vremena. No njegovi se radovi nisu smjeli distribuirati, pa čak niti citirati u SFRJ, tako da su ga vlasti na politički diskriminatoran način gurale u rubriku emigrantske književnosti, što se tada, bez ikakvog uporišta u etici i esteticima, izjednačavalo s ustaškom promidžbom. HBL je u pravu kada naglašava kako je Lucićev opsežan pjesnički opus, *moderna i hermetična izraza, usporediv s poezijom G. Ungarettija, P. Valéryja, P. Éluarda, Saint-John Persea i T. Ujevića*, jer *varira teme tjeskobnoga prognaničkoga iskustva i izgubljene domovine (iskorijenjenost, egzistencijska i duhovna ugroženost), produhovljene, božanske prirode (vizije u duhu Pjesme stvorova Franje Asiškoga i Oduhovljenja tvari P. Teilharda de Chardina) te religioznoga doživljaja svijeta kao metafizičke tjeskobe, nadvladane božanskom prisutnošću*. HBL ističe kako je fra Lucijan bio *trajno zaokupljen motivima blajburške tragedije (Zemlja, 1951.; Pod arkadama neba, 1955.; Exodus, 1964.; Svibi i ribizi, 1968.) i nostalgičnim prividima zavičajnih krajolika i slika iz djetinjstva (Od zemlje do neba, 1953.; Livade snova i vjetrova, 1970.) te poratnim usudom domovine (The Tomb in the Cathedral, New York, 1961.; Grob u katedrali, Salzburg, 1962.)*.

Ipak u nastavku HBL pjesničko stvaralaštvo L. Kordića stavlja u povijesne i estetske okvire koji mu pripadaju: *u poetskom izrazu (Kordić, op. Đ. V.) sjedinjuje poetičko-stilske tendencije ekspresionizma, futurizma, nadrealizma i hermetizma te ih obogaćuje leksičkim arhaizmima i regionalizmima na podlozi zapadnohercegovačkoga govora. Okrenut ponajprije duhovnoj esencijalnosti i mističnoj meditativnosti, svoju poeziju određuje kao svojevrstan atomski lirizam ('atomolirizam') te odsutnošću konfesionalne izričitosti, modernističkim inovacijama oblikovnih poetičkih vrijednosti i stilskim i strukturalnim postupcima bliskima suvremenim poratnim hrvatskim pjesnicima (razlogovci) bitno iskoraučuje iz hrvatske međuratne tradicionalne katoličke lirike. I u kratkim zatvorenim modelima lirske proze ostaje vezan uz modernizam (Crvena dijagonala, 1959.; Kroz plave zore, 1961.; Plime neizmjerja, 1970.) te postiže specifičan izraz u esejiziranoj i ritmiziranoj pjesničkoj prozi, svojevrsnom dnevniku dojmova i kroničarskih zapisaka 'Krateri i gejziri' (1978.) i zbirci osobnih doživljaja s temama izbjeglištva i čežnje za povratkom*

(Probudene tipke (1984.). (...) Zastupljen je u dvadesetak antologija i tematskih izbora, a stihovi su mu prevedeni na engleski, njemački i španjolski. Potpisivao se šiframa i pseudonimima: A. Begov, A. Elka, A. K., Ankor, Antinić F. L., Beltion Lovorov, ET, fra T(ito) Hernić, K. Lujan, P. Lukacin i Šimun Ozimica.

Navedeni esej profesorica Kljajo-Radić zaključuje tvrdnjom koja je argumentirana i može se trajno navoditi u analizi Kordićeva literarnog opusa:

Pjesnik je i u svom duhovnom pozivu bio ispred svoga vremena. Pod utjecajem moderne vizije svijeta, francuskog Isusovca, teologa filozofa Theilharda Chardina, kroz religiozno nadahnuće, otvara goruća pitanja suvremene iluzornosti hedonističkog, bezbožnog svijeta aktualizirajući na nov način kršćansku zakladu vječnosti.

Slobodan sam podsjetiti na ovog velikana svjetske filozofske i teološke misli.

Svakako je vrijedno istaći autoričino indirektno navođenje de Chardina kao jednog od svojih uzora. Marie-Joseph Pierre Teilhard de Chardin rođen je u obitelji poznatih intelektualca. Od oca Emanuela naslijedio je zanimanje za prirodopis, a od majke Berthe-Adele de Dampierre d'Hornoy – pobožnost prema Presvetome Srcu Isusovu. Nakon završenog studija na Isusovačkom liceju u Mongréu, 20. ožujka 1899. stupio je u isusovački novicijat. Od 1905. do 1908. predavao je fiziku i kemiju na Isusovačkom koledžu u Kairu i usporedo s tim bavio se geološkim istraživanjima na poznatom arheološkom lokalitetu u Egiptu, Fayumu (otkrivene freske s poznatim fajumskim načinom portretiranja), a nakon toga otišao je u Englesku, gdje je studirao teologiju. Zaređen je 24. kolovoza 1911., a godinu dana kasnije upisao je u Parizu studij geologije. U prosincu 1914. unovačen je u francusku vojsku. Tijekom vojničke službe razvio je glavne linije svoje misli i počeo pisati mnoštvo vjerskih i filozofskih eseja po kojima će kasnije postati čuven. (...)

Chardin je govorio da ga snažno privlače dvije stvari, *neosobni svijet materije, koji možemo upoznati uz pomoć znanosti i drugi koji, zahvaljujući objavljenoj Božjoj riječi, možemo spoznati uz pomoć vjere. Jedno vrijeme ove dvije njegove ljubavi bile su poput dviju zvijezda na nebu koje se otimaju za njegovu dušu. Konačno ih je doveo u sklad tako što je evoluciju shvatio kao proces kojim materijalni svijet raste u duhu: 'što je nekoć bilo bezlični svijet materije, postalo je razumno, samosvjesno kao mi sami'. Na njega su istodobno snažno utjecali pojedini dijelovi Pavlovih poslanica, osobito onaj koji govori o Bogu koji silazi u donji kraj zemlje a potom uzlazi da ispuni sve (Ef 4,9-10). Chardin je pisao da ovaj i slični tekstovi daju utjelovljenju kozmičko i univerzalno značenje. Objava, po njegovu mišljenju, govori o Bogu koji silazi u svijet materije, dok znanost govori o materiji koja raste u duhu. Dvije zvijezde koje su se otimale za njegovu dušu počele su se približavati. Pavlove poslanice govore o kršćanima koji se ujedinjuju kako bi oblikovali (mistično) Kristovo Tijelo.*

Lucijan Kordić jedan je od rodonačelnika suvremene hrvatske poezije. Ne bez razloga, njegovu su liriku nazivali *atomska poezijom*. Slažem se s autoricom koja u drugom eseju: *Poetizacija Širokoga Brijega i zavičajnih motiva, domoljublja i iseljeničtva*

u književnom opusu Lucijana Kordića“, ispravno zaključuje: *Lucijan Kordić podario je hrvatskoj književnosti djelo iznimne vrijednosti izdvojivši se eksperimentatorskim duhom modernizma, pišući na europski način, a istodobno prateći i ono što se događa u domovini. (...) Kordićev stih zna nekad podsjetiti na jedan od najstarijih hrvatskih stihova, dvanaesterac, mjestimično s rimama kakve su bile izobrene u hrvatskoj renesansnoj poeziji (...) lomljeni stih sugerira izlomljeni ljudski život koji se u svojoj zgusnutoj boli odvažuje na više sfere bivstvovanja nalazeći u vjerskoj inicijaciji snagu koja diže čovjeka u prostor svemira i univerzalizira njegovu sudbinu kao ravnopravna pojedinca na zemlji: 'Molitva je ciklon, koji materiju vuče'.*

Vrlo je nadahnut esej *Duhovna nadsvođenost kamenih spavača* u kojemu je Marina Kljajo Radić analizirala zbirku *Kameni spavači* velikog hrvatskog i bošnjačkog pjesnika Maka Dizdara. Izuzetno je efektan, ali i teorijski opravdana sintagma *teorijska nadsvođenost*.

Ističem njezinu temeljnu ocjenu ove Dizdarove zbirke: *Zbiljski svijet satkan od života i smrti pjesnik prihvaća uvjerenjem u transcendentni bitak svega živućeg (...), okrenutost vječnome izvoru pjesnik Mak Dizdar sublimira Kamene spavače u misionare onoga života koji je postojan i smislen, okrenut svome izvoru, pun optimizma i snage da prijeđe s onu stranu. Duhovno nadsvođuje vrijeme Karizmom Kamenih spavača čija je ruka uzdignuta k nebu a riječ umnaža prošlošću, vjerom i tradicijom; pred njima nema tajni, zatiranja i smrti, sve živi u slici i riječi i zbori o nama. Zato smireno ali kao poklič završno i optimistično, opet u korelaciji s biblijskim dogmama izriče stih u Modroj rijeci: 'Valja nama preko rijeke'.*

Marina Kljajo Radić veliki je prostor posvetila književnom djelu Božidara Prosenjaka. Riječ je o cijenjenom i vrlo čitanom autoru za djecu i odrasle. Prevođen je na francuski, njemački, arapski, češki, engleski, mađarski, japanski, makedonski, slovenski, poljski, španjolski, talijanski i druge jezike. O njegovim su djelima pisali književni stručnjaci sa sveučilišta iz Hrvatske i Bosne i Hercegovine, kritičari domaćih i inozemnih književnih časopisa te povjesničari književnosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Godine 2014. izašla su mu iz tiska izabrana djela u osam svezaka. Dobitnik je više nagrada, među kojima su nagrade *Ivana Brlić-Mažuranić* (1989.) i *Grigor Vitez* (1989.), najviši orden grada Juan Griega u Južnoj Americi (2011.) i Povelja grada Velike Gorice za životno djelo (2011.). Stoga je, možda, mit respekt, bilo dovoljno prikazati dva njegova temeljna djela, npr. *Divlji konj* (1989.), roman, i *Tesar: romansirani životopis sv. Josipa* (2009.), kako bi u knjizi ostalo prostora za neke druge neuvrštene autore. Ponavljam: Prosenjak je veliko ime suvremene hrvatske književnosti nadahnute kršćanskom transcendencijom. Uz njega, kao predmet svoje opservacije, profesorica je uzela najvažnija književna djela slijedećih autora: Josipa Šarolića, Ivana Slamniga, Vladimira Pavlovića, Pere Pavlovića, Ivana Kramara, Mate Ujevića, Zdenke Čavić, Andrije Nikića i Anke Petričević. Vrlo zanimljiv i inspirativan izbor naše autorice. Međutim, s najboljom nakanom, navodim i subjektivnu *zamjerku*, nisu uvršteni neki od autora čije djelo predstavlja vrhunec hrvatske književnosti, a počiva na kršćanskoj transcendenciji. To se, prije svega, odnosi na opuse velikih pjesnika Nikole Šopa, Šimuna Šite Čorića, Luke Paljetka i Ivana Tolja.

Naravno, subjektivan sam i svaki znanstvenik bira autore koje smatra važnim za svoj rad. Ipak, nadam se, ako dođe do drugog izdanja ove zbirke, da će profesorica Kljajo Radić svoj stručni književno-povijesni i književno-teorijski sitnozor staviti i navedene književnike.

Knjiga *Trag vjere u književnosti* dobrodošlo je i vrijedno književno, povijesno, književno-teorijsko i teološko štivo. Ovakva vrsta literature, odnosno udžbenika, nedostaje našoj književnoj, ali i inoj javnosti.

Grafička i likovna oprema knjige zavređuje pohvalu, poglavito likovna obrada korica čija je autorica akademska slikarica Iva Zeljko-Pešorda.

Tomislav Marijan BILOŠNIĆ

Saga o životnoj i ljubavnoj priči

Skica za tekst o knjizi Dubravke Oraić Tolić *Tvojim glasom / Ljubav u sjeni politike*, u izdanju Ljevaka, u Zagrebu 2024. godine.

Roman Dubravke Oraić Tolić „Tvojim glasom“ odmah bismo mogli nazvati općom čitankom o razdobljima dramatičnoga života i analizom osobnih i nacionalnih frustracija s političkim ustrojstvom, kako u jugoslavenskim socijalističkom društvu tako i u doba obrane hrvatskog nacionalnog identiteta, a u oba slučaja i analizom obrane osobnog identiteta, koji je u prvoj i drugoj političkoj varijanti, kod pojedinaca visokih etičkih vrijednosti, predmnijevao i ne odricanje od svoje odgovornosti. Naime, govoreći glasom svoga supruga Benjamina Tolića, Dubravka Oraić Tolić, u svojoj životnoj, obiteljskoj i ljubavnoj priči, slijedeći priču glasa možda posljednjeg hrvatskog Mohikanca političke etičnosti, ne pita koliko smo odgovorni u množini, već je svodi na jedninu, sebe i Benjamina, pa i onda kada su se državni praznici morali razlikovati i „po jelu od obiteljskih“. Zato je ova knjiga toliko koliko je dokument o Dubravki i Benjaminu i njihovu životu, isto toliko i snažno i potpuno svjedočanstvo o jednom vremenu sa svim njegovim kompleksnim problemima.

Istina, ovdje je od prve rečenice o ljubavi riječ, od časa kad je „tvoja majka stigla u Slavonski Brod...“ do zadnje, Danteovske rečenice, koja tumači kako je ljubav jedina opstala i ostala – „ljubav koja pokreće sunce i druge zvijezde“. Ljubav, koja se na kraju svakog poglavlja preispituje citiranjem poezije, pjesme koja na svoj komunikativan način razrješava stajališta ove obiteljske sage o tvrdom i oporom osporavanju i diskvalificiranju pojedinca (u ovome slučaju Benjamina), ali pisane nježno i sitno, s toliko slika, detalja, mirisa i boja, kao što je „polje puno ljubičastih šafrana“.

Ali, to nije samo roman jedne ljubavi, već vrlo složeno književno djelo koje žanrovski (i podžanrovski) slobodno možemo višestruko promatrati i tumačiti kao nacionalnu, povijesnu, političku, kulturološku, psihološku, etnografsku, i ne znam već koju drugu priču, koja se bavi složenim temama identiteta, i svega stvarnosnoga u postmodernom društvu, uvijek i u svakome času na razini Kantovske odrednice – „zvjezdano nebo nad nama, moralni zakon u nama“. Suodnosi povijesti i suvremenice (studentski nemiri 1968., Hrvatsko proljeće 1971., Domovinski rat 1991., propitivanja hrvatske demokracije i vlasti u nezavisnoj domovini); premreženost radnje romana s najrazličitijim događajima i temama (poljski radovi i pečenje rakije, kolači i kiseljenje, moda i higijena,

Uskrsi, Božići, rođendani, vjenčanja, struja, voda, način stanovanja, knjige i čitanja, filmovi, pjesme i pjevači, glumci, jela, od dida Igrića „patrijarharca meka srca“ i Lažote iz posušskog sela, do poimeničnih profesora na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, tete Eme i mladog Ivica Todorčića, punđe à la Jovanka Broz, Ericka Burdona, Nietzschea i Heideggera, doušnika, „anđela čuvara“, prijatelja i izdajica...); često kontrapunktiranje („šutjeti i plakati“, bolesti i radosti, ljubavi i čekanja, strah i nada, Slavonija i Hercegovina, zemlja i kamen, seosko dvorište i gradska moderna četvrt, interesi i dužnosti, šokački, lički, hercegovački, dinarski, panonski jezik, itd.); sve to, i mnogo još drugoga, čine ovo djelo jedinstvenim u suvremenoj hrvatskoj književnoj zbilji, nezaobilaznim dokumentom političke i kulturne, identitetske zbilje, osvjedočenom analizom nacionalnoga osvještavanja. U romanu „Tvojim glasom“ nije, dakle, samo priča o događajima i hirovitim mijenama u zajedničkim životnom vijeku Benjamina i Dubravke, od djetinjeg lova na leptire u Donjim Andrijevcima u trećem razredu osnovne škole (daleke 1953.) i prve i jedine ljubavi, pa do prirodnih i tehničkih znanosti, televizije i novih medija, kompjutera, interneta, Googlea i SMS poruke, i, konačno, po Benjamina i njihov zajednički život tragičnog koronavirusa, već paralelno to je i priča o svim fazama tzv. socijalističke izgradnje komunističke Jugoslavije, Križnom putu i onima koji se s njega vratiti neće, nacionalnim, socijalnim, kulturološkim razlikama i odnosima, o stvarima o kojima se šutjelo, emigraciji i osobnom emigriranju, revoluciji i kontrarevoluciji, hrvatsko-srpskim odnosima, hrvatskoj mladeži i oporbi, i konačno demokratskim promjenama pred kraj 1980-ih. U cijelom svom životnom vijeku autorica nije preskočila, zanemarila ili izbjegla nijednu aktualnu ili „škakljivu“ temu u razdoblju od više od pola stoljeća.

U djelu akademkinje Dubravke Oraić Tolić, istaknute hrvatske književne teoretičarke, pjesnikinje, esejistice i prevoditeljice, čije znanstveno i književno stvaralaštvo obuhvaća i tumači različite aspekte književnosti i kulture, sve rečeno odčitava se u ovom eksplozivno kolažno strukturiranom romanu interdisciplinarnog pristupa, ispovjedno sentimentalnom, politički grotesknom, u kojemu se literatura povezuje i s drugim kulturnim, pa i znanstvenim disciplinama. Prelazeći preko svih tradicionalnih granica i „propisa“ pisanja romanesknoga štiva, Dubravka Oraić Tolić svojom je iznimnom akribijom, kazao bih, i projektom i intuicijom, stvorila novo književno djelo u kojemu je duboko utisnut njezin osobni intelektualni i duhovni pečat.

Svakako, roman je i citatno djelo, po čemu je Oraić Tolić kao znanstvenica i poznata. Naime, Benjamin, njezin suprug i ljubav iz najranijeg djetinjstva, govori, a Dubravka samo koristi glas, dakle jezik kojim zapisuje ono čega se on sjeća, stvarajući tako most između prošlosti i sadašnjosti, kolektivnog i osobnog, rečeno je, od poratnih godina Drugoga svjetskog rata do osamostaljenja slobodne Republike Hrvatske i preispitivanje kulturnih i etničkih specifičnosti u kontekstu globalnih promjena, tako što u svakom od ponuđenih primjera kad treba odabrati između onoga što je sigurno, poželjno, ispravno, na jednoj strani, i ljubavi na drugoj, autorica izabire ljubav. U slučaju „sudbonosnih odluka“ Benjamin odlučuje, ali Dubravka odluku propituje i potvrđuje, prihvaća „nepodnošljivu lakoću postojanja“ kako bi kazao Kundera, i tako u svakome slučaju iznova produbljuje jedan cjeloviti svemir njihove zajedničke ljubavi. Ljubav (ni)je samo pitanje autonomije, međusobnih očekivanja i pitanja slobode, ona je i časni duhovni trijumf koji nas oslobađa svih usputnih nasrtljivaca.

Roman „Tvojim glasom“ i jest saga o životnoj i ljubavnoj priči Benjamina Tolića i Dubravke Oraić Tolić, koju izgovara Benjamin, sada s onoga svijeta. On se javlja kao imaginarni Dubravkin sugovornik kroz svoj pogled na svijet, pri čemu autorica znakovitim kontrastima minuciozno propituje zajednički život slijedom povijesnih i političkih okolnosti, etičkih i filozofskih stavova, pitanja identiteta, te, konačno, odgovornosti vlastitih postupaka u traženju unutarnje slobode, kritičkog i samokritičkog odnosa prema društvenoj i vlastitoj prošlosti i trenutnoj zbilji. Ljubav će kao supersenzibilni aspekt ljudskog odnosa, u kontekstu stalne mijene političkih previranja, postati i simbol otpora, simbol emocija, dvojbi, uvjerenja, sukoba, osjećaja i misli, unutarnje borbe, individualne drame, uvjetovane trenutno postojećom ideologijom, ideološkim podjelama, političkom nesigurnošću.

Nepokoravanje ljubavi pravilima ideologije i političkoga života, govori nam da se ova knjiga bavi unutarnjom pričom, koliko i njezinim vanjskim uzročnicima. Politička dimenzija priče, istina, duboko je ukorijenjena u živote glavnih likova romana, Benjamina i Dubravke, koji se političkoj sili suprotstavljaju osobnim unutarnjim moralnim načelima. Zbog očeva, koje oboje neće ni upoznati, a koji su bili na suprotnim stranama povijesti, njima će trnuti zubi od nevinog djetinjstva, pa gotovo do dana nastanka ovog djela ljubav i politika će biti u stalnoj interakciji s njihovom intimnom pričom i emocionalnim svjetovima. Politika je na svakom koraku testirala snagu ljubavi ovo dvoje, ne puštajući ih ni časa iz svoga žestokog hrvačkog zagrljaja, posebno u onim trenucima kada se o bitnim pitanjima života nije moglo otvoreno i bez zazora razgovarati, ponajmanje na hrvatskom jeziku. Izbjegništvo ovo dvoje mladih ljudi, izbjeglički logori, studiranje u tuđini uz rad na „traci za pranje boca“ ili „raznošenje cvijeća“, dosjei jugoslavenske milicije o njihovu životu, radu, životnim opredjeljenjima i svakodnevnim sitnicama, šikaniranje, ispitivanje, oduzimanje putovnica, presude i zatvori, diskvalifikacije zbog grijeha govora, sve je to kazano u ovom romanu, ne kao izricanje presude, već kao temeljito tumačenje svjedočanstva, krležijanski kazano, ali na Dubravkin način, kroz „panoramu pogleda, pojava i pojmova“ o uzrocima i posljedicama jednog vremena. Benjaminova emotivna osoba i intuitivna narav i Dubravkina teoretska, intelektualna ekspanzija, bez i jedne pagnirične fraze, u ovome djelu prikazani su kroz sveobuhvatnost detalja koji rasvjetljavaju gotovo jednu cijelu epohu hrvatske zbilje, društvene norme i političke odluke koje su stvarale prostor dubokih unutarnjih konflikata u profesionalnom i privatnom životu pojedinaca, pri čemu se ljubav pokazala kao jedini otpor povijesti.

Konačno, mogu pričati i tumačiti koliko god hoću, ali čini mi se, nikad neću moći reći sve, čak ni s uspjehom ponoviti sve što je kazano u ovoj knjizi, jer ova priča nema kraja. Bar za mene, koji sam dio generacijske geneze 1971..

Doc. dr. sc. Tina LACO

Svježina „staromodnoga“

O zbirci pjesama Miljenke Koštro – *Jaram riječi*

(...) Jer često oni znaju meni,
Dok ležim sjetan, na um doći,
U nutarnjoj mi bljesnu zjeni
Ozarujuć' me u samoći;
I srce tad mi radost hvata
Pa pleše usred sunovrata.
(W. Wordsworth, *Sunovrati*)

Naslov šeste zbirke pjesama književnice Miljenke Koštro, „Jaram riječi“, vjerojatno je ponajbolji opis njezina plodnog književnog stvaranja uopće, iskonske potrebe za pretakanjem misli i iskustava u stihove, u rečenice. Činjenica da je iza ove autorice, i to u relativno kratkom razdoblju, već nekoliko zbirki poezije, dva romana i brojne kratke priče svjedoči da je Miljenka Koštro spisateljsko pero i željeni bijeg, i potrebna utjeha, i, često, jedino utočište; u procesu pisanja breme nakupljenih riječi postaje lakše; od riječi se oslobađa, ali se i riječi oslobađaju. Ovakva je vrsta svojevrsnog olakšanja primjetna i u zbirci „Jaram riječi“, gdje je Miljenka Koštro svoj lirski subjekt obremenila, ujarmila tere-
tom svakodnevnice i nemile suvremene stvarnosti, ali mu je istodobno, upravo u skladu i suglasju riječi i prirode, ponudila toliko žučeni zaklon.

Zbirka je ugrubo podijeljena u sedam ciklusa koji, iako se, zbog svojih različitih tematskih obzorja, mogu čitati i razumijevati relativno samostalno, puninu značenja zadržavaju tek u cjelini jer tek tako u potpunosti (raz)otkrivaju mikrokozmos jednoga bića, cijelu jednu osobnu povijest koja, ne slučajno, započinje Riječima.

Osim što se može razumijevati i u biblijskome kontekstu, u kojemu *U početku bijaše Riječ*, prva pjesma u zbirci zapravo je autoričina programska pjesma, svojevrsni *hommage* pjesničkome zanatu te iskazuje iskonsku žudnju za pisanim stvaranjem. Obilato koristeći metafore, onomatopeje, personifikacije, asonancije i aliteracije, autorica ukazuje na zadivljujuće osobitosti i snagu ostihovljenog iskustva; kroz prekrasnu vizualnu sliku u kojoj autorica „**prostire stol da riječi nahrani**“ posvjedočena je njezina neraskidiva veza s Pjesničkom Riječju, kojom sve počinje i sve završava. Istodobno je to pjesma o jarmu i betegu stvaranja, o procesu rađanja pjesme, o potrebi koja je mučna i slatka, o Riječima koje svoj smiraj i ravnotežu pronalaze tek u stihu, baš kao što autorica mir pronalazi u okrilju poezije.

Cijeli prvi ciklus, sugestivno naslovljen „Pjesničko pero“, tematizira pjesništvo kao šimićevo vječno treptanje u svijetu: autorici je pisanje istodobno i utočište i izvor nemira, svaka je pjesma i pisanje i odgovor, i oslobođenje i zatočeništvo. U ovakvim se binarnostima gradi cijela Miljenkina zbirka, ideja nepodnošljive lakoće pisanja utkana je u svaku njezinu pjesmu. Neopterećena stilskom dosljednošću, autorica, slijedeći wordsworthovsku parolu o poeziji kao „spontanome izljev snježnih osjećaja“, najneposrednije iskazuje stvaralačke sentimente: neki stihovi dojmivim vizualnim i olfaktivnim slikama evociraju djetinjstvo, usko vežući poeziju s čežnjom, u pojedinim se pjesmama, poput *Novi krug riječi*, stvaranje povezuje s nokturalnim, gotovo somnambulnim sferama; pod naslovima poput *Strast u zvuku violine*, okupljeni su stihovi simbolističkog, verlaineuskog prosedea, u kojima „čarobni svir“ kroz jasno uočljive, zvonke aliteracije („**kap opreza zrakom treperi**“) slijedi zakon oglašbljene poezije i „glazbe prije svega“; naći će se u ovome ciklusu i šaljivih, dopadljivih, autoironičnih redaka, kao u pjesmi *Na književnoj sceni*.

Ovakav stilski raspon potvrđuje kako Miljenka Koštro kao poetesa, kao ni u dosadašnjim svojim stihobirkama, poeziju ne doživljava kao „zanat povlaštenih“ (i, k tomu, samodopadnih!) nego zaista romantičarski, na tragu M. H. Abramsovih razmišljanja o pjesničkoj duši kao o svjetiljci: umjetnik ne imitira svijet, on ga izražava putem vlastitih osjećanja, imaginacije i osobne vizije. S time na umu, Miljenka Koštro i kroz ovu se knjigu dokazuje kao eklektična, zaigrana, nepretenciozna lirska uživateljica. Upravo su kontrasti njezin autentičan stilski potpis: počesto će metaforički potentnim i slojevitim slikama poput „**Suhim lišćem hranim gladno vrijeme**“ suprotstaviti poslovičnu lapidarnost; cijeli prvi ciklus izrasta na suprotstavljenostima filozofskih promišljanja, toplih pjesničkih slika i šaljivih idioma. Uz to, s obzirom na to da je svaka pjesma izraz akumulacije nekog iskustva, a stvarnosna su iskustva dramatična i različita, moguće je ovakvu stilsku šarolikost protumačiti i kao autoričinu namjeru da raznovrsnost stvarnosti iskaže i podcrtati raznovrsnošću lirskih jezika.

Ono što će zasigurno privući širu publiku poeziji Miljenke Koštro jest jednostavnost i nepretencioznost izraza. Bez ambicije da stvara poeziju koja zahtijeva beskrajna hermeneutička iščitavanja, autorica je bliska onome, već spomenutom, romantičarskom razumijevanju lirike u kojemu njezin izvor treba tražiti u emociji koje se prisjećamo u trenucima spokoja: tako je svaka Miljenkina pjesma jedan doživljaj, jedno prisjećanje, jedna emocija, iskazana vrlo jednostavnim jezičnim registrom, ali samim time neposrednija i pristupačnija. Svakako ovdje valja dodati i da pjesnikinja najveće nadahnuće pronalazi u prirodi; štoviše, stihovima svjedoči da je proces nastajanja lirske pjesme istovjetan rađanju i razvoju u prirodi: svako osjećanje pronalazi svoju materijalizaciju u prirodi. Tako autorica često povezuje šum stabala s glazbom, a glazbu s poezijom; životinje s nježnošću, a poeziju s nježnom taktičnošću.

Najintimniji ciklus u ovoj zbirci prikladno je naslovljen „Poniranja“. Lirski subjekt u potpunosti uranja u svoje najdublje strahove, iskazuje svoje najskrivenije brige, otiskuje se u prošlost kontemplirajući o prolaznosti vremena. Za razliku od prethodnoga ciklusa, u kojoj se opčinjenost prirodom nadahnula zaigranost poezije, ovdje susrećemo mirniji ritam, suptilnije, čeznutljivije slike, često povezivane sa slikarstvom, s polaganim potezima kista. Gotovo da je, govoreći o kontrastima između dva ciklusa, poezija iz živahnoga proljeća zakoracala u nostalgичnu jesen: stihovi su kraći, ogoljeniji, sintaksa

često obezglagoljena, pjesme lapidarnije, ali je i jezik prkosniji, oštrij (**čačevina je razdračena, trpni su glagoli nazu-bljeni**). Ove pjesme izrastaju na kontrastima tvarnoga i neopipljivoga, duše i tijela, jave i sna, a dominantno je osjećanje neizmjerne čežnja: tijelo je breme, duh vapi za slobodom, stvarnost je tegobna, u snovima je mir.

Svojevrsni osjećaj razočaranja pretače se i u idući ciklus, Žubor života, koji se otvara kraćom poemom „Rađanje novog Orfeja“, oštrom kritikom trivijalne suvremenosti. Autorica ovdje opravdano i obilato koristi sarkazam artikulirajući tako ogorčenost ispraznošću svijeta opsjednutim vanjstinom. Tragikomična površnost beskompromisno se komentira pridjevima poput „**našepureno**“, „**otupjelo**“, „**olinjalo**“, „**krezubo**“. Između redaka se iščitava i kritika (post)modernog odnosa prema umjetnosti, estetske (i etičke!) labavosti, pretvaranja čovjekoljublja u koristoljublje. U ovim je stihovima, stoga, najglasnija samoća, ona wertherovska neprilagođenost vremenu u kojemu ljubav nije Ljubav, prijateljstvo nije Prijateljstvo i čovjek prestaje biti Čovjek. Opet, u romantičarskome maniru, lirski se subjekt svojevoljno otiskuje u egzil iz stvarnoga svijeta, tražeći spas u plاندovanju u prirodi, među stihovima: samo je, naime, to prostor čiste slobode i ravnoteže.

Pjesmom zaigranoga naslova „Uprti, raspri“ artikulira se zadivljujuća mogućnost umjetnosti da živo biće iščupa iz ralja prolaznosti i propadljivosti: opisujući kroz nekoliko slika, u nekoliko riječi godišnja doba ljudskoga života, ovi stihovi kriju istodobno i ideju da je jedino umjetnost dovoljno snažna da detemporalizira i dadne smisao postojećoj stvarnosti. I u ovome se ciklusu inzistira na suprotnostima, ponajviše na binarnostima onostranog i ovostranog, zemlje i neba, vječnoga i prolaznoga.

Miris djetinjstva, kako i samo ime sugerira, nužno je sjećanje na minula vremena, ali i hommage tradiciji i naslijeđenim vrijednostima, himna majčinskoj ljubavi i očinskoj snazi, bakinoj toplini i didovoj bukari: „**Čudesnom ljubavlju / razvrstavam plodove / žuljevitih ruku / i suhih kostiju (...)**“. Ovim se stihovima pobuđuju sva osjetila: kamen se vidi, mlijeko se miriše, bukara dodiruje, molitva se čuje, kruh se okuša. Cijeli je ciklus komponiran poput lirskoga filma sastavljenog od prizora mrzle zime i toploga ognjišta, rumenih obraza i gorljive molitve. Neki su stihovi, stoga, organizirani u pjesme u prozi, u slikovite opise sjetnoga i sretnoga djetinjstva, materinih ruka i očeva znoja.

Ciklus Plameni s kamena stilski je i tematski raznorodan, možda najdoslovniji lirski prijevod one „emocije nastale iz prisjećanja u trenucima spokoja“. Tako se u ovome dijelu (kritički) promišlja o ikavici i književnosti, o prirodi i pjesništvu – o prirodi pjesništva, o Životu i Smrti, ali i o veličini „malih stvari“ koje stvarnost čine i Život znače: lirski subjekt uživa u mijenama prirode, smjenama dana, nestalnosti vreme-nskih prilika. Ciklus Ode donosi pjesme nadahnute velikim obljetnicama. Autorica je prigodom 500. godišnjice smrti Marka Marulića načinila prigodan akrostih kojim naglašava koliko današnji jezik i književnost Maruliću duguju; Katarini Kosači Kotromanić posvetila je dirljivu i dramatičnu biografsku pjesmu, a sestri Anki Petričević pak emotivan epitaf.

Posljednji ciklus, jednostavno naslovljen Za kraj, donosi drugačiju vremensku perspektivu: za razliku od drugih ciklusa koji su nostalgично bili okrenuti prošlosti ili kritički nastrojeni naspram sadašnjosti, ovdje okupljene pjesme mogle bi se razumijevati kao svojevrsno upozorenje ili predskazanje: posljednji su stihovi, okupljeni pod naslovom „Putnik noći“, ne slučajno, napisani u ti-formi i artikulirani su kao „uputa“ za igru Života.

Nekoliko je puta u kontekstu poezije Miljenke Koštro spomenut William Wordsworth, naravno, s razlogom: „Jaram riječi“ zaista kao da je pisan nadahnut manifestom „Lirskih balada“. Jednostavnost jezika, dubina emocije, maštanje u prirodi i poezija bliska običnome čovjeku – sve je to, kao i u svojim ostalim zbirkama, pod osobito sugestivan naslov okupila Miljenka Koštro i u ovoj svojoj zbirci pjesama. „Pjesnik je“, reče Wordsworth u svome slavlom Predgovoru, „čovjek koji govori čovjeku, onaj koji poznaje ljudsku prirodu i ima dušu punu razumijevanja“. Pjesnička duša Miljenke Koštro čini upravo to: obraća se svima onima koji žele čuti, znaju slušati, mogu razumjeti i razumijevanje traže. U ovako „staromodnom“ razumijevanju pjesničke misije ima neizrecivo mnogo bezuvjetne plemenitosti i osvježavajuće iskrenosti – „Jarmom riječi“ autorica pokazuje da u modernome svijetu ipak ima smisla biti (ponosno) staromodan.

Miljenka KOŠTRO

S ljubavlju slovit o Božjoj ljubavi

O knjizi Janka Ćure – *Ljubav je izvor i cilj* (FMC Svjetlo riječi, Sarajevo 2025.)

*Svatko tko u raju nosi krunu,
ovdje na Zemlji nosio je križ.*

Charles Spurgeon

Druga knjiga autora fra Janka Ćure naslovljena *Ljubav je izvor i cilj*, s ljubavlju slovi o Božjoj ljubavi prema svemu, a posebno prema čovjeku. No nije to običan krasopis, nego stilski dotjeran i pisan biranim, jasnim i nedvosmislenim riječima. Svaki čovjek kroz život nosi radost, ali i svoje breme, svoj križ i onda kod nekih, u nekom trenutku, javi se potreba za pisanjem i tako nastaju pjesme u prozi ili stihovi u koje autor izliva ono što se prelijevalo preko rubova duha.

Nova knjiga Janka Ćure sastoji se iz tri manje cjeline. Prve dvije pod naslovima: *Radost postojanja* i *Prasak Božje ljubavi*, za koje mirne duše mogu reći kako autor ima jedan modernistički pristup pisanju te da su napisane kao pjesme u prozi. To su sažeti književni oblici koji u sebi, na lijep način, objedinjuju osobine proze i poezije, a njihova liričnost prepoznaje se u neuobičajenoj prisutnosti ritma i drugih lirskih elemenata. Svi ovi sadržaji objavljeni su u reviji *Svjetlo riječi* u rubrici *Metafore i putokazi*. Treći dio pod naslovom *Snagom ljubavi* pisan je u stihovnom obliku, jedan dio pjesama je u rimama, a susretih i slobodni stih.

Njegova prva knjiga, koja je 2023. objavljena u nakladništvu *Svjetla riječi* nosi naslov *Kraljevstvo za osmijeh*. U ovo uzvišeno vrijeme moderne tehnologije, nametanja i nadmetanja, ljudi su sve više zbunjeni i zabrinuti i sve manje se smiju, o čemu je fra Janko nadahnuto i poučno progovorio u ovoj knjizi.

Dragocjenost prozno-poetskih sadržaja ove druge mu knjige je u tome što je autor razgolitio svoju treptavu dušu i te svoje osjećaje i razmišljanja kao melem nudi širem krugu čitatelja. U semantičkom smislu, lijepim, normiranim rečenicama kroz mrežu sistemskih odnosa jezika, autor dubinom duše ljudsku nedorečenu ljubav na poseban način približava onoj najvećoj, neizmjernoj i nesebičnoj Božjoj ljubavi. Tematski dotiče i

u današnjem društvu vrlo vidljivo banaliziranje ljudskih vrijednosti, ne zaobilazi ni osobne, intimne, meditativne i misaone lirske izričaje gdje svakoj pjesmi pridodaje tiši ili glasniji prizvuk ljubavi bez koje sve ovozemno gubi onaj pravi smisao. Miješaju se motivi duhovnog i materijalnog, života i smrti, svjetla i tame, neba i zemlje i u svemu se nazire čovjek koji često ne prihvaća prirodni sklad, takav kakav je, posrće ispred i naspram Stvoritelja svega i Njegove nesebične ljubavi.

“Kršćanska je dužnost biti sretan što je više moguće.” (C. S. Lewis)

Svaki čovjek teži za srećom, ali često bira pogrešan put do nje. Mišljenja sam, a i sam autor čitatelja navigava u tom smjeru, da se sreća postiže s Kristom i u Kristu, u radosti koja dolazi od Boga i koja se, hodajući kroz labirinte života, postupno otkriva.

Na samom početku zbirke autor priziva i zamišlja jedan bolji i humaniji svijet pa između ostalog zapisa i zapita:

“Kako nabolje ovaj svijet mogu promijeniti: dobro djelo, lijepa riječ, stisak ruke, zagrljaj, čaša vode, komad kruha, otvoreno uho i pogled pun ljubavi i razumijevanja?” (*Znak ljubavi*)

Na prvu rekli bismo kako su to tek neke obične sitnice, ali te *sitnice* mogu učiniti krupne promjene u ljudskom životu, kao i u pogledu na druge i drugačije. Uspjeh je ako ovakav model ponašanja prihvate pojedinci, ali ako ovakvo ponašanje privuče više ljudi, onda se dobro množi, raste i razlijeva na šire. Svi mi zalutamo u slijepu ulicu, svi smo manje ili više nesavršeni i svaki bi čovjek trebao težiti i tražiti put kako biti najbolja verzija sebe.

“Jedino je, Bože, Tvoja voda kadra oprati sve ono što me od Tvoga lica skriva.” (*Molitva*) Autor se molitvom obraća Stvoritelju svega, uvjeren kako sveta, blagoslovljena voda otklanja prisutnost i utjecaj zla. Koliko god put bio trnovit, u čovjeku klija *Radost postojanja*, kako fra Janko kaže u naslovu jedne pjesme.

“Budite vjerni u malenim stvarima, jer u njima počiva vaša snaga.” (Majka Tereza)

Biti ponizan i zahvalan na *sitnicama*, na onomu što ti je Bog dao, to čovjeku daje onu duhovnu snagu koja mu je potrebna kako bi se lakše nosio s kušnjama ovog vremena koje, na razne načine, u prvi plan stavlja materijalno i stvara jedno potrošačko ozračje kao nešto što je nužno, zaboravljajući da je čovjek i biće duha. Između ostalog o tomu govori i ova knjiga.

Drugi dio zbirke nosi naslov *Prasak Božje ljubavi*, gdje pronalazim naslove pjesama kao: *Ljubav nikada ne prestaje*, *Dobro i zlo*, *U korijen ne dirajte*, *Pitanja i odgovori*, *Priateljstvo*, *Bože, hvala Ti* i drugi. Iz samih naslova da se naslutiti koje teme zaokupljaju autora. Ponekad se i sugestivno, kao u propovijedi, obraća slušatelju ili čitatelju, svejedno je.

„Bez obzira na zbroj godina, uvijek je rano samog sebe ograditi, prestati se nadograđivati i tako nove staze neotkrivenima ostavljati. Ne, nemoj tražiti samo ono što je ugodno i lako da ti ne bi vrlo brzo riječ postala beskrvna, korak mlohav i misao smežurana. Teži za onim što je gore da bolji postaneš i uvijek stremi za onim što ima smisla i kad pred sobom ne vidiš ništa. Onaj tko zna kamo ide, od svoga puta nikad ne odustaje, pogotovo onda kada je krivudav, uspon tvrdoglav i, mjestimice, tjeskobno uzak.“ (*Sazrijevaj i rasti*)

Treći dio također se oslanja na svekoliku Božju ljubav prema čovjeku kao i našu ljubav prema Bogu, čovjeku i svemu onom vidljivom i nevidljivom što u nama budi

osjećaje i emocije. Za razliku od dva prethodna, ovaj je dio pisan u stihovnom obliku. Ni ova poezija čitatelja ne ostavlja ravnodušnim nego ga tjera na razmišljanje o ljudskom proputovanju kroz prostor i vrijeme i o našim treperavim životima koje, posrćući i dižući se, živimo do posljednjeg daha, do prelaska u vječnost.

U pjesmi *Ljubav je izvor i cilj*, čiji naslov je ujedno i naslov knjige, autor ispovjednim tonom, intimnije pjeva u prvom licu jednine:

“Nisam ja / voda što se prilagođava
Nisam ni prah / s kojim se vjetar poigrava
Čovjek sam / samo uspravno stajati trebam
Ljubav je / izvor i cilj svih mojih putova”

Zbirku završava kratkom pjesmom *Leti, dušo*. Cilj ovozemaljskog proputovanja i trebao bi biti ovom svijetu dati nešto plemenito, nešto što čovjeka uzdiže Bogu kako bi duša jednom odletjela i pronašla mir u vječnosti. U fra Jankovim pjesmama progovara njegovo životno iskustvo, ali gledajući u svijet oko sebe, misao pretače u riječ čeznući za jednim ljepšim i humanijim svijetom, izdiže se iznad svakodnevice kako bi na život pogledao očima duha. O tim astralnim čežnjama pjevali su mnogi hrvatski pjesnici, a jedan od njih je i Nikola Šop. Dobro je da autor plodove svoje umjetničke duše ne zadržava samo za sebe nego će svoju zagledanost u dublji smisao života, objavljivanjem knjige podijeliti s drugima kako bi uživali u ljepoti pisane riječi. Treba napomenuti da je knjiga dodatno obogaćena odgovarajućim fotografijama pa će rezultat svega biti i vizualni užitek, a ne kaže se uzalud kako slika govori tisuću riječi.

Uvjerena sam da će ova knjiga s razlogom doći u ruke mnogih čitatelja i ljepotom sadržaja razgaliti mnoga srca, a fra Janku želim još puno zanimljivih i nadahnutih izleta u svijet književnosti. Svakako, ova je knjiga obogatila književnu scenu ovog podneblja, ali i šire. A ljubav, kako autor stihom reče, neka i dalje ostane *izvor i cilj* svih njegovih i naših putova.

Prof. Marija PAVKOVIĆ BAKOVIĆ

Umjetnički pečat jednom identitetu

O zbirci pjesama Miljenke Koštro – *Jaram riječi*

Zbirka pjesama i poema *Jaram riječi*, plodonosne autorice Miljenke Koštro, podijeljena je u sedam ciklusa: *Pjesničko pero*, *Tišina poniranja*, *Žubor života*, *Miris djetinjstva*, *Plameni s kamena*, *U ruhu Ode* i *Za kraj*. Svaki od ciklusa, uz niz pjesama, sadrži i nekoliko kratkih proznih crtica čime Koštro iskače iz dosadašnjeg komfora stiha te izraz preinačuje u drugačiji registar. Time se otvara novim mogućnostima ovladavanja jezikom, a podlogu za njezinu proznu sklonost detektiramo i u samim stihovima. Iako je primjetan odmak od dosadašnjeg, eksplikativnijeg stihovnog obrasca, Koštrina je poezija uvelike narativnog karaktera. Očita je autoričina semantička tendencija sveobuhvatnosti izražavanja misli i osjećaja o tematikama koje se provlače i prethodnim knjigama. U ovoj knjizi, domoljubnoj i refleksivnoj tematici, s počesto naglašenim didaktičnim tonom, Koštro pristupa inovativnije i suvremenije. Time dokazuje svoju plauzibilnu pjesničku otvorenost drugačijem, čuvajući bit svoje poetike u tradicionalnom pjesničkom *modusu*.

U prvom ciklusu *Pjesničko pero*, samorefleksijama se referira na vlastito pjesništvo i na aktualnu književnu scenu umećući dosjetljive, rimovane stihove kojima dinamizira ciklus. Snažno izraženim vizualnim, auditivnim, olfaktivnim i taktilnim pjesničkim slikama prelazi u domen u dječje književnosti. Jezičnim igrama, ritmiziranim stihovima i razigranom atmosferičnošću pjesama, prilagođava se ukusima mlađe čitateljske populacije. Dijalogizira pjesme pospješujući time njihovu unutarnju dinamiku, a često nailazimo i na poznate likove iz bajki poput Pepeljuge koji postaju „likovima“ ovih poetsko-proznih tekstova. Već u ovom, prvom ciklusu, prepoznamo *lajt* motiv zbirke: kamen. Kasnije se taj motiv uslošnjava metaforizirajući ga kao identitetski pečat mistificirane zemlje Hercegovine koja se također, neprestano provlači zbirkom u različitim kontekstima. Kamen postaje i metaforom za mentalitet i karakter sredine koja je pjesnički subjekt odgojila i formirala. Sintagme poput *razlivena diskretnost* i *kap opreza* angažiraju čitatelja, čime se njihovo značenje otvara suvremenijim, interpretativno šarolikijim recepcijama, za razliku od pjesama u ciklusu *Miris djetinjstva* gdje ostaje pri deklarativnijim izrazima, tradicionalnijih stilskih poetičkih načela.

Kritički se referira na pjesničku slobodu koja o *hrid razbije nadahnuća*. U *Poniranjima* često personificira određene opće imenice poput *Smrti* ili *Dana neupiranja prstom*, čime

postiče čitateljevu dodatnu pozornost pri određenim stihovima, dodatno ih metaforizirajući. Samim time usložnjava njihove značenjske domete. Često su antagonizirani određeni motivi što je pospješeno epitetkim oprekama „crno-bijelo“. U pjesmi *Komedija, drama* uočavamo tragove feminističke osviještenosti u revoltnim stihovima protiv nametnutih, konvencionalnih normi koje potencijalno, ženu koja se po nečemu izdvaja iz mediokriteta, stavljaju u negativan kontekst. Feministički pristup stvarnosti dodatno je usložen u pjesmi *Divlja jagoda*.

Forma izraza u mnogim pjesama, tako npr. i u pjesmama *Sve je na mjestu, Prešućeno* itd., ima izražen oblik pa se pjesme otvaraju metaforičkim konotacijama i na toj, formalnoj, oblikotvornoj razini. Jasno su naglašena religiozna načela pa ne čudi što se čitavom knjigom, čitavom putanjom od djetinjstva do zrelosti, protežu motivi Boga, Gospe i sl., kao i motivi iz Biblije poput *tri kukurijekanja pijetla*. Time su jasno implicirani autoričini svjetonazori koji se tendenciozno žele prenijeti i na čitatelja. Oni se naslanjaju na niz pjesama u kojima se glorificira domovina, zemlja, obitelj i tradicija. Svakom članu uže obitelji posvećena je posebna pozornost. Pjesme i kratki prozni tekstovi o njima postaju ode djetinjstvu, prošlosti, toplini i sigurnosti doma, nježnosti i infantilnosti. Pred kraj ciklusa *Miris djetinjstva*, imperativnim se glagolskim načinom referira na budućnost izravno evocirajući naglašeno ime: Ružica. Osim što se *did* spominje čitavom zbirkom, sugestivno se njime zbirka i završava *Vježbanjem budućnosti* tako što se *did*, kao simbol starosti i zrelosti, stavlja u antagoniziran kontekst budućnosti. Daje li nam se time na promišljanje o relativnosti vremena i prolaznosti općenito, ironizira li se time odnos prošlosti i budućnosti, ostaje nam na promišljanje. Cikličnost vremena te ispreplitanje idealizirane prošlosti, turbulentne sadašnjosti i zabrinute budućnosti, poetizirana je monologiziranim isječcima koji pozivaju na akciju, djelovanje i dinamiku. U pjesmi sugestivnoga naslova *Ne sanjajte glagole*, ukazuje se na relativnost vremena te važnost povremenog življenja „izvan“ njega, samim time i izvan konvencionalnih okvira. *Sve prezente, future i perfekste zašuškajte zaboravom. / Zanos aorista zanemarite*. Pjesnički se subjekt tako ophodi i u *Žuboru života*, gdje kritički artikulira stavove o sveprisutnom licemjerju, pohlepi i drugim nevoljama u koje je svijet, iz perspektive pjesničkog subjekta upao. Utočište pjesničkog subjekta, čitatelj pronalazi uz ognjište mistificirane obiteljske prošlosti. Čitatelja se time potiče da zađe u vlastite predjele prošlosti, zaštitećenosti i infantilnosti. Djetinjstvo postaje oružjem protiv akumulirane stvarnosti. Vrijeme je motiv kojim se *Jaram riječi* zaokružuje jer posljednje četiri pjesme aktualiziraju važnost tog *iskusnog, starog kockara*.

U knjizi se intertekstualizaju brojne glazbene skladbe, kao i književna djela. U proznoj crtici simplificiranog naslova *Dobra zemlja*, referencija na *Gričku vješticu* izrazito je sugestivna, osobito ako imamo na umu didaktičnu notu feministički koncipiranih stihova. U pjesmama o godišnjim dobima, do izražaja je došla autoričina razvijena svijest o važnosti fragmentiziranja stiha koja je u opoziciji s deklarativnom eksplikativnosti nekih prethodnih. Poetizirani pejzažni motivi u ritmiziranom stihu i specifično uobličenoj formi izazivaju osobit emotivni naboj. Razvijen osjećaj za formu izraza do izražaja dolazi i u ciklusu *Ode* koji započinje akrostihom Ocu hrvatske književnosti, Maruliću, i jednom od njegovih najpoznatijih djela, *Juditi*. Uz počasti nenadmašnom Maruliću, ovim je stihom izražen i respektabilan odnos pjesničkog subjekta prema klasicima hrvatske književnosti. Počast je i u povodu 600. obljetnice rođenja, prikladno iskazana i kraljici Katarini Kosači.

Jaram riječi važan je doprinos hercegovačkoj književnoj produkciji. Umjetnički je pečat jednom identitetu, narodu, religiji i domovini. Počiva na plemenitim ljudskim načelima potičući čitatelja na samorefleksije i povratak iskonskim, infantilnim vrijednostima. Donosi pregršt ritmiziranih, dinamičnih stihova, stilski ujednačenih i pospješениh specifičnom formom izraza. Otvara se različitim mogućnostima teoretske klasifikacije, a tradicionalno koncipirani pjesnički registar osvježen je fragmentiziranim, suvremenijim stihovima kojima otvara pregršt novih mogućnosti receptivnog procesa. *Jaram riječi* obećava nam i nove, uspješne autoričine književne pothvate, zaslužuje osobitu pozornost i poštovanje široke čitateljske publike.

Zvonimir STJEPANOVIĆ

Ispričana priča visokog umjetničkog dosega

Uz priču *Ljubomora* Tomislava Šovagovića, 9. Dani Antuna Gustava Matoša, Tovarnik 2025.

Tomislav Šovagović zna ispričati kratku priču, vrstan je poznavatelj ove književne forme. Nije nimalo lako na ograničenom broju stranica, stvoriti jednostavnu radnju, uvrstiti i psihologizirati mali broj likova te iznjedriti veliki duhovni doživljaj. Šovagovićevo pisanje je kontrolirajuće, visokog umjetničkog dosega i pričom *Ljubomora* potvrđuje svoju književnu vrijednost.

Autor se odvažio, ušao je u Matoševe cipele i estetiziranim putem, laganim, odmjeranim, ali sigurnim korakom, došetao do samih spisateljskih vrhunaca. Zbog toga se u velikoj mjeri razbuktao osjećaj bliskosti između pisca i čitatelja. Stvoreno je izvrsno oblikovano umjetničko djelo.

U priči *Ljubomora* Šovagović oslikava Matoševu, odnosno svoju nutrinu. U tome pisanju nema razmetljivosti, ali ima jednostavnosti s puno ritmičke protočnosti u kojoj se lako uočava izvorna emocija ljubav. Ljubav je najmoćnija emocija, ali joj ljubomora stalno podmeće noge. O tome „podmetanju“ govori se u ovoj priči koja se mogla nazvati i *Prizor iz Frankopanske*. Naime, u polutama Frankopanske ulice Matoš je ugledao ljubljenu Olgu s drugim muškarcem i na osnovi toga prizora započela je Šovagovićeva priča.

Kod pisanja ponekad se prvo „naleti“ na osjećaj, a ponekad na misao. Kod Šovagovića je ta pojavnost uravnotežena i mislim da je i taj odnos dao doprinos ovome uspjelome kreativnom ostvarenju. Držim da je takvo načelo dobro, i njega bi se trebalo primjenjivati i u drugim književnim rodovima, posebice pjesništvu.

„Teško onom koji jako voli“, poznata je Matoševa uzrečica. Naravno, to je mogao napisati jer je takvo stanje često i intenzivno proživljavao i jer je njegova duša satkana od posebne ljubavne pređe. Postoje Matoševe brojne i različite ljubavi, a Tomislav Šovagović nam oslikava onu prema voljenoj osobi Olgi. Ali, oprostite, i u ovoj prigodi moram naglasiti onu njegovu prema domovini. Ona je uistinu iznimna, nadasve poučna i vječna. U priči *Ljubomora* nije izravno naglašena, ali je prisutna, zamijećena, primjerice, kod spominjanja pogubljenja hrvatskih vođa u Bečkom Novom Mjestu ili u *jecanju hrvatske duše*.

Matoš je doživljavao naciju kao simbol vlastite duše, doživljavao je kao roditelja, kao majku, kao nerazdruživi dio svoga vlastitog bića, pa poručuje: „Domovino, lijepa naša domovino, dogmo skepse, čežnja našeg ropstva, simbole naše duše, vezo naša s Bogom i čovječanstvom, jedina dužnosti i najviši naš zakone, zipko i grobe, kruše naš svagdašnji, slatko mlijeko jezika majčina, drevna kraljevino, draga, sveta, gažena, mučenička zemlja naša Hrvatska“.

Matoš je domovinu ljubio do boli, i uvijek se možemo, ali i trebamo prisjetiti te snažne ljubavi u raznim trenucima svakidašnjice, a meni se to učestalo događa, posebice kada čujem pjesmu Radojke Šverko *Ljubim te do bola*. No vratimo se onoj boli koja se spominje u priči *Ljubomora*. Autor se u Matoševo ime pita: „Zašto boli svako od četiri slova tvog imena i boljet će dugo, slutim, toliko da se neću stići oporaviti. O kao oporost, L kao laž, G kao gluma, A kao amoral“.

U ovoj priči autor se dotaknuo svega onoga bitnog i znanoga o Matošu: violončela i razmišljanja o umjetnosti, oštroumlja i napetosti („Ne uspijevam mislima narediti da ne misli“), gladovanja i oskudice, zagrebačkih ulica i njegovih simbola (Frankopanske, Illice, Lotrščaka), dezertstva, beogradske kasabe, Pariza, pisanja i dopisivanja s voljenom Olgom, igranja šaha, Srijema i Tovarnika.

Matoš nam „preporučuje“ da trebamo neumorno raditi na istančanosti duše. Očigledno ga je Šovagović poslušao te je u svome djelu ustrajao na profinjenome opisivanju detalja, s puno ugađenosti i kultiviranosti, čvrsto vjerujući u potencijale duha, ali i jezika. Njegov odabir riječi to potvrđuje.

Evo kako vidi Matoša šahistu i najjaču figuru kraljicu: „Mozak šahista morao bi smisliti bolju strategiju izbjegavanja šah-mata, no moja je kraljica našla novoga, valjda prikladnijega kralja. Ruku na srce, potezi lovca nisu bili najmudriji, zato i postadoh lovinom, neotpornom na iznenađenja crno-bijelih prevarantskih kvadratića“.

Šovagović opisuje Srijem, cigle Matoševe rodne tovarničke izbe, mirise, boje i zvukove nepregledne ravnice, ocrta crkvene tornjeve, svanuća i sutone. Koristi se i biblijskim jezikom: glavosijek, crkva svetoga Vinka Paulskoga, sakrementalno polijevanje vodom, riječima se oživljuje i ubija, dok ponovno ne dođe Krist.

Nakon tri godine razmijenjenih nježnosti između Olge i Gustava, dogodila se neuzvrćena ljubav. Iako se stvorila velika i neiscjeljiva rana na Matoševu srcu, ne zapažamo gorčinu, nego samo žal i sjetu. Šovagović je to dobro zamijetio te završava priču smirujuće: „Sve je bila obična prijevara, neka im je sa srećom. Jesam li je uopće volio? Sada je svejedno.“

Matoš se od svih nepravednosti, patnji i svake boli, nesretne ljubavi, od brige za podjarmljenu Hrvatsku, kojekakvih najezi i progonitelja, trajno sklonio u umjetnost, a ona je moćna zaštitnica i velika pokretačka snaga. Sve nas je prodrimala, okupila, a Tomislava Šovagovića i uvelike nadahnula napisavši sjajnu priču „Ljubomora“.

Nikola ŠIMIĆ TONIN

Želja za istinom

Sanela Kuko, *Postajući sve što jesam*, Narodna biblioteka, Mostar 2024., 86 str.

Sve u svemiru u tebi je. Od sebe zatraži sve. – Rumi; *Svaki čovjek dolazi na svijet zato što je pozvan.* / Platon. U smjerokazu, poetski znakovi poetskog puta, stihovni krajputaši, misli, u koje se oblače pjesme, misaono-refleksivna poezija. Poezija s dubokim, egzistencijalnim pitanjima o smislu života, životu, čovjeku, čovjekovoj ulozi, identitetu i moralnim vrijednostima, propitivanju društva, prostora, egzistencije, propitivanja istine, kroz više idejnih razina, univerzalna poruka, osobno iskustvo pjesnika. Poezija jasnih, izravnih poruka.

Narasti do sebe: Mjera tvoje visine, djevojčice moja, / Nije u metrima / Niti u mjerama ljudi.

Poetsko suočavanje s odrednicama i angažirane poezije potiče pjesnikinju da svoj poetski svijet dojmova obogati sadržajima aktualnih i trajnih duhovnih vrijednosti. U tom kontinuiranom i suputnom slijedu oblikuje osobni lirski doživljaj globalnog svijeta, svijeta sukoba, svijeta netolerancije... tako poezijom njenom teče snagom njenog poetskog duha slike svakodnevice stradanja i patnji današnjeg svijeta, otvorene citatom, na razmeđu poezije i proze:

„Mnogi od onih koji su (kao ja) preživjeli Drugi svjetski rat, nadali su se da su osnovne ideje fašističkog i nacističkog režima zauvijek diskreditirane. Mislili smo da svijet nikada više neće mirno promatrati kako se ljude ubija samo zato jer pripadaju određenoj etničkoj skupini; da se više nikada neće ozbiljno postaviti tvrdnja da su obaveze prema vlastitoj naciji važnije od obaveza prema čovječanstvu”. (Brian Barry)

Vijesti: *U Švedskoj ubiju psa i završe u zatvoru. / U Palestini ubiju čovjeka / i nastave to raditi do kraja života.*

Sanelinim pjesmama dominira želja za istinom, „jer istina oslobađa”. Stihovima svojih pjesama razotkriva tajne, daje ih na javnost upjesmljene. Ne krije svoje nezadovoljstvo trenutnim stanjem u svijetu. Onim koji se odvija na javi, nama pred očima, dotičući nam dušu i srce, i budi nam osjećaje empatije i boli. Pa zato stalno ide u apstraktni svijet svojih razmišljanja i osjećaja, u svijet svog poetskog stvaranja, ide po odgovore, ide po pjesme, pjesmom da nam kaže. U iracionalno, u osobne vizije u kojima pronalazi svoj mir i smisao. Nalazi sebe, sebesvoj. Iscrtava vlastitost svog osobnog poetskog portreta, prepoznatljiva poetskog rukopisa, ne idući niti za ičijim rasprtim književnog

stvaralaštva, svoj put u svijetu književnosti gradi i prti sama, novi poeziju, i ostavlja za sobom svoje, nove pjesničke staze po kojima će biti upamćena i zauzeti svoje mjesto na poetskom zvjezdanom nebu, svijetleći svojom poezijom.

Kad se u vama pomiješa toliko gena, kao u svima nama koji jesmo i dolazimo iz BiH, sama duhovnost izbija na površinu. Nevjerojatna kreativnost podneblja koje je dalo toliko značajnih pjesnika, književnika. Ako bi ijednu zemlju mogli nazvati pjesmom, onda bi to uistinu bila BiH. Proces je samospoznaje težak, jer se borite s raznim tradicijama, svjetonazorima i sustavima mišljenja u sebi. Iz čega crpi inspiraciju, početne identifikacije s duhovnim sustavom.

Iako je dosegla značajnu poetsku razinu, podizat će poetsku ljestvicu, nastavljajući od mjesta gdje je trenutno stala. Pjesničko je ovo ime koje neupitno treba pratiti i dalje, svakim novim ukoričenjem njezinih pjesničkih zbirki.

Ivan DUGANDŽIĆ

Ukratko o romanu *Blijedi orao*

O romanu Frana Matije Zlomislića – *Blijedi orao* (roman nagrađen na natječaju Fondacije za izdavaštvo, 2025.)

Blijedi orao prvo je djelo mladog mostarskog autora Frana Matije Zlomislića koje ovom prigodom izlazi pred šire čitateljstvo. Ovo je djelo svojevrsno osvježenje u književnoj produkciji na hrvatskom jeziku iz barem dva razloga, od kojih je prvi što je riječ o povijesnom romanu, koji je kao vrsta među našim čitateljima odavno sveden na prijevode navodnih stranih uspješnica, s iznimkom Ivana Aralica ili u užem bosanskohercegovačkom kontekstu Marijana Mandića, pri čemu ova druga skupina autora u zadnje vrijeme obrađuje uže hrvatske teme iz nedavne prošlosti. Ovaj roman, naprotiv, kao svoju temu uzima Rimsko Carstvo za vladavine cara Gracijana na zapadu (367. – 383.), čime dolazimo do drugog razloga, a to je da se ono već nekoliko godina sve češće spominje u razgovorima o stanju suvremenog društva kao njegova slika i prilika. Poslije zlatnog razdoblja cara Augusta i rimskog mira, pokatkad isprekidanog relativno kratkim razdobljima nemira i nestabilnosti, u trećem stoljeću pad postaje postupan i nezadrživ. Reforme Dioklecijanove i Konstantinove pad samo usporavaju i poslije Teodozijeve vladavine rascijep između bolesnog Zapada i koliko-toliko stabilnog Istoka postaje konačan pa Zapadno Rimsko Carstvo, *blijedi orao*, kao u vrućici, može tek da se trza u svojoj agoniji prije gašenja (ili kako to ustaljeno kažemo – pada) 476. Pojave koje su pratile tu agoniju (masovne migracije, nestašice, žestoki vojni sukobi, pobune, općenita nestabilnost) odgovaraju, rekli bismo, svakodnevnim pojavama suvremenog svijeta, pa je, nažalost, prigodno što ova recenzija nastaje dok oko Irana i nad njim letaju rakete, dronovi i lovci presretači.

Stanje Rima u tim posljednjim desetljećima četvrtog stoljeća autor pokušava prikazati pričom o Spuriju Flaviju, vrsnom zapovjedniku, kompleksnom i izmučenom čovjeku zrelih godina, ali najbitnije – odanu ideji Rima, ideji civilizacije koja svijetli nad barbarskim tamnim beskrajem. I kao što je pravilo da svatko tko služi ideji ne može izbjeći sudbini tragičnog junaka, tako i Spurije biva nekoliko puta izdan od onih koji se u vremenu krize žele okoristiti i biva predan barbarima. Istina, on se od njih izbavlja i nastavlja braniti grad i provinciju koja mu je povjerena, sve dok, suočen s brojčano nadmoćnim neprijateljem, ne odlučuje se žrtvovati da bi spasio svoje prijatelje i ljude koje se zarekao braniti. Njegova smrt ne mijenja ništa, i ne može zaustaviti kotač povijesti, ali ipak ostaje kao primjer požrtvornosti, muževnosti i služenja, upravo onakav kakav je potreban i u našem vremenu.

Uz Spurija u ovom romanu pojavljuju se i drugi zanimljivi likovi; gotovo bi se moglo reći da je malo koji od njih sporedan. Premda djelo nije usredotočeno na povijesnu točnost, puno je bitnija usporedba koju pokušava uspostaviti između nas i Rimljana 4. stoljeća. Tako je i raspon društvenih slojeva velik, od najčešće vojnika poput prekaljenih Valerijana, Maksima i Tita, kao i neiskusnih regruta, do birokrata, sitne vlasti, hedonista iz visokih slojeva, pa i nesretne sirotinje koja je svagda ista. Ti likovi upleteni su u razvedenu, ali gotovo uvijek napetu fabulu, s brojnim peripetijama i epizodama. S obzirom na to da je riječ o početničkom djelu, takva fabula pati od neiskorištenosti, budući da su neke itekako zanimljive razvojne crte izgleda napuštene. Stil, pogotovo s obzirom na pripovjedača, još je jedna, ponavljam, početnička boljka ovog autora, koju će, nadamo se, u svojim idućim djelima izbrusiti.

Ukratko, dobili smo zanimljiv povijesno-pustolovni roman s tematikom i idejama koje nam danas nipošto nisu nebitne. Nadamo se da će mladi autor nastaviti brusiti svoj talent i da će u idućim djelima pokazivati sve više intelektualne zrelosti, povijesne svijesti i osjećaja za lijepu riječ, kojih nam nedostaje i u svagdašnjem životu i u suvremenoj književnosti.

Fran Matija ZLOMISLIĆ

Toplina lijepe riječi

Recenzija dječjeg stripa Zdravke Mile Marijanović *Šuti, Roko!*

Šuti, Roko još jedan je u nizu dječjih stripova dr. Zdravke Mile Marijanović koji, baš poput svojih prethodnika, donosi priču koja je istovremeno poučna, zanimljiva i nadasve simpatična. Glavni junak, dječak Roko, posjeduje poseban „talent“ za pogrešan *tajming*, iz čega proizlazi i njegova dominantna osobina – nestrpljivost.

Radnja nas vodi kroz niz svakodnevnih situacija: Roko prekida majku dok uči s bratom inzistirajući na sendviču; obraća se zauzetom ocu koji popravljia automobil; ometa brata u razgovoru s prijateljima te upada u riječ učiteljici. Odgovori koje dobiva uvijek su isti, a kulminiraju rečenicom: „Šuti, Roko!“ Zbog učestalosti kojom je čuje, Roko tu naredbu počinje doživljavati kao jubilarnu, petu „zlatnu riječ“, uz bok onima poput *molim*, *hvala*, *izvoli* i *oprosti*.

Prekretnica nastaje u školi, kada učiteljica, umjesto prijekora, Roku nudi razumijevanje i pouku o strpljenju. Objašnjava mu važnost poštivanja tuđeg vremena i obveza, obećavajući mu da će neugodna utišavanja prestati čim on nauči pričekati pravi trenutak. Roko odlučuje testirati tu tezu na ukućanima i, na vlastito oduševljenje, spozna je da je narodna mudrost „strpljen – spašen“ itekako točna.

Čitatelji ovog stripa, i mali i veliki, kroz Rokovo iskustvo uče (ili ponavljaju) važnu životnu lekciju: ljudi često ne misle ono što izgovore u trenutku opterećenosti. Osoran ton ili ishitrena reakcija najčešće nisu odraz stvarnog mišljenja o nama, već plod „vratolomne brzine“ i svakodnevnog stresa modernog života. Strip suptilno podsjeća da trenutni ispadi ne definiraju suštinu odnosa.

Taj se zaključak prvo nazire u liku brata koji, nakon što odbrusi Roku, brzo shvati pogrešku i poziva ga na igru. Ipak, ključna figura je učiteljica. Ona ne koristi viku niti zanemaruje djetetove osjećaje, već mu dobroćudno poklanja pozornost i „uho“. Roko taj dar ne uzima *zdravo za gotovo*, već ga prima k srcu, što pokreće pozitivan lanac promjena u njegovoj okolini.

Bitno je napomenuti da djelo poput stripa ne može biti potpuno bez vrsne ilustracije, i u ovom slučaju, vrsne ilustratorice. Zrinka Ostović svojim jednostavnim, ali upečatljivim stilom približava likove i njihova razna raspoloženja čitatelju, neovisno o njegovoj dobi. Crteži imaju dosljedan stil, bogatu paletu boja i nikada ne odvlače pozornost od narativa, nego ga uvijek upotpunjuju. Ovakva ravnoteža upečatljivosti i suptilnosti ključna je za strip, a ovim primjerom Ostović se još jednom potvrdila kao vrsna ilustratorica i autoritet u svojoj branši.

Iako su fabula, likovi i ilustracije jednostavni, oni nipošto nisu plitki. Najveća vrlina umjetnika jest sposobnost da kompleksne ideje prikaže na jednostavan i pitak način, a upravo to dr. Zdravka Mila Marijanović i Zrinka Ostović rade sa zavidnom spretnošću. Rezultat je jezgrovito i fokusirano djelo koje odrasle podsjeća na važnost strpljenja, a djecu uči da je upravo strpljenje, uz ljubaznost, ključ koji otvara sva vrata.

Miljenko PULJIĆ

Kazalište na Kaptolu: Sedamdeset i pet godina vedrine, glazbe i otpornosti

**/U povodu izlaska monografije *Osmijeh Zagreba, 75 godina
Kazališta Komedija*/**

U povijesti zagrebačke kulture malo je institucija čiji je identitet tako jasno profiliran, a istodobno tako dinamično razvijan, kao što je to slučaj s Kazalištem Komedija. Od svoje premijerne večeri 29. studenoga 1950., kada je na pozornici na Kaptolu 9 izveden Kerempuhov vedri program, do danas, Komedija je izrasla u središnje hrvatsko kazalište mjuzikla i operete, ali i u simbol jedne specifične estetske pozicije: vedrine kao umjetničkog i društvenog izbora.

Te je večeri započeo kontinuitet koji traje tri četvrtine stoljeća. Kontinuitet koji nije bio linearan, ali je bio uporan; koji nije bio lišen kriza, ali ih je nadvladao umjetničkom energijom i organizacijskom prilagodljivošću. U tom smislu, povijest Komedije istodobno je i povijest zagrebačke publike – njezinih potreba, očekivanja i emocionalnih prepoznavanja.

Povijest Kazališta Komedija seže još u 1948. kada je, prema podacima Državnog arhiva u Zagrebu, na osmom redovnom zasjedanju Gradskog narodnog odbora Zagreba (GNO), održanom 4. rujna 1948., doneseno rješenje o osnivanju Zagrebačkoga dramskog kazališta kao prosvjetne i kulturne ustanove. Zadaća mu je bila „u svrhu širenja narodne prosvjete ostvarivati i razvijati naprednu kazališnu umjetnost odražavajući društvenu stvarnost te raditi na odgajanju novih kazališnih kadrova iz redova radničke klase, u pravcu socijalističkog realizma“.

Unatoč velikim planovima socijalističkog realizma, kazalište nije doživjelo ni treću sezonu. Već u listopadu 1950. donesena je odluka o njegovoj likvidaciji. U obrazloženju nadležnoga Povjereništva za prosvjetu i kulturu GNO-a navedeno je kako Kazalište,

usprkos naporima i određenim uspjesima, u protekle dvije godine nije ostvarilo zacrtane ciljeve napredne kazališne umjetnosti, kao i da dramske izvedbe kvalitetom i odazivom publike nisu mogle parirati onima Hrvatskog narodnog kazališta.

Istodobno je prihvaćena inicijativa uprave lista Kerempuh za osnivanje nove kazališne ustanove koja bi, po uzoru na Kerempuhovo vedro kazalište (1949. –1950.), aktualne teme prikazivala na satiričan i duhovit način te time osigurala veće zanimanje publike. Na 43. sjednici Izvršnog odbora Narodnog odbora grada Zagreba, održanoj 14. listopada 1950., doneseno je rješenje o rasformiranju Zagrebačkoga dramskog kazališta. Zgrada, rekviziti, kulise i ostali materijal, kao i sva prava i obveze iz najamnih ugovora, stavljeni su na raspolaganje upravi lista Kerempuh. Kerempuhovo vedro kazalište osnovano je u jesen 1949. na inicijativu Društva novinara Hrvatske. Budući da nije imalo vlastitu zgradu, predstave (uglavnom jednočinke, skečeve i satirične kolaže) izvodili su na pozornicama Radničkoga doma i Maloga kazališta u Frankopanskoj ulici. Djelovalo je u organizaciji novinskoga poduzeća Kerempuh, a vodili su ga Fadil Hadžić (Bileća, BiH; 23. IV. 1922.) i Pero Budak (Trebinje, BiH; 21. VI. 1917.). Glavninu ansambla činili su glumci Hrvatskoga narodnog kazališta. Na temelju rješenja NOGZ-a Kerempuh je preuzeo glumačko te tehničko osoblje Zagrebačkoga dramskog kazališta, primopredaja zgrade i inventara obavljena je 24. listopada 1950., a 4. studenoga iste godine Kazalište je izuzeto iz ovlasti Povjereništva za prosvjetu i kulturu te predano u djelokrug Kerempuha. Spajanjem Zagrebačkoga dramskog kazališta i Kerempuhova vedrog kazališta formirana je nova kazališna scena na Kaptolu 9 – Zagrebačko gradsko kazalište Komedija. Ime mu je dao Fadil Hadžić, tadašnji direktor satiričkoga lista Kerempuh, koji je u novoj instituciji prepoznao prostor za urbanu duhovitost i glazbeno-scenski spektakl.

U ansambl su, uz bivše članove Zagrebačkoga dramskog kazališta, ušli i pojedinci iz Hrvatskoga narodnog kazališta te odabrani amateri. Svečano otvorenje uslijedilo je 29. studenoga 1950. izvedbom satiričnoga kolaža „Kerempuhov vedri program“.

Osnutak Kazališta Komedija 1950. u prostoru oduzetom Katoličkoj crkvi na Kaptolu u Zagrebu valja promatrati na sjecištu političke simbolike, kulturne politike i estetske orijentacije ranoga socijalističkog razdoblja u Jugoslaviji. U vremenu obilježenu napetim odnosima države i Crkve, osobito nakon procesa protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca, prenamjena prostora u neposrednoj blizini sjedišta Zagrebačke nadbiskupije imala je neizbježnu simboličku dimenziju. Otvaranje kazališta na Dan Republike dodatno je učvrstilo njegovu povezanost s novim državnim poretom i potvrdilo preoblikovanje urbanog prostora u skladu s ideološkim i institucionalnim prioritetima vlasti. Istodobno, programska orijentacija kazališta prema komediji, opereti i satiri predstavlja važan estetski i društveni moment. U kontekstu kulturne politike koja je još naglašavala društvenu angažiranost i ideološku funkciju umjetnosti, osnutak kazališta vedrine i lakšega žanra može se tumačiti kao odmak od dominantnog modela ozbiljne dramske produkcije. Taj odmak nije nužno značio otpor sustavu, ali jest signalizirao postupnu transformaciju kulturnog polja prema većem pluralizmu izraza i potrebi za urbanom, popularnom zabavom unutar institucionalnog okvira.

Stoga osnutak Komedije nije moguće svesti ni na puku administrativnu prenamjenu prostora ni na jednoznačan ideološki obračun. Riječ je o kompleksnom događaju u kojem se prelamaju simbolička demonstracija nove društvene moći, redefinicija odnosa prema crkvenom prostoru te istodobno oblikovanje kazališta kao mjesta estetske

vedrine i društvenog rasterećenja. Upravo u toj višeslojnosti leži njegova povijesna relevantnost.

Komedija započinje svoj kazališni život njegujući sve scenske žanrove – bez ograničenja, osim da sadržaj bude vedar. U teškim poslijeratnim godinama osmijeh je bio potreban i dobrodošao uz idejni temelj: kazalište kao „živi organizam“. Jedan od utemeljitelja kazališta, Pero Budak, koji je upravo za Komediju 1953. napisao jednu od najizvođenijih predstava u povijesti kazališta, „Klupko“, u svojim je razmišljanjima o kazalištu zapisao da film, uza sve svoje tehničke i propagandne prednosti, ne može nadomjestiti temeljnu činjenicu da „živi čovjek igra pred živom publikom“. Ta rečenica nije tek nostalgичna obrana teatra pred naletom modernih medija; ona je programska osnova na kojoj je Komedija gradila svoj identitet.

Kazalište je, prema Budaku, „jedno jedino tijelo povezano tisućama krvnih žilica“ – pozornica i gledalište u stalnoj su izmjeni energije. Upravo ta neposrednost omogućila je Komediji da razvije snažan odnos s publikom, odnos koji je često nadilazio puku konzumaciju predstave i prerastao u dugogodišnju lojalnost.

Na repertoaru novoosnovanoga kazališta ubrzo su se našli svjetski klasici poput Gollondija, Pirandella, Shakespearea i Ionescoa, kao i domaći autori: Držić, Brezovački, Cesarec, Matoš i Krlježa. Opereta „Zemlja smiješka“ Franza Lehára premijerno je izvedena već 23. prosinca 1950. u čast osnutka Kazališta, čime su glazbene predstave – opereta, mjuzikl i rock-opera – tijekom sljedećih desetljeća postale trajno programsko opredjeljenje Komedije.

Opereta kao otpor i afirmacija

U poslijeratnom razdoblju opereta je često bila percipirana kao ostatak „građanskog“ ukusa. Ipak, zagrebačka publika pokazala je drukčije raspoloženje. U manje od godinu dana ista „Zemlja smiješka“ izvedena je 65 puta – broj koji jasno govori o potrebi za glazbenom vedrinom i romantičnim eskapizmom. U povodu pete obljetnice rada kazališta Jakov Gotovac skladao je glazbenu igru „Đerdan“ i izvorno namijenio Komediji. Praizvedba je održana 29. studenoga 1955. u režiji Tita Strozzića, a djelo je odmah nakon praizvedbe dobilo nadimak „Mali Ero“, zbog sličnosti s Gotovčevom najpoznatijom operom „Ero s onoga svijeta“.

Tijekom sljedećih desetljeća Komedija postavlja operete Johanna Straussa ml., Imrea Kálmána, Jacquesa Offenbacha, Franza von Suppéa, Srećka Albinija, Ivana pl. Zajca i Ive Tijardovića. U tim produkcijama oblikuje se specifičan stil: kombinacija pjevačke preciznosti, glumačke razigranosti i koreografske discipline. Orkestar, zbor i balet postupno postaju stalni i profesionalno profilirani ansambli. Opereta je u Komediji doživjela rehabilitaciju – ne kao nostalgичni žanr, nego kao vitalna forma koja zahtijeva tehničku izvrsnost i stilsku jasnoću a činili su ga vrsni pjevači i pjevačice. Među njima se isticala primadona Ruža Cvjetičanin te tenor Đani Šegina, miljenik publike i nezaboravni „čar-daš-kavalir“.

Mjuzikl: globalni žanr u lokalnom kontekstu

Iako je kazalište osnovano 1950., tijekom prvoga desetljeća glazbeni su repertoar činile isključivo operete i komične opere. Šezdesete označavaju zaokret prema mjuziklu. Pod ravnanjem Vlade Štefančića, Kazalište Komedijska postaje ne samo hrvatsko nego i europsko središte toga žanra. Prvi mjuzikl izveden u Kazalištu Komedijska bio je „Poljubi me, Kato“ (*Kiss Me, Kate*), premijerno postavljen 1960. Postavljanje djela Cola Portera je označilo prekretnicu i početak sustavnog uvođenja mjuzikla u hrvatsko kazalište.

Publika je ovaj novi, američki žanr prihvatila s velikim entuzijazmom, prepoznavši u njemu moderniji i dinamičniji oblik zabave u odnosu na dotadašnje klasične operete. Zanimljivo je napomenuti da je Leonard Bernstein mjuzikl nazvao „novom životinjom“ (engl. *new animal*). Bernstein je ovaj izraz koristio kako bi opisao jedinstvenu prirodu mjuzikla kao hibridnog žanra koji nije niti čista opera, niti opereta, niti klasična drama s pjevanjem, već potpuno nova, integrirana umjetnička forma u kojoj su glazba, ples i drama nerazdvojni što je u njegovo vrijeme doista predstavljalo evolucijsku promjenu u glazbenom kazalištu.

Upravo prepoznajući taj novi glazbeni pravac Vlado Štefančić afirmirao je mjuzikl kao relevantan i umjetnički vrijedan žanr na domaćoj sceni. Pod njegovim vodstvom Komedijska je postavila niz svjetskih i domaćih hitova, među kojima se posebno ističe „Jalta, Jalta“, koji je postao simbol kazališta i epohe. Publika je počela percipirati Komediju kao prestižno mjesto „zagrebačke škole mjuzikla“, što je kulminiralo velikim redovima za ulaznice od početka 1970-ih pa sve do danas. Mjuzikl „Jalta, Jalta“ postao je nacionalnim ponosom, oduševljenje je preraslo u kulturni fenomen, a pjesma „Neka cijeli ovaj svijet“ postala je neslužbena himna koja se sve do danas pjeva s glumcima.

Nakon „Jalte, Jalte“, postavljaju se domaći mjuzikli: „Dundo Maroje“ (prema tekstu Marina Držića libreto M. Fotez, glazba Đelo Jusić, 1972.); „O Kaj“ (libreto N. Škrabe, B. Senker, T. Mujičić glazba S. Kalogjera, 1974.); „Grička vještica“ (libreto I. Krajač, glazba K. Metikoš i M. Prohaska, 1979.), „Car Franjo Josip u Zagrebu“ (libreto M. Grgić, glazba A. Kabiljo, 1989.), „Lady Šram“ (libreto Nino Škrabe, glazba Arsen Dedić, 1991.), „Kralj je gol“ (tekst M. Grgić, glazba Alfi Kabiljo, 1994.), „Crna Kraljica“ (libreto M. B. Popović, glazba J. Skender, 1995).

Vrhunac domaće produkcije ipak predstavlja u svijetu treća rock-opera „Gubec-beg“ (1975.), djelo autorskog tima Krajač – Metikoš – Prohaska. Izvedena u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog, predstava je u 212 izvedbi okupila više od 438.000 gledatelja. Bila je to i umjetnička i produkcijska prekretnica sa zahtjevnom scenografijom, inovativnim zvučnim rješenjima i snažnom interpretacijom, čime se dokazalo da domaći autorski tim može stvoriti djelo međunarodnog dosega.

Uslijedile su domaće i licencirane produkcije koje su dodatno proširile repertoar, među kojima su i svjetski hitovi: „Isus Krist Superstar“, „Chicago“, „Aida“, „Briljantin“, „Mamma Mia!“, „Kosa“, „Ljepotica i zvijer“, „Jadnici“ i posljednji na repertoaru – mjuzikl „Six“. Time je Komedijska postala most između globalne produkcije i lokalne izvedbene tradicije. Trenutno je u pripremi novi projekt – „Radio Dubrava“ (libreto A. Tonković, glazba J. Houra, I. Prajo, A. Kunštek, F. Bojić).

Dramske predstave

U prvome desetljeću djelovanja Komedija razvija repertoar koji kombinira pučku komediju, društvenu satiru i adaptacije stranih komediografskih tekstova. Ključan trenutak u formiranju dramskog identiteta kazališta predstavlja praižvedba komedije „Klupko“ (1953.), autora Pere Budaka, napisane upravo za Komediju. Ova je predstava ubrzo postala jedan od najizvođenijih dramskih tekstova u hrvatskom kazalištu druge polovine 20. stoljeća te učvrstila status Komedije kao pozornice koja afirmira domaće autore.

Repertoar toga razdoblja oslanjao se na komunikativnost, humor i jasno strukturirane dramske zaplete, čime je kazalište ostvarivalo snažnu povezanost s urbanom zagrebačkom publikom.

Iako se 1970-ih snažno razvija segment glazbenog teatra (osobito nakon uspjeha mjuzikla „Jalta, Jalta“), dramski repertoar nije nestao iz programske politike. Komedija u tom razdoblju izvodi niz komedija hrvatskih i stranih autora, uključujući društveno-satirične tekstove i adaptacije klasika svjetske komediografije. Dramske produkcije često tematiziraju svakodnevne odnose, birokraciju, obiteljske sukobe i društvene apsurdne, zadržavajući lakoću izraza kao temeljnu estetsku odrednicu. Time Komedija ostaje kazalište srednjeg žanra – između pučke komedije i građanske satire.

U razdoblju društvenih i političkih promjena 1990-ih godina, kazalište zadržava komediografski okvir, ali repertoar pokazuje i veću otvorenost prema suvremenim temama te adaptacijama popularnih stranih naslova. Dramske predstave često su bile strukturirane kao komorne komedije ili konverzacijski komadi, s naglaskom na glumačku interpretaciju. U tom se razdoblju nastavlja i suradnja s istaknutim redateljima europskog kazališnog kruga, među kojima se ističe i Jiří Menzel, čije je redateljsko ime povezano s poetikom suptilne ironije i humanističkog humora.

Danas dramske predstave u Komediji koegzistiraju s dominantnim glazbenim repertoarom. Iako mjuzikl oblikuje vizualni identitet kazališta, komedija kao dramska forma ostaje trajna konstanta programske koncepcije. Suvremene produkcije često kombiniraju klasičnu komediografsku strukturu s aktualnim društvenim kontekstom, njegujući suradnju s domaćim autorima, čime kazalište održava kontinuitet vlastite tradicije, ali i odgovara na promjene u recepciji publike.

Dramski segment Komedije, kroz više od sedam desetljeća, pokazuje stabilnost žanrovskog identiteta: riječ je o kazalištu koje njeguje humor, komunikativnost i repertoarnu dostupnost, ali istodobno čuva kontinuitet profesionalne dramske produkcije.

Prostorna ograničenja i obnove

Komedijina pozornica, u doba svojih početaka još mnogo manja nego danas, oduvijek je bila ograničavajuća prepreka scenskim produkcijama. U nekoliko je navrata proširivana, koliko su prostorne mogućnosti i građevinski propisi omogućavali. U početku je bila metar i pol plića, a i strop je bio toliko niži. Scenografi i redatelji na razne su se načine snalazili i domišljali kako bi je stvarno ili prividno povećali. Za mjuzikl „Slatka Irma“ (1965.) čak je bila izrađena rotirajuća pozornica, ali je, nažalost, uništena kad je ta predstava skinuta s repertoara. Zato je Komedija oduvijek tražila dodatne, veće prostore za svoje produkcije.

Ubrzo nakon otvorenja Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog pojavila se ondje mogućnost za velike scenske projekte, unatoč tome što podij koncertne dvorane nema sve mogućnosti kazališne pozornice. Zanimljivo je da su stotine izvedbi Komedijinih predstava u Lisinskom, u kazališno-tehničkom smislu, zapravo improvizacije jer dvorana izvorno nije namijenjena kazališnim izvedbama. Kako je u početku zamišljena samo kao koncertni prostor, njezini temelji i konstrukcija nisu omogućavali naknadne preinake. Naročito nedostaje scenska tehnička oprema, prostor za orkestar i zastor. Vrijedni djelatnici dvorane i kazališta, u sprezi s maštovitošću i kreativnošću kazališnih autora, pronalazili su mogućnosti kako scenske projekte što bolje uklopiti na koncertni podij koji barem veličinom prostora, ali i gledališta, omogućava suvremeni mjuzikalski spektakl. U potpunjavanje rasvjetne opreme i ozvučenje bitni su preduvjeti u produkciji mjuzikala. Već je u rock-operi „Gubec-beg“ (1975.), u doba koje još nije poznavalo bežične mikrofone, ingeniozno riješena mreža mikrofona uklopljenih u scenografiju tako da se nisu odviše isticali. Režija i mizanscena omogućavale su izvođačima logično kretanje i scensku akciju, uvijek uz potrebnu čujnost. Ukupno je oko dvije stotine izvođača ostvarilo taj veliki kazališni spektakl, a dvadesetak godina prije na Komedijinu pozornicu jedva se uguralo desetak članova zbora te nekoliko solista i baletnih plesača.

Poslije „Gubec-bega“, Komedija u Lisinskom postavlja „Gričku vješticu“ (1979.), „Jadnike“ (1982.), „Crnu kraljicu“ (1995.), „Jesusa Christa Superstara“ (2000.), „Kosu“ (2003.) i „Ljepoticu i zvijer“ (2022.). Povremeno su u Velikoj dvorani izvođeni „O'kaj“, „Jalta, Jalta“, „Dundo Maroje“, „Splitski akvarel“, „Ivan od leptira“, „Aplauz“ i razni koncerti te „Vjenčani list“ u Maloj dvorani. Ukupan broj Komedijinih izvedbi u Lisinskom prelazi broj 560, a imajući u vidu kapacitete gledališta i popunjenost dolazimo do skoro milijun posjetitelja. Potreba za što većom produkcijom dovela je do pokretanja Intimne scene u ožujku 1959., a predstave su izvođene kasno navečer, nakon glavne predstave u kazalištu. Od 2018. druga scena postaje Klub Kazališta Komedija u Cesarčevoj ulici, u kojemu je samo u 2024. održano 246 raznih događanja (cabaretske, dramske predstave i raznovrsni koncerti).

U gledalištu Kazališta Komedija nalazi se 436 sjedala. Prva velika i temeljita obnova te dogradnja zgrade provedena je u sezoni 1957./1958., kada je kazalište djelovalo na zamjenskim pozornicama Dramskog kazališta „Gavella“, Doma JNA (današnjega Doma Hrvatske vojske u Zvonimirovoj ulici), Radničkog doma, Društvenog doma Trešnjevka te na Ljetnoj pozornici u Varšavskoj ulici.

Od sredine 1986. do jeseni 1988. uslijedila je nova velika rekonstrukcija u sklopu obnove objekata za potrebe Univerzijade. Nakon potresa, 2021., započela je cjelovita konstrukcijska obnova: od temelja do zamjene krova, obnova sustava grijanja i klimatizacije, kao i temeljito unutarnje uređenje gledališta i osobito prostora garderoba i izvođačkih sadržaja. Radovi su završeni u rekordnom roku od sedam mjeseci tijekom kojih se u Lisinskom pripremala i održavala predstava „Ljepotica i zvijer“. Uprava Komedije se u tom razdoblju također preselila u novi prostor, na adresi Dolac 2, dok su prostori nekadašnje uprave na Kaptolu 27 prenamijenjeni u radionice i arhiv.

Ansambl Kazališta Komedija

Zagrebačko gradsko kazalište Komedija već se na početku svojega djelovanja trajno opredijelilo za dvostrukost izričaja: dramski, odnosno komediografski, i glazbeno-scenski. Ansambl Komedije okuplja umjetnike različitih struka – dramske glumce, glumce-pjevače, pjevače opernog i zabavnog usmjerenja, soliste i zbor, orkestralne glazbenike te baletne umjetnike.

Za razliku od drugih hrvatskih nacionalnih kazališta, u kojima su drama, opera i balet organizacijski razdvojeni i umjetnički djeluju kao samostalne cjeline, Komedijin ansambl – njegujući vlastitu raznolikost – nastupa kao jedinstveno umjetničko tijelo. Takav model izravno proizlazi iz specifičnosti njezina glazbenog repertoara.

U umjetničkom ansamblu nalazimo niz istaknutih umjetnika koji su obilježili širi prostor hrvatske kulture, a dio svojih karijera ostvarili su upravo u Komediji. Među njima su dirigenti – Boris Papandopulo, Miro Belamarić, Vjekoslav Šutej, Pero Gotovac, Veseljko Barišić; redatelji – Vladan Švacov, Georgij Paro i Marin Carić; glumci – Ivo Serdar, Ana Karić, Ivan Kadić i Uglješa Kojadinović; sopranistice Sonja Šagovac i Nada Sirišćević Ruždjak, kao i skladatelj Silvije Foretić, koji je u Komediji započeo svoj profesionalni put.

Godine 1970. Komedija je pružila utočište legendarnom bardu hrvatskoga glumišta Titu Stroziju kako bi upravo u njoj, umjesto u svojem matičnom HNK-u, proslavio pedesetu obljetnicu bogatoga i svestranog kazališnog rada. Već sljedećega dana je preminuo, što je toj obljetnici dalo snažnu simboličku dimenziju.

Ograničen prostor kazališta uvjetovao je i veličinu ansambala, pa su Komedijin orkestar i zbor među najmanjima u Hrvatskoj. Ipak, orkestar se s vremenom znatno proširio – od dvadesetak glazbenika početkom osamdesetih, do današnjega sastava s četrdesetak članova. Razvoj i produkcija mjuzikala postavili su nove zahtjeve pred glazbenike u pogledu stilskih raznolikosti: dok u operetama dominira klasični orkestralni sastav, u mjuziklima, uz sustav ozvučenja, raste uloga klavijatura, gitara i ritam-sekcije za pop, rock i jazz izričaj.

Mala pozornica uvjetuje i relativno skroman zbor od dvadesetak pjevača. No za razliku od tradicionalnih kazališnih zborova, oni su se odavno morali prilagoditi sve većim scenskim zahtjevima mjuzikla – u koreografiji, pokretu i glumi. Prekretnica je bila produkcija mjuzikla „Aplauz“, 1985. Pjevači su tada glumili i plesali, glumci pjevali i plesali, a plesači pjevali i glumili – trend koji se nastavio do danas.

U Komediji se oduvijek plesalo. U počecima su plesne brojeve u operetama izvodila dva ili tri plesača, uglavnom gostujući umjetnici iz Baleta HNK-a. Već u veljači 1951., u Kerempuhovu vedrom programu br. 2, nalazimo kratki komični balet u jednom činu – „Trampa“, a iste godine u političko-satiričkoj reviji „Bakanal“ i baletne groteske „Cancan“ i „Bakanal“. Prvi samostalni baleti bili su baletni umetak *Ispit srca i uma* u operi „Život na mjesecu“ (1954.) i balet „Mlle Lily“ (1966.), oba u izvedbi gostujućih solista. U jesen 1961. osnovan je Baletni ansambl od dvanaest plesača (šest parova), koji je djelovao do kraja sezone 1964./1965. Početkom sedamdesetih stalni kućni ansambl postaje Studio za suvremeni ples pod vodstvom Tihane Škrinjarić. Kao vanjski suradnici sudjeluju u intenzivnoj produkciji hrvatskih mjuzikala i rock-opera sve do 1986. Nakon obnove zgrade 1988. djeluje Plesni ansambl, koji sredinom 1994. postaje stalni Baletni

ansambl, a od 2009. do 2012. ostvaruje tri samostalne baletne predstave.

Komedijini umjetnici, kao jedinstveno umjetničko tijelo uvjetovano repertoarom, uz podršku tehničkog i administrativnog osoblja, sudjeluju u najširem žanrovskom rasponu – od opereta i komičnih opera do mjuzikala, pop- i rock-opera, baleta i gala koncerata.

Sedamdeset i pet godina Komedije potvrđuje riječi teatrologa Nikole Batušića da se njezino žanrovsko određenje potvrđuje kao estetska kategorija i društvena vrijednost.

Komedija je ostala vjerna ideji da kazalište postoji u susretu živog izvođača i žive publike. U tom susretu – na pozornici koja je istodobno intimna i spektakularna – oblikovana je zvučna i emocionalna memorija Zagreba.

Nada u novu, suvremenu kazališnu zgradu nije tek infrastrukturno pitanje, nego kulturna strategija koja je odavna izostala. Jer Kazalište na Kaptolu nije samo povijest vedrine – ono je trajni projekt hrvatske glazbene i kazališne budućnosti.

Anto STANIĆ

Fra Anđeo osvoji Bosnu bez mača i plača

Priča o fojničkoj ahdnami

Jutarnje sunce milovalo me i budilo nježno kao da je znalo da imam neku obvezu tog subotnjeg dana. Ta prekrasna jutarnja sunčeva svjetlost najavljivala je lijep i zanimljiv dan. Sjetih se da sam prijateljima obećao zajednički odlazak na izlet te sam se trznuo i odmah ustao. Brzo sam se spremio, zgrabio potrebne stvari, upalio džip i krenuo prema Kiseljaku. Tamo su me čekali prijatelji koji su, žurno i veselo, uskočili u auto. Nijedan osjećaj nije tako lijep kao prijateljstvo koje nas uvijek čini boljim i plemenitijim ljudima. Vozeći se, osjećali smo ljepotu jutra i uživali u prirodi koja je pred našim očima razvila svoj raskošni sjaj. Mjesto na koje smo se zaputiti nalazi se na tromedi Fojnice, Busovače i Kiseljaka, na planini Zahor, nadmorske visine 1423 m, a zove se Kašte. Već stotinjak godina, s malim prekidima, pri kraju mjeseca svibnja, obično subotom, svećenici zakažu skup i održe svetu misu za fra Anđela Zvizdovića i svećenike koji su tu boravili prije petsto pedeset godina.

Za fra Anđela i fojničku ahdnamu sam čuo, ali nisam znao da je fra Anđeo tada boravio na ovoj planini niti sam znao razloge tog njegova boravka.

Od Fojnice smo se počeli uspinjati prema izletištu preko naselja Banja, asfaltnim, krivudavim putem dugim pet kilometara, a još oko šest kilometara smo se vozili makadamskim putem. Stigli smo na Kašte oko deset sati. Tu se već bilo okupilo mnogo izletnika, hodočasnika. Mnogi izletnici, držeći se tradicije, došli su pješice. Dolazili su iz Busovače, Brestovskog, Gromiljaka, Kiseljaka, Fojnice i okolnih sela. Kako je koje društvo, odnosno skupina ljudi dolazila, tako je i zauzimala mjesto za odmor. Mnoga su društva već ložila vatru, pripremala su se jela s roštilja. Jelo se i pilo.

Mjesto na koje smo mi došli nalazi se na sjeveroistočnoj strani planine Zahor, na nadmorskoj visini od oko tisuću i dvjesto metara. Visoravan iznad pećine punila se ljudima koji su pristizali pojedinačno i u skupinama. Oni hrabriji silazili su u podnožje da odozdo vide drevne dograđene prostorije uz pećinu.

Tu, na visoravni, uz rub pećine, služena je misa. Do početka mise, okupilo se oko četiri stotine ljudi te je točno u jedanaest sati počelo misno slavlje.

Ovo mjesto pripada župi Brestovsko pa je, po crkvenim pravilima, brestovački župnik fra Mirko Majdandžić najavio početak mise kao i svećenika koji će služiti svetu misu, te

objasnio razloge okupljanja na ovom mjestu. Sve je rekao u nekoliko rečenica, što je dovoljno za one koji tu dolaze godinama, ali za mene koji sam tu prvi put, bilo je nedovoljno. Nakon mise, koja je trajala četrdesetak minuta, moja se znatiželja povećavala i izazvala želju da saznam nešto više o fra Anđelu Zvizdoviću i ovom povijesnom mjestu, jer sam držao da ništa ne može biti sveto samo po sebi.

Izletnici koji još nisu osigurali mjesto, rasuli su se po širokoj visoravni, tražeći pogodna mjesta za boravak u prekrasnoj prirodi i na sunčanu danu. Uživali su u velikoj blagodat prirode. Sreća se nalazi u svemu, treba je samo prepoznati.

Imao sam svoje društvo, ali sam iz znatiželje obilazio i druga u želji da saznam što više o ovom mjestu i fra Anđelu. U razgovoru nakon mise, puno toga sam čuo od fra Mirka Majdandžića, župnika župe Brestovsko, čijoj župi ovo mjesto i pripada. Drugi su mi svećenici preporučili knjige iz kojih ću još puno više saznati o ovom mjestu i njegovu značaju.

Vrativši se kući, nisam mirovao te za kratko vrijeme nadopunih svoje znanje i složih mozaik o fra Anđelu, sultanu Mehmedu II. i glasovitoj ahdnami.

Ne zna se sasvim točno, ali se pretpostavlja, da su fojnički franjevci dali da se izgrade prostorije, odnosno fratarske ćelije u pećini na Zahoru, u prvoj polovini petnaestog stoljeća. Neimari su pećinsku šupljinu zazidali s vanjske strane i unutra napravili tri prostorije. Visina prostorija od zemlje iznosi oko tri metra. Nije bilo nikakvih stuba, već su se fratri penjali pomoću ljestava, koje su nakon upotrebe povlačili prema gore, tako da nitko nepoželjan nije mogao ući. Fratri su tu dolazili na duhovne vježbe i molitve te učili strpljivo podnositi sve životne nedaće.

Tko je bio fra Anđeo Zvizdović? Rodio se oko 1420. ili u selu Zvizd između Kreševa i Lepenice, u župi Vrhbosna, ili na Vrbasu, u selu Zvizde kod Gornjeg Vakufa. Po pisanju, Zvizdovići roditelji bili su plemenita roda pa su u tom duhu odgajali i svoju djecu. Dokumenti tvrde da je Anđeo učen dobrom vladanju i da je obrazovan na temeljima grčke filozofije. Bio je rječit i pun Duha Božjeg, otvoren za susrete i komunikaciju pa su se ljudi s njim rado družili. Rado je slušao istaknutog apostolskog misionara u Bosni fra Jakova Markijskog, čovjeka velike kulture srca i uma. Oduševljen nastupima fra Jakova i potaknut Duhom Božjim, Anđeo je prigrlio katoličku vjeru oko 1432.. U krilo Katoličke crkve, primio ga je fra Jakov Markijski. Anđeo se nije zadovoljio time, oduševio ga je franjevački duh i poželio je postati franjevcem. Fra Jakov je odjenuo Anđela u franjevački habit. Ime Anđeo mu je redovničko, dok njegovo pravo ime nije poznato. Pod tim imenom ušao je u franjevačku zajednicu u Bosni, završio svoj odgoj i obrazovanje i postao svećenikom i apostolskim misionarom. Imao je iznimne moralne i intelektualne sposobnosti pa je uskoro postao poglavar franjevaca Bosne Srebrene.

Uskoro s jugoistoka započe velika turska vojna. Smederevo u Srbiji se predade bez borbe 1459., čime je sultan Mehmed II. Osvajač, koji je u tom poslu imao vještu i sigurnu ruku da mu nije bilo ravna, okončao osvajanje Srbije. Odmah potom, započeo je s osvajanjem Bosne. Godine 1461. zauzeo je Srebrenicu i Zvornik, a 1463., sa sto pedeset tisuća vojnika zauze Podrinje i provali u srednju Bosnu. Nakon tri dana opsade, od 19. do 21. svibnja, predaje se utvrđeni grad Bobovac, prijestolnica Kraljevine Bosne. Tadašnji kralj Stjepan II. Tomašević, sklonio se u tvrđavu u Ključu gdje bijaše zarobljen. Nakon prisilne objave da se gradovi Bosne predaju bez borbe, kralj Stjepan II. pogubljen je s mnogo svojih velikaša. Kraljica Katarina sklonila se u Dubrovnik, a poslije u

Rim gdje je i umrla. Djeca su joj odvedena u zarobljeništvo u Carigrad. Poslije pada Bobovca, Jajca i Ključa, Osmanlijama se predalo sedamdeset bosanskih gradova bez borbe, a po nekim drugim izvještajima –sto sedamnaest gradova i oko tristo naselja. Mnogo su stanovnika Bosne Osmanlije odvele u zarobljeništvo, a oko trideset tisuća mladića u janjičare. Teški tamni oblaci prekrili su Bosnu.

Zbog straha od Osmanlija, mnoštvo naroda pobjeglo je u susjedne zemlje. Mnogo ih se sklonilo u planine i šume sa svojim duhovnicima, svećenicima, čekajući tamo providnost sudbine. Mehmed II., njegove velmože i suradnici, primjećuju da nema naroda po gradovima i selima, da je negdje pobjegao i sklonio se. Što će im zemlja bez naroda, bez robova, bez onih koji će plaćati porez? Mehmed II. duboko se zamislio nad tim problemom.

Na planini Zahor, na Kaštelima, sklonio se fra Anđeo Zvizdović, tadašnji poglavar franjevac Bosne Srebrene sa svojim fratrima i mnogobrojnim narodom prazne duše i ravnodušnih očiju, drhtavim i ozeblim od straha i neizvjesnosti. Fra Anđeo je bio u velikoj dvojbi: ostati na svome ili otići u tuđinu? Dugo je razmišljao i došao do zaključka da bi susret i razgovor s osmanlijskim vlastima mogli biti jedino rješenje.

Pećina na Kaštelima

Nikad nije točno utvrđeno je li sultan Mehmed II. pozvao fra Anđela na razgovor, ili je fra Anđeo došao sam pod šator Mehmeda II. koji se tih dana nalazio u Milodražu, polju u podnožju planine Zahor, a u blizini Brestovskog. Mehmed II., ozbiljan, čutljiv i namršten, primio je fra Anđela na razgovor. Ulazeći u sultanov šator, fra Anđeo je molio Boga da bude snažan bez sile, vojske i mača. Na sultanov upit – zašto je došao, fra Anđeo je sve što je imao reći rekao brzo, precizno i rječito:

– Tražim da sa svojim svećenstvom i narodom ostanem živjeti na ognjištima pradjedova u miru i sigurnosti. Narod je pobjegao od straha za život. Što će ti zemlja bez naroda?

Potom sultan Mehmed upita fra Anđela:

– Što bi ti uradio s narodom?

Fra Anđeo odgovori:

– Dopustio bih narodu da živi i radi na svojoj zemlji bez progona.

Sultan se nije dugo dvoumio. Obećao je narodu slobodu, a fratrima slobodno propovijedanje vjere u crkvama. Mudri fra Anđeo tražio je napismeno to obećanje za trideset samostana, u kojima je on bio poglavar tadašnjih franjevaca, kako bi ih uvjerio da su slobodni i zaštićeni.

Sultan Mehmed II. dozva čatu i izdiktira mu državni akt na najvišoj razini, točnije, ahdnamu, dokument koji će osigurati višestoljetnu slobodu vjere u multireligijskoj Bosni. Ahdnama je napisana, potpisana i predana fra Anđelu 28. 5. 1463.

Prijevod fojničke ahdname s osmanlijskog na bosanski jezik, glasi:

Ja, sultan Mehmed – han, dajem na znanje cijelom svijetu, kako prostom puku, tako i odličnijim, da su posjednici toga carskog fermana, bosanski franjevci, našli veliku pažnju, te zapovijedam: Neka nitko ne smeta i ne uznemirava spomenute i njihove crkve! Neka mirno stanuju u mom carstvu. A oni koji su izbjegli, neka budu slobodni i sigurni. Neka se povrate i neka se bez straha u zemljama moga carstva nastane u svojim samostanima. Ni moje Visoko veličanstvo, ni moji veziri, ni moji službenici, ni moji podanici, niti itko od stanovnika moga carstva neka ih ne vrijeđa i ne uznemiruje, ni njih ni njihov život, ni njihov imetak, ni njihove bogomolje.

Ahdnama

Dopušta im se iz tuđine dovoditi ljude – svećenike u moju zemlju. Stoga spomenu-tim izdajem uzvišenu povelju u kojoj im posvećujem svoju brigu i pažnju, te se kunem teškom zakletvom: Tako mi Stvoritelja zemlje i nebesa, koji hrani sva stvorenja, i tako mi sedam musafafa, i tako mi našeg velikog Božjeg poslanika Muhameda i 124 000 pejj-gambera, i tako mi sablje koju pašem, niko ne smije ovo prekršiti što je napisano, dok oni budu pokorni mojoj službi i vjerni mojoj zapovijesti.-

Stalna fra Anđelova dvojba bila je i dalje: priznati lojalnost jačem gospodaru u zamjenu za kakav-takav opstanak, slobodu vjere i zaštitu imovine ili sve ostaviti i pobjeći? Franjevci su bili uz narod i to su dokazali tijekom više stotina godina, a dokazuju i danas. Bili su uzor i uzdanica puka. Fra Anđeo je u samom trenutku pada Bosne okupio preostalo stanovništvo i uz pomoć franjevačke bosanske vikarije koja je bila prisutna na prostorima porobljene Bosne, uspio očuvati etničko-kulturni identitet i vjeru. Taj uspjeh bio je jedan od onih trenutaka nenadanog sjaja u sveopćem mraku koji je dolaskom Osmanlija pao pred oči bosanskim kršćanima.

Veliki književnik Nikola Šop u svojoj drami „I Bosna šaptom pade“, opisa fra Anđela Zvizdovića kao osobu u kojoj je duša treperila natprirodnom vrijednošću i koja osvoji Bosnu bez mača i plača.

Složih mozaik o fra Anđelu, fojničkoj ahdnami i vjernim i mudrim franjevcima koji su uvijek bili uz svoj narod. Ovaj dio povijesti za mene je najljepši dragulj. Neka se zna istina!

Nakon slaganja mozaika nazvao sam prijatelje iz Kiseljaka da im zahvalim na prekrasnom izletu.

Kronika kulturnih događanja u Mostaru, studeni 2025. – travanj 2026.

21. 11. Predstavljen Zbornik radova „Hrvati u daytonskoj BiH – stanje i budućnost” u Muzeju moderne umjetnosti Sveučilišta u Mostaru. Zbornik su predstavili predsjednik HNS-a BiH dr. Dragan Čović, predsjednik Hrvatske akademije za znanost i umjetnost u BiH akademik Mladen Bevanda, bivši sudac i predsjednik Ustavnog suda BiH Mato Tadić te recenzentica doc. dr. sc. Ana-Mari Bošnjak.

21. 11. U Galeriji kraljice Katarine predstavljena nagrađena knjiga publicista i novinara Davora Dijanića „Hrvatska – država koja se samoukida”, dobitnica nagrade „Benjamin Tolić”. Knjiga donosi analitički i argumentiran uvid u ključne političke, društvene i demografske procese u Hrvatskoj, uz autorovu kritiku strukturalnih slabosti te političko-kulturnih devijacija koje ocjenjuje prijetnjom dugoročnoj stabilnosti i identitetu države.

28. 11. U organizaciji HAZU-a u BiH održan okrugli stol posvećen romanu „U mraku” autora Ilije Jakovljevića, mostarskog književnika, odvjetnika, publicista i humanista, koji organizatori smatraju jednim od najvažnijih literarnih svjedočanstava o Mostaru. Roman „U mraku” jedinstveno je djelo, koje u 25 poglavlja prikazuje Mostar uoči i tijekom Prvog svjetskog rata kroz slojevit likove i turbulentno društveno ozračje, roman o urbanoj jezgri Mostara, intelektualcima, radnicima i svakodnevicima grada koji je doživljavao snažan urbani i društveni razvoj. O životu i djelu Ilije Jakovljevića te Mostaru njegova vremena govorio je predsjednik HAZU-a u BiH akademik Mladen Bevanda, a o romanu i unutarnoj fabuli akademik Šimun Musa. O romanu promatranom iz pedagoškog kuta govorila je prof. dr. Antea Čilić. Okruglim je stolom obilježena 80. obljetnica objave romana „U mraku”.

29. 11. Ispred Hrvatskoga doma hercega Stjepana Kosače svečano je upaljena prva adventska svijeća, čime je obilježen početak manifestacije Advent u Mostaru 2025. Program je otvorio Zbor mladih „Amadeus”, nakon čega se okupljenima obratio gradonačelnik Mario Kordić. Svečani blagoslov adventskih svijeća predvodio je biskup Petar Palić, naglašavajući simboliku svijeće nade.

4. 12. U Galeriji kraljice Katarine održana promocija knjige „ILI ĆE SE VITI il' nas neće biti“ autora Ivce Marijačića, dugogodišnjeg novinara i glavnog urednika Hrvatskog tjednika. Kroz ovo djelo autor nastavlja svoj publicistički rad progovarajući analitički i emotivno o temama rata, prošlosti i domovinske povijesti. Uz autora, knjigu su predstavili novinar Josip Jović te novinarka i suurednica Andrea Černivec. U glazbenom dijelu programa nastupila je Etnoskupina „Čuvarice“.

4. 12. U Kosači premijerno izvedena predstava „Zov divljine“ autorice Kristine Kegljen. U predstavi igraju: Jelena Kordić Kuret, Mirela Kordić, Nikolina Marić i Ivan Skoko. Redateljica i autorica adaptacije je Tamara Damjanović, scenografiju potpisuje Sheron Pimpi Steiner, kostimografiju Ivana Živković, autorica je glazbe Katarina Ranković, dok je oblikovatelj svjetla Marko Mijatović.

5. 12. Održana humanitarna prodajna izložba likovnih radova učenika i profesora Srednje škole likovnih umjetnosti Gabrijela Jurkića Mostar. Tema izložbe bila je „Život i djelo kraljice Katarine“, a u povodu 600. obljetnice rođenja kraljice Katarine. Učenici i profesori izradili su pedesetak umjetničkih djela koja su ponuđena na prodaju, a cjelokupan prihod bit će proslijeđen sestrama Služavkama Malog Isusa koje djeluju na Haitiju. Glazbeni doprinos dala je Lucija Zovko. Izložba je održana u organizaciji Tropetovih dana – kultura, vjera, baština, identitet, Glavne podružnice HKD-a Napredak u Mostaru i Srednje škole likovnih umjetnosti Gabrijela Jurkića Mostar.

7. 12. Svečanost „Sevdahom se Mostar okitio“ priređena je u Narodnom pozorištu Mostar, a u povodu prve godine od upisa sevdalinke na UNESCO-ov Reprezentativni popis nematerijalnog kulturnog naslijeđa čovječanstva.

9. 12. U Galeriji kraljice Katarine otvorena izložba pod nazivom „Točke susreta čovjeka i (umjetnika)“ kineskog umjetnika Zhanga Minjia. Kroz bogate grafičke mozaike predstavio je ljepotu i specifičnosti kineske kulture, njezine povijesne procese, tradiciju i razvoj, istodobno ističući i segmente svjetske kulture i arhitektonske baštine.

10. 12. U Galeriji kraljice Katarine održana „Regionalna književna smotra“ u povodu 25 godina Cvitka. Sudjelovale su poznate književnice i književnici za djecu: Hrvoje Barbir Barba, Ivana Čurić, Milena Jukić Bandić, Miljenka Koštro, Zdravka Mila Marijanović, Miro Naletilić, Sonja Škobić, Snježana Martinović i Misijana Brkić Milinković. Smotru su organizirali Matica hrvatska Mostar i Udruga Zdravo društvo Mostar.

12. 12. Službeno je započela manifestacija Advent u Mostaru 2025. na platou iza Gimnazije, a glazbeni je program otvorio Goran Karan.

15. 12. Održan Božićni koncert Škole pjevanja „Belcanto“. Publici je priređena nezaboravna glazbena večer ispunjena toplinom, emocijama i pravim blagdanskim ugođajem. Posebne ovacije publike izmamili su solisti Josipa Medić, Karla Kraljević, Marija Haubrich, Andrej Aničić, Ivana Čale i Kristina Šukan. Potporu koncertu pružio je HT Eronet.

17. 12. U Kosači održana već tradicionalna Adventska književna večer, u organizaciji Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne. U prvome dijelu programa član Upravnog odbora DHKHB-a Ivan Sivrić osvrnuo se na rad društva u protekloj godini. U drugome su dijelu nastupili književnici: Borislav Arapović, Dubravka Bandić, Marija Bošnjak, Viktorija Bukovac, Igor Divković, Marelja Jerkić Jakovljević, Snježana Lovrić, Anto Marinčić, Zdravka Mila Marijanović, Srećko Marijanović, Josip Milić, Zdravko Nikić, Ivo Raguž, Ivan Sivrić, Miljenko Stojić, Viktor Stojkić, Mara Cica Šakotić, Angelina Šuta, Ivan Vrljić i Robert Vučina. Moderator književne večeri bio je Ivan Dugandžić.

17. 12. U Kosači održana tradicionalna manifestacija „Betlehemska svjetlo“ u organizaciji Odreda izviđača Radobolja iz Mostara te humanitarni koncert „Svečanost svjetla“. Nastupili su: Plesni studio B-dance, Romeo Nikolić, Jopetto, Marijo Bevanda, Dario Šunjić, HKUD sv. Ante Cim, Škola pjevanja „Belcanto“, Ples na svili „Vermelho“.

17. 12. U kongresnoj dvorani hotela Mepas održana promocija knjige „Komunikacija i odnosi s javnošću u sportu“, autora prof. dr. Damira Đedovića i prof. dr. Martine Planinić. Knjiga donosi stručan i suvremen pogled na ulogu komunikacije i odnosa s javnošću u sportu, s posebnim akcentom na medije, javni imidž i strateško komuniciranje u sportskim organizacijama.

19. 12. U Kosači održan koncert Tomislava Bralića i Klape Intrade, u sklopu velike jubilarne turneje kojom obilježavaju 40 godina rada.

19. 12. U Galeriji kraljice Katarine, već 31. godinu zaredom, održan tradicionalni Božićni koncert Hrvatske glazbe Mostar. Nastupio je Puhački orkestar pod vodstvom dirigenta Filipa Miloševića. Solisti su bili: Hrvoje Sušac, Anja Krtalić, Josipa Medić i Kristina Šukan, a gosti večeri – Klapa „Belcanto“ i zbor Srednje glazbene škole Ivana pl. Zajca.

19. 12. U Klubu knjige „Ivo Andrić“ u Mostaru održana promocija romana „Čovjek koji je volio kišobrane“ autorice Sanije Matković. Uz autoricu, u programu predstavljanja ovoga znanstveno-fantastičnog romana sudjelovali su Andrija Stojić, Nihad Mešić i Marelja Jerkić Jakovljević.

20. 12. U Kosači izvedena baletna bajka „Orašar“ Ukrajinskog klasičnog baleta. „Orašar“ je jedan od najpoznatijih i najizvođenijih baleta na svijetu. Riječ je o bezvremenskoj novogodišnjoj priči o djevojčici Marie, koja, pronalazeći neobičan dar ispod bora, započinje čudesno putovanje kroz svijet mašte.

22. 12. U Kosači održan tradicionalni božićni koncert „Na dobro vam došao Božić i sveto porođenje Isusovo“. Na pozornici se našlo više od stotinu izvođača, među kojima su: Akademski zbor „Pro musica“ i Mješoviti katedralni zbor „Marija“, te solisti uz pratnju Tamburaškog orkestra Mostar pod ravnanjem Davora Kožula. Nastupili su bend „Mudraci“, prof. Marijana Pavlović te klape „Lakrima“, „Narenta“ i „Ero“. Zborove su za koncert uvježbali don Dragan Filipović i Emil Bevanda. Kao solisti nastupili su: Iva Čović, Monija Jarak Mikulić, Lana Šimić, Josip Aničić, Josip Drinovac, Karlo Milićević, Danijel Perić i Tomislav Perić. Dirigirali su Davor Kožul i Emil Bevanda.

29. 12. Priređena „Poetska nova godina“ koju je organizirala Udruga „Žena s knjigom“ u suradnji s Narodnom bibliotekom Mostar.

29. 12. Održan Napretkov svečani božićni koncert u kapeli crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru. Središnji dio programa izveo je Napretkov Trio „Senso“, koji čine mezzosopranistica Monija Jarak Mikulić, Marijana Pavlović (glasovir) i Elina Gvozdić (violončelo). Nastupili su i Bartolomej Stanković, koji je oduševio publiku pijanističkom virtuožnošću, i bariton Siniša Markanović.

29. 12. Održano predstavljanje zbirke poezije „Kronika pripadnosti“ autorice Anice Miličević. Riječ je o prvoj samostalnoj zbirci ove autorice, koja je već u rukopisu osvojila nagradu na Pjesničkim susretima Drenovci 2024. Razgovor s autoricom vodila je pjesnikinja Anita Pajević. Predstavljanje je održano u Klubu knjige „Ivo Andrić“ u Mostaru.

31. 12. Organiziran doček Dječje nove godine, koju su mostarski mališani dočekali točno u podne na Trgu hrvatskih velikana ispred Hrvatskog doma hercega Stjepana Kosače.

31. 12. Mostar je u novu godinu uveo srbijanski glazbenik Saša Matić. Na dočeku je bilo oko trideset tisuća ljudi. Gosti su u Mostar došli iz cijele BiH, ali i susjednih država. Doček Nove godine organiziran je na platou ispred Gimnazije Mostar.

1. 1. Na reprizi Nove godine nastupio je Adi Šoše. Plesali su Mostarci i njihovi gosti uz Adijeve najveće hitove, ali i bezvremenske pjesme preminulih pjevača Halida Bešlića, Massima Savića, Toše Proeskoga i Olivera Dragojevića.

5. 1. – 9. 1. Održan 19. Sajam dječje kreativnosti „Bajkovnica“, koncept učenja kroz igru, u kojem sudionici, na zabavan i maštovit način, upoznaju glumačke i druge vještine. Kroz radionice glume, plesa, pisanja i crtanja izrade maski i lutki, ali i gledanja inspirativnih predstava, djeca i mladi imaju priliku izraziti se, razvijati kreativnost i zajednički promišljati o temama i problemima koji ih svakodnevno prate. Program je održan na Memorijalnoj sceni 2532.

10. 1. Održan tradicionalni Božićni koncert i prijam u povodu pravoslavnog Božića. Na koncertu u velikoj dvorani Hrvatskoga doma hercega Stjepana Kosače nastupilo je Akademsko kulturno-umjetničko društvo Univerziteta u Beogradu „Španac“. Publika je uživala u bogatom i raznovrsnom repertoaru. Organizatori su SPKD „Prosvjeta“ – Gradski odbor Mostar i SPKUD „Gusle“, uz podršku Srpske pravoslavne općine Mostar i manastira Žitomislići.

20. 1. U Narodnom pozorištu Mostar mladi liječnici i studenti Medicinskog fakulteta SUM-a izveli su predstavu „Umišljeni bolesnik“, poznatu komediju slavnog francuskog autora Moliérea. Riječ je o umjetničkom projektu koji okuplja studente i mlade medicinare te je prepoznat kao primjer njihove svestranosti, kreativnosti i društvene aktivnosti. U predstavi igraju: Stjepan Čović, Pejana Rastović, Mehmedalija Bobar, Marijana Lasić, Tomislav Rajič, Petra Zelenika, Matea Zorić, Gabrijel Bozinović i Marinko Jurić.

28. 1. U Galeriji kraljice Katarine otvorena izložba „Eros i Thanatos” autora Tomislava Ostoje, poznatog hrvatskog kipara i slikara. Izložba tematizira dualitet života i smrti, odnosno suprotnost između nagona za životom i iskustvom smrti, a nadahnuta je Freudovim promišljanjem o temeljnim ljudskim vrijednostima i egzistenciji. Izložba je otvorena u organizaciji Središnje uprave HKD-a Napredak, a posjetiteljima se obratio predsjednik Nikola Čiča. Izložbu je otvorio generalni konzul RH u Mostaru Marko Babić. O umjetniku i izložbi govorio je voditelj Galerije kraljice Katarine Dalibor Nikolić.

29. 1. U Galeriji kraljice Katarine predstavljena knjiga „Kako je opstala Lepenička enklava – o obrani Fojnice, Kiseljaka i Kreševa 1992. – 1994.” autora Josipa Tole i Davora Kolende. Knjigu su predstavili predsjednik HAZU-a u BiH akademik Mladen Bevanda, ministar obrazovanja, znanosti, mladih, kulture i sporta Županije Srednja Bosna Bojan Domić, načelnik Kreševa Boris Marić. Predstavljanje knjige održano je u organizaciji Matice hrvatske Mostar i Hrvatskog dokumentacijskog centra Domovinskog rata BiH. Uvodničar ovom predstavljanju bio je ravnatelj Hrvatskog dokumentacijskog centra Domovinskog rata BiH prof. dr. sc. Ivica Šarac, a moderator Tomislav Kvesić.

30. 1. Cjelovečernji program Noći muzeja u Muzeju moderne umjetnosti Sveučilišta u Mostaru započeo je dječjom likovnom radionicom inspiriranom opusom Antuna Borisa Švaljeka. Voditeljica radionice bila je muzejska pedagoginja dr. art. Marijana Pažin-Ivešić. Središnji dio programa bilo je svečano otvaranje retrospektivne izložbe „Oblak u glavi” Antuna Borisa Švaljeka. Izložba obuhvaća 150 djela Antuna Borisa Švaljeka, koja su posuđena iz više hrvatskih muzeja, galerija te brojnih privatnih zbirki. Kustos izložbe je Toni Barać. Autor stručne koncepcije izložbe likovni je i književni kritičar Milan Bešlić, koji je izložbu i otvorio. Okupljenima su se obratili i ravnatelj Muzeja moderne umjetnosti SUM-a Marin Ivanović, ravnatelj Gradskog muzeja Varaždin Miran Bojanić Morandini i predsjednik Hrvatskog društva likovnih umjetnika Tomislav Buntak.

1. 2. U Galeriji kraljice Katarine održan koncert arija i solo-pjesama “Habanera”, u sklopu projekta „Muzičko putovanje sa Simfonijskim orkestrom Mostar“. Aranžmane potpisuje Damir Bunoza, dirigent je bio Filip Milošević, a solisti Iva Čović – sopran, Monija Jarak Mikulić – mezzosopran, Hrvoje Merdžo – bariton, Marijo Bevanda – bariton i Tomislav Perić – bariton.

14. 2. Valentinovskim koncertom u Kosači pod nazivom „Podsjeti me što to bješe ljubav” Simfonijski orkestar Mostar tradicionalno slavi ljubav. Uz orkestar i prateći bend, romantičnu atmosferu upotpunili su solisti Antonija Batinić, Oliver Bevanda, Nenad Tomičić, Anđelka Bukovac, Josip Aničić i Leon Lasić. Aranžmane je pripremio i dirigirao Damir Bunoza.

19. 2. U Kosači predstavljena monografija „Jedinstvena srednja škola” autora Marinka Jovanovića. Uz autora, u predstavljanju monografije sudjelovali su akademik Mladen Bevanda, Karolina Tadić-Lesko, Šimun Novaković i ravnatelj škole Boris Jovanović.

20. 2. Otvorena izložba slika, grafika i crteža Halila Tikveše iz privatne zbirke Pere Buntića. Izložbom je odana počast dugogodišnjem promicatelju kulture i knjige, čije je

djelovanje ostavilo snažan trag u kulturnom životu zajednice. Ovom je izložbom obilježena 2. godišnjica smrti Pere Buntića u Klubu knjige „Ivo Andrić” u Mostaru.

25. 2. U Galeriji kraljice Katarine predstavljena knjiga „Razotkrivanje nametnutih narativa: Samoprogon Hrvata u ratu u BiH, 1991. – 1995.” autora pokojnog Željka Raguža. Knjigu su predstavili: ravnatelj Hrvatskog dokumentacijskog centra Domovinskog rata u BiH prof. dr. sc. Ivica Šarac, nekadašnji predsjednik Federacije BiH koji je govorio o životnom putu i djelovanju Željka Raguža Vladimir Šoljić, predsjednik Glavnog vijeća HNS-a dr. Božo Ljubić, koji su se osvrnuli na ključne teme knjige u kontekstu suvremenih društveno-političkih okolnosti, te autor predgovora knjige prof. dr. sc. Marko Tokić koji je iznio svoje promišljanje o značenju i doprinosu ove knjige. Obratio se i predsjednik HNS-a BiH Dragan Čović, pod čijim visokim pokroviteljstvom je održana promocija, a u organizaciji Hrvatskog dokumentacijskog centra Domovinskog rata u BiH.

3. 3. U organizaciji Franjevačkog samostana i župe sv. Petra i Pavla i Informativnog centra Mir Međugorje, u dvorani ispod zvonika Franjevačke crkve sv. Petra i Pavla u Mostaru održana je promocija knjige „Zašto plačes” autora fra Ike Skoke. Knjigu su, uz autora, predstavili župnik i gvardijan dr. fra Mario Knezović, dr. Mladenko Vukojević i dr. Davorka Topić Stipić.

5. 3. U Lutkarskom kazalištu Mostar premijerno izvedena lutkarska predstava „Samo puhni u rog. Ova topla i neobična priča vodi gledatelje u grad Glistograd, gdje se nered prevara u neočekivani red, a tuga i mali susreti pokazuju kako čak i nevažni događaji mogu donijeti sreću i promjene. U predstavi igraju: Tibor Oreč, Ružica Bošković, Jadranka Popović Miljko, Marta Haubrich, Ivan Nevjestić i Tea Sandžaktar Bijedić.

5. 3. U hotelu Bristol predstavljena dva romana Almina Kaplana – „Mali otac” i „Meho”. U oba romana dominiraju tišina i neizgovoreno, trauma rata je sveprisutna, ali istovremeno neizrečena. S autorom je razgovarao Seid Serdarević.

5. 3. U Kosači premijerno izvedena hit monodrama „MARE – #ženamajkaglumica” Marijane Mikulić, rođene Širokobriježanke. Monodrama je nastala kao osobna i iskrena ispovijest glumice koja bez uljepšavanja govori o braku, majčinstvu, partnerskim odnosima i pokušajima da uskladi obiteljski i profesionalni život.

7. 3. U Narodnom pozorištu Mostar premijerno izvedena predstava „Gradonačelnik ili Ovo je predstava o Mujagi Komadini” autora Adnana Lugonića, u režiji Dine Mustafića. Priča o Mujagi Komadini i danas je živa i važna za Mostar, jer je riječ o čovjeku koji je svojim vizijama, odlukama i djelima ostavio dubok trag u razvoju grada. U predstavi igraju: Izudin Bajrović (k. g.), Saša Oručević, Faris Pinjo (k. g.), Emir Sejfić, Armin Filipović, Emir Spahić, Amela Kreso, Dragana Matrak Bukvić, Emina Topalović (k. g.), Jasmin Krpo i Vedran Vilogorac.

7. 3. – 8. 3. Održano peto izdanje plesnog natjecanja Erigo Dance Star 2026. Organizator je ovog međunarodnog natjecanja Plesni i cheerleading klub Erigo – D, a održano je u dvorani na Bijelome brijegu. Sudjelovala su 52 plesna kluba iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Srbije i Slovenije.

10. 3. U Galeriji kraljice Katarine predstavljen zbornik radova „Bleiburg: Krvavo proljeće u južnoj Koruškoj 1945. i tragedija Hrvata”. O knjizi su govorili prof. dr. sc. Mihovil Biočić, jedan od autora, fra Miljenko Stojić, također jedan od autora, i predsjednik Hrvatske akademske zajednice domovine i dijaspora dr. sc. Josip Stjepandić.

11. 3. Održan korizmeni koncert Dua Cantabile, koji čine bariton Marijo Bevanda i Katja Krolo Šarac, orgulje. Prigodan program korizmenog koncerta činile su sakralne numere koje je Duo Cantabile izveo vrhunskim i nadahnutim nastupom. Koncert je održan u crkvi sv. Petra i Pavla u Mostaru pod pokroviteljstvom Hrvatskog narodnog kazališta Mostar.

12. 3. U galeriji kraljice Katarine predstavljena slikovnica „Isus u Hramu” autorice Nikoline Lovrić. Predgovor za slikovnicu napisao je biskup u miru mons. Ratko Perić, a recenziju klinička psihologica Ivana Granić Galić. Njih dvoje, uz autoricu, bili su i predstavljači ove slikovnice.

18. 3. U Galeriji kraljice Katarine predstavljena monografija „Usora 1991. – 1995.”, koja donosi pregled ratnih događaja i stradanja na području Usore tijekom Domovinskog rata. Monografiju je predstavio ravnatelj Hrvatskog dokumentacijskog centra Domovinskog rata u BiH prof. dr. sc. Ivica Šarac.

19. 3. U Galeriji kraljice Katarine predstavljena knjiga „101 sportska legenda” autora Mire Naletilića, višestruko nagrađivanog dječjeg pisca. Riječ je o sportskom leksikonu na 220 stranica koji su Udruga građana Cvit i Matica hrvatska Mostar krajem prošle godine proglasili najboljom knjigom za mlade u 2025., a predstavljena je u povodu Svjetskog dana pripovijedanja.

20. 3. Održana promocija slikovnice i bojanke „Šimun Petar i prijatelji na stazi”, a u organizaciji HU „Zvončica”. Riječ je o inspirativnom projektu koji donosi priču o dječaku Šimunu Petru, a kroz slikovnicu i inkluzivnu bojanku šalje snažnu poruku o prihvatanju različitosti, razumijevanju i važnosti inkluzije u društvu. Promocija je priređena u Mepas Mallu.

21. 3. U Galeriji kraljice Katarine održan „Koncert mladih” u organizaciji Udruge mladih glazbenika Mostar. Na koncertu su nastupili mladi iz Glazbene škole Ivana pl. Zajca i Muzičke škole I. i II. stupnja te Glazbene škole Ljubuški. Cilj je koncerta poticanje mladih na umjetničko izražavanje promocijom glazbene kulture te stvaranje prostora za afirmaciju mladih glazbenika.

26. 3. U Galeriji kraljice Katarine održana manifestacija Društva hrvatskih književnika Herceg-Bosne „Breviarium poeticum”. Članovi društva i njihovi gosti čitali su svoje pjesme posvećene Uskrsu te pjesme duhovne tematike. U programu su sudjelovali: Angelina Šuta, Antun Lučić, Borislav Arapović, Lidija Petrović, Dubravka Bandić, Hrvoje Barbir sv. Petra, Ivan Bitanga Šujan, Marija Bošnjak, Viktorija Bukovac, Ivan Sivrić, Ivo Raguž, Mara Cica Šakotić, Marela Jerkić Jakovljević, Snježana Lovrić, Srećko Marijanović, Anto Marinčić, Zdravka Mila Marijanović, Zdravko Nikić, Ivan Prskalo, Ivo Pinjuh, Ivan Vrljić, Robert Vučina.

29. 3. Održan svečani korizmeni koncert u Katedrali Marije Majke Crkve u Mostaru. Nastupio je Akademski zbor „Pro musica“, uz trojicu solista i dirigenta Mateja Perića. Kao solisti nastupili su baritoni Tomislav Perić, Danijel Perić i Siniša Markanović. Na programu su bila sakralna djela koja su tematski vezana uz korizmeno vrijeme, dok kroz glazbu donosi poruke sabranosti i duhovne obnove.

30. 3. U Galeriji kraljice Katarine predstavljene slikovnice „Afričke basne” i „Bljeskica” autorice Milene Jukić Bandić. Autorica je do sada objavila dvanaest slikovnica, od kojih su neke uvrštene u školske udžbenike. Predstavljanje je priređeno u sklopu obilježavanja *Tjedna Andersena* u organizaciji Narodne knjižnice HNŽ-a Mostar.

31. 3. U Kosači premijerno izvedena predstava „Čelava pjevačica” Eugénea Ionesca, u produkciji HNK Mostar, u režiji Gorana Damjanca. U predstavi igraju: Nikolina Marić, Miro Barnjak, Mirela Kordić, Ivan Skoko, Ana Frančević i Robert Pehar.

31. 3. Predstavljena slikovnice „Pepi i žuti leptir” i „Bajke: Kapljice dobrote” autorice Sonje Škobić. Predstavljanje je priređeno u sklopu obilježavanja *Tjedna Andersena* na Dječjem odjelu Narodne knjižnice HNŽ-a Mostar.

9. 4. Priređena „Uskrsnica”, uz glazbeni i duhovni program u organizaciji HKD Napredak Mostar i Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Napretkovu domu u Mostaru. U programu su sudjelovali Frama iz Čerina, mladi glazbenici Glazbene škole Brotnjo Ana Nakić na klaviru i Laura Buljan na flauti, glazbena skupina „Pjevanjem do zdravlja” te učenice Ena i Nikol Jovanović.

12. 4. U Kosači priređen duhovno-glazbeni događaj pod nazivom „Večer slavljenja”, posvećen molitvi, zajedništvu i slavljenju kroz glazbu.

13. 4. Spektakularnim Gala koncertom u Hrvatskome domu hercega Stjepana Kosače Hrvatskog narodnog kazališta Mostar, svečano je otvoreno Mostarsko proljeće 2026. – XXVIII. Dani Matice hrvatske Mostar” te službeno započeo dvomjesečni program jedne od najznačajnijih kulturnih manifestacija u Hercegovini. Koncert su organizirali HNK Mostar i Matica hrvatska Mostar. Prije službenog otvorenja posjetiteljima su se obratili predsjednica Matice hrvatske Mostar akademikinja Ljerka Ostojić i ravnatelj HNK Mostar Ivan Vukoja uz poruke o kulturi, identitetu i povezivanju ljudi. Manifestaciju je, u ime visokog pokrovitelja predsjednika HNS-a BiH Dragana Čovića, otvorila federalna ministrica kulture i sporta Sanja Vlasić. Gala koncert HNK Mostar nije samo prvorazredni umjetnički projekt u čijoj izvedbi je sudjelovalo 120 glazbenih umjetnika pod ravnanjem maestra Igora Tatarevića, nego i društveni događaj koji potvrđuje ulogu HNK Mostar kao središnje kulturne institucije hrvatskog naroda u BiH.

14. 4. – 18. 4. Održan 27. Međunarodni sajam gospodarstva Mostar 2026., najuspješnija sajamska izložba po broju izlagača i posjetitelja na kojem se predstavilo 900 izlagača iz 27 zemalja. Sajam je, kao i prethodnih godina, organiziran kroz više tematskih cjelina koje obuhvaćaju industriju, energetiku, građevinarstvo, poljoprivredu i prehrambenu industriju, turizam, uslužni sektor, te nove tehnologije. U sklopu sajma održani su različiti stručni skupovi i paneli posvećeni aktualnim gospodarskim temama.

Uz navedeno na Sajmu se našao i bogat zabavni program, gastro radionice, modne i plesne revije, sportski program za posjetitelje te tradicionalne manifestacije kao što su ocjenjivanje vina i dodjela nagrada vinarima i najuspješnijim izlagačima.

17. 4. Na Filozofskom fakultetu SUM-a predstavljena knjiga „Jeruzalemski muftija El Huseini i Muslimani BiH: Zamračena priča iz Drugog svjetskog rata” autorice Mirjane Kasapović. Autorica je knjigu napisala na temelju velikog broja istraženih primarnih i sekundarnih izvora. Korisna je za razumijevanje prošlosti, ali i današnje situacije u nekim zajednicama na Bliskom istoku, ali djelomično i BiH. O knjizi su, uz autoricu, govorili recenzent Boris Havel sa Sveučilišta u Zagrebu i prof. dr. Ivica Šarac, koji je istaknuo kako je veliki jeruzalemski muftija dokazani kolaboracionist nacizma i fašizma imao izniman utjecaj na zbivanja u BiH tijekom Drugog svjetskog rata.

23. 4. Promocijom zbirke pjesama „Jaram riječi” autorice Miljenke Koštro iz Posušja, na Svjetski dan knjige, u Galeriji kraljice Katarine otvoren je književni dio manifestacije Mostarsko proljeće 2026. – XXVIII. Dani Matice hrvatske Mostar. O knjizi je govorila recenzentica prof. dr. Tina Laco, a moderatorica programa bila je Anđela Marić. Promociju su glazbom oplemenili Ana Pešut na violini i Dejan Marinović na gitari. Stihove iz zbirke nadahnuto je govorio glumac Robert Pehar.

24. 4. U Centru za kulturu Mostar predstavljena monografija „Florijan Mićković – A 60 years journey” autora Vladimira Mićkovića, Florijanova sina, uz asistenciju Ivane Mićković, dok tekstove potpisuje više autora iz regije. Vizualni identitet oblikovao je Manlio Napoli. Monografija donosi pregled šest desetljeća umjetničkog rada Florijana Mićkovića, umjetnika koji je svojim skulpturama ostavio snažan i prepoznatljiv trag u kulturnom prostoru Mostara, Bosne i Hercegovine i šire.

24. 4. U Klubu knjige „Ivo Andrić” u Mostaru, u sklopu Mostarskog proljeća 2026., otvorena izložba „Kartografija percepcije” autorice Ivone Skočilić, akademske kiparice iz Širokog Brijega. O izložbi je govorio urednik Dragan Marijanović, koji je naglasio da autorica u svom radu koristi neobičan pristup kojim nastoji ostvariti interakciju s promatračem i dijalog s publikom. Izloženo je ukupno 12 slika nastalih u protekle dvije godine. Izložbu je otvorila predsjednica Matice hrvatske Mostar akademikinja Ljerka Ostojić.

25. 4. Predstavom „Papučari” Teatra Gavran iz Zagreba u Kosači je otvoren kazališni program 28. izdanja manifestacije Mostarsko proljeće 2026. Autor i dramaturg predstave je Miro Gavran, dok režiju potpisuje Mladena Gavran. U predstavi glume Kristina Krepela, Vedran Komerički i Jakov Gavran.

30. 4. Otvoren stalni postav Muzeja moderne umjetnosti Sveučilišta u Mostaru (SUM). Riječ je o muzejskoj zbirci koja okuplja 550 umjetnina i 183 umjetnika, među kojima su brojna istaknuta imena moderne i suvremene umjetnosti. Na otvorenju su govorili predsjednica Matice hrvatske Mostar akademikinja Ljerka Ostojić, ravnatelj Muzeja moderne umjetnosti SUM- a Marin Ivanović i rektor SUM-a prof. dr. Ivo Čolak, koji je izložbu i otvorio. Stalni postav otvoren je u Kampusu u Rodoču u okviru manifestacije Mostarsko proljeće 2026. – XXVIII. Dani Matice hrvatske Mostar, uz Maticu hrvatsku Mostar i Vijeće Matice hrvatske u BiH kao partnere.

motrišta

ISSN 1512 - 5475

BR. 147-148, ČASOPIS ZA KULTURU, ZNANOST I DRUŠTVENA PITANJA

Stijepo
Mijović Kočan
Posve
nova staza

Stijepo MIJOVIĆ KOČAN

DUŠA DUH I TIJELO

Duša duh i tijelo klonulo kad sve je
Tijelo ponajprije ono sve u sebi
Sažima i čuva nestalo da ne bi
Od gladi i žeđi pa sve do ideje

Umjesto da iskrē – oči tada bleje
Odsutno u zaslon zabavu dok trijebi
Ne daju znak želji htijenju ni potrebi
Išta od tog imat – ne znaju ni gdje je

Ni tijelo bez duha ni duša bez svrhe
Bacilo u jame sve je moje vrhe
Na koje se zdušno i odlučno pelo

Na trajanje eto sve se to sad svelo
Konteso žeo sam samo vrijedna klasja
Ali u nirvani – svjetlost ni ne zasja

1/3/25

GADE SE I MENI

Gade se i meni te staračke sline
Na rubu usana stalno se talože
Sve nevolje moje time se još množe
Ove najnovije ne potiru ine

Nenadana napast nikako da mîne
Izobličava se čak i slika kože
Madeži i mrlje i oni me glože
Bolje je skončati mlad kad se već gine

Takav sam kakva su bacile me mine
Taj poriv da stvaram svako malo sine
Pa sve zanemarim stihu se posvetim

Konteso onda se iznenada sjetim
Gdje sam tko sam što sam i tako u muku
Pokretom potražim i stisnem ti ruku

3/7/25

GOLIM TABANOM SAM

Golim tabanom sam ja tlo doticao
Pred rodnim mi pragom i na očevini
Na svom dijelu svijeta na svojoj baštini
O ostalom svemu ništa nisam znao

I stoga sam tada ja i otišao
U svijet no to je u pukoj svjetini
Gdje množili su se prividi pričini
S te druge obale svoju sam gledao

I ugledah tada i svoje ognjište
Zapušteno mene i vapi i ište
Šapće bez mene si tek pola čovjeka

Pribrala me je ta praiskonska jeka
Konteso sad skupa sa desetog kata
Pakiramo nužno – za ognjišna vrata

23/7/25

I TAKO PROLAZI

I tako prolazi još i ovaj tjedan
Zadovoljstva malo dijagnoza dosta
I previše ih je što od mene osta
Nije za početi posao ni jedan

No svojem poslanju i dalje sam predan
Znam kakav je život tamo preko mosta
Svi su samo čeljad obična i prosta
U tom uvjerenju ostajem dosljedan

Sve manje i manje već sam radoznao
I ne sekira me netko nevaljao
Zaokupljen moram biti samim sobom

Konteso to isto sustiže svakoga
Tjedana sve manje i manje je stoga
Pomiren sam s već mi pripremljenim gro-
bom

22/3/25

IAKO SAM UVIJEK

Iako sam uvijek stremio visini
Zatekao sam se u gnjusu i blatu
I bio izložen grabežljivu tatu
Dolje u vlastitoj našoj postojbini

Našoj znači mojoj gdje banče zločini
Nisu moji ali u mojem zanatu
Nema mjesta nekom naopaku bratu
Koji nije vjeran svojoj domovini

Tko to u njoj ja sam a tko su svi ini
Ne znam ali niti ne miješam se u to
Vjerno srce vidim na križ natakuto

Te krv kaplje živa kako mi se čini
Konteso znam da si i ti zabrinuta
Ali put je jedan – nema drugog puta

23/7/25

ISTINSKI LJUBIMO

Istinski ljubimo tek kad ostarimo
Sve ono ranije nadvladaju strasti
Potroše nas dobne skupine uzrasti
Sa svog puta lako skliznemo u mimo

Takvih prigoda sam i suviše imo
Zaokupljale me uzvaničke časti
Na koje je lako naići i spasti
Nas dvoje sada već i ne krstarimo

Brigaš o cvjetnjaku i o vrtu tamo
Sve ono onamo dozivamo amo
Sve to što imamo a i sve što znamo

U kutije i u škrinju pospremamo
Konteso sve to su samo uspomene
Ja imam tek Tebe a Ti samo mene

23/7/25

IZ PALAČE ZNANE

Iz palače znane u središtu grada
Tu u prikolicu staru zapuštenu
Gdje sam evo smješten u ovom trenu
Svjestan svojeg leta i svojega pada

S konja na magaraca kao ovo sada
U trećem životu a uz drugu ženu
Svi putovi kad u stranputice skrenu
Rasap svega tada svime znanim vlada

Ona poznata mi razbijena vaza
Ne može bit cijela jednom razbijena
Šanse nema da bi bila sastavljena

Ovo gdje sam to je posve nova staza
Konteso sklad vrijedi više od palače
Tako nasmijana – stisni me još jače

31/3/25

JA SAM SAMO JEDAN

Ja sam samo jedan – drugi svi ostali
Sam kada sam rođen sam i umrijeti ću
Bez pomoći drugih obastati neću
I ne mogu na tom – odnosi su stali

Svi drugi bez mene lako bi obstali
Ja bez njih nikako – i posmrtnu svijeću
Drugi će užeći odlaska prispjeću
Pa će me skloniti pošto smetam skali

Odnosa i sklada života i smrti
Svoj križ svaki od nas sam nosi i prti
Konteso najviše od svega boli me

Strah moj da nema te – a lik moj i ime
Da ne bude tebi to što i drugi su
Kada odem meni – nestali već svi su

13/1/25

KAO OTAC EVO

Kao otac evo sada psujem i ja
Kad nevolja neka snađe iznenada
Ili se okliznem pa je krivac kâda
Psovka moja se u naglu srdžbu zbija

Gen nasljedni uvijek odnekuda klija
Povratak djetinjstvu dokle mnome vlada
Ne izostane u starosti nikada
Dokle ne završi moja kalvarija

Konteso budući da znatno si mlađa
Odbijaš prihvatit što je tu posrijedi
U posljednjoj luci da je naša lađa

Ni srdžba ni psovka baš ništa ne vrijedi
Vječna tajna vidiš plete nam živote
Domišljatu sve to nije zateklo te

21/6/25

KOLIKO SAM PUTA

Koliko sam puta bio izmrcvaren
Duševno tjelesno i još svakojako
Boljelo me je i boli me još jako
No znam da nikada nisam bio kvaran

Rijetko čudan život nestvaran a stvaran
Zbog tih udaraca nikad nisam plako
Sada kad sve skreće posve naopako
Predvidio to sam nisam razočaran

Za Dom svoj sam spreman za odlazak
zatim
Ja priznajem sebi da u boli patim
Ali patnja nije razlog za gnjavažu

Izasmrtne slike kad mi se ukažu
Konteso nikada ne umire nada
Neka i ne umre – ne daj joj ni tada

22/7/25

MUČNE URE STREPNJE

Mučne ure strepnje strahovanja boli
Meni sve češće i češće se javljaju
Na kušnju me novu time postavljaju
Neminovnost starost i zla sreća što li

No uznemirenost ni suzu ne proli
Dok me misli moje složno zlostavljaju
Uzmaka ni pedalj mi ne ostavljaju
Napustili su me i svi apostoli

Konteso vidim Te da ostavljaš traga
Sa mnom i bez mene moguća prevaga
Bilježiti će našu rječitu intimu

Dođe li ti glasnik s lošom vijesti Ti mu
Iza ugla pa niz ulicu umakni
Mjesto mog posljednjeg poljubca dotakni

24/3/25

NA SVE SADA GLEDAM

Na sve sada gledam bitno drugačije
Ništa ni o čemu već me ne zanima
Niti pitam ikog reci čega ima
Čelnik ubojica masovni što krije

Drugačije nešto nikad bilo nije
Još sam okomito i mogu riječima
Svojim podrugljivim jasnim stihovima
Kazati suvišnost svega onog prije

Samu sebi šaptat uzaludne riječi
Kojima se liječi ali ne izliječi
Svi stihovi sviju sve je brbljarija

U tomu Konteso ćemo i ti i ja
Ustrajat ponosni do posljednjeg daha
Zatim smo što jesmo – zemlja i prah
praha

20/3/25

NAJBLISKIJEG SEBE

Najbliskijeg sebe sklanjam u daljine
Moj obstanak ište puno odricanje
Da me je ovakva sve manje i manje
Bez ikojih znanja – spoznaja da mine

Bez ijedne vijesti niti iz blizine
I ni s čim da nemam neko doticanje
U neznanju da sam dječje usijanje
I nesvjestan svega tu na rubu tmine

Ja doista žudim natrag u neznanje
U blaženstvo znači u nevino stanje
Konteso ne traži neka objašnjenja

Najdublja su moja i istinska htijenja
Crtati po pijesku more dok bjelasa
Ne znati crtežu mom da nema spasa

15/2/25

PETRARCA JE I SAD

Petrarca je i sad slava Italije
A Shakespeare doseže svjetsku recepciju
Dok ja ovdje čučim zametnut od sviju
Promišljam o tomu trajno kako mi je

No zaslužujem li ponos Croatie
Ona nema sebe nego tek Uniju
Ja imam svoj jezik i sviju naciju
Maloljudna ona sebi sebe krije

U slaboj državi slabo je i meni
Svakom domoljubu budimo iskreni
Trpimo zabrane prtljamo s jezikom

Svi kažu vođeni nenarodnim likom
Konteso o svemu vidim jasne slike
U njima za mene i nema prilike

24/11/25

PUN MJESEC UZ ČEMPRES

Pun Mjesec uz čempres gle ga na obzoru
Jedinstveni to je pogled zavičajni
Svi ljudi na svijetu sretni i očajni
Mogli bi uz Mjesec doživjeti zoru

Kao i ja sada ovdje u svom dvoru
Rano ustati je obred običajni
Kada namjerni je i kad je slučajni
Zamamno je gledat pun Mjesec ka moru

Tu sam samo jedan a svijet čini mnoštvo
Mjesec i ja sami zvijezda nebrojivo
Čas je da sad začnem neko novo boštvo

Konteso u meni moj Bog mi se rađa
Ushit moj i zvijezde to je nespojivo
Svima neshvatljivo meni se događa

13/5/25

PONOVNO O TEMI

Ponovno o temi zvonina soneta
Bez ushita moje rane poezije
Bez erosa ništa uzbudljivo nije
No to opažanje zvonin ne ometa

Njegov naum sklad je a premda je šteta
Što ne plamti žar i zanos kao prije
U mladim danima ali dano mi je
Skladat savršeno i bez epiteta

Jedinstveno to je u svijetu ne krijem
Nisam lažno skroman ali niti bahat
Pa da samim sobom svima hoću mahat

Nad skladom i smislom soneta dok bdi-
jem
Konteso sve to je ovdje u nas doma
Nakon preživjelih kobnih brodoloma

30/6/25

PRADAVNI DATUMI

Pradavni datumi u sjećanju bljesnu
Zametnuti posve odjednom se vrata
I detalji neki brojne nepovrate
Vidim sada jasno u snu i u nesnu

Kad sam preo maštom nadu prečudesnu
Osmijesi da plešu a boli se skrate
Dnevne i ponoćne omamljene sate
U zjenici zvijezdu stalno neizvjesnu

U mozgu bljeskovi svi kada se sjate
Konteso ne važe ni za me ni za te
Sve obavljeno je tamom u neznanom

Ja sad ovim bljeskom i današnjim danom
Svijesti sam tek trunka sva u sjevremenu
Nitko je ne vidi vjetrom odnesenu

14/3/25

PRVI STIH KAD SINE

Prvi stih kad sine jasan iznenada
Ovaj drugi tada već promišljam naći
Budi volja tvoja – u rime ću zaći
Tko me tamo vodi taj mnome i vlada

Božja ruka li sam – kamo dalje sada
U ritmu sam on je ni dulji ni kraći
A ja njime evo svojoj ljudskoj braći
Dajem cijela sebe u tom bljesku sklada

Nitko ne prihvaća a moj Bog u mēni
Saberu se kaže sama sebe preni
Svjetlost vječna svima blješti tu već blizu

Konteso to tko sam u bezkrajnom nizu
Sve je čista ljubav i iskanje Boga
Ÿ sebi a ja sam – pljeva sred vrtlogā

27/10/25

RIJETKO IKAD SANJAM

Rijetko ikad sanjam život neki drugi
Moja kruta stvarnost ulazi i u sne
U neprilikama preklapam si usne
Sličan zbunjenomu nekom božjem slugi

Sve to se događa na već znanoj prugi
Taj san se odjednom nelagodno zgusne
Čak se prometne u zgode neukusne
Svud okolo kao u samoposlugi

Konteso sni nisu moja zamišljanja
Zamišljati išta – šansa je sve manja
Već doplovio sam do posljednje luke

A još uvijek sanjam davne nestašluke
Ali san je vlastit svoj i samostalan
Hirovit maštovit zbrčkan čak banalan

29/5/25

S CAVTATSKE OBALE

S cavtatske obale pored ovog bora
Motrim morski prizor brod je u dnu slike
U istomu kadru boje raznolike
A predplan je smeđa starog debla kora

U daljini Grad je na usnama mora
Galebovi kriče vazda iste krike
Do tamo je pet šest milja odprilike
Ne znam točno no ne tražim odgovora

Ovaj trenutak se zapisati mora
Zašto e to ne znam ali hoću tako
Pohvaliti život nastojim nekako

Konteso svjestan sam brojnih prigovora
Koga to zanima komu ja to pišem
Nikomu svakomu sebi živim dišem

6/7/25

SAKAT MI JE LAKAT

Sakat mi je lakat a i lijevo oko
U njemu ožiljak onog teškog pada
Zbog povrede živca u oku nikada
Bol nije prestala ušla je duboko

Cijelog me života podsjeća žestoko
Da mi nema bijega – vidim što mi spada
Da stvarnost sve drugo uvijek mi nadvlada
Ali ja ne pužem stog jer sam visoko

No to tek je moje željno nastojanje
Svih izgleda mi je sve manje i manje
Konteso sad vidiš koliko je važno

Samomu se sebi oduprijeti snažno
Premda sve to skupa ne vrijedi ni groša
Kad medici kažu – prognoza je loša

21/1/25

ZA BOLJI SVIJET U VAŠEM DOMU

**NOVI KUĆNI PAKETI
INTERNET + HOME.TV**

SKENIRAJTE QR KOD
I SAZNAJTE VIŠE

HT eronet

Veza koja traje